

**BSV
BÜLTEN
2015**

87

ŞEHİR, dünyanın en güzel şehrinde yükseliyor.

Diplomadan daha fazlası...

İstanbul'da hayatın içinde bir kampüs. Yüksek burs oranı. Tüm bölümlerde İngilizce eğitim. 70 farklı ülkeden gelen uluslararası öğrenciler. İnsanlık birikimini özümsemeye ve özgür düşünceye yönelten ortak dersler programı. Hem meslek hem de araştırmacı kişilik kazandıran eğitim öğretim modeli, ŞEHİR'i öncü ve farklı bir konuma yerleştiriyor.

www.sehir.edu.tr

info@sehir.edu.tr

 İstanbulŞehirUniversitesi

 ŞehirUniversite

İSTANBUL
ŞEHİR
ÜNİVERSİTESİ

Kuşbakışı Caddesi No: 27, 34662

Altunizade Üsküdar İstanbul

T: 44 44 0 34 F: 0216 474 53 53

Yayın Kurulu

Serhat Aslaner, Faruk Deniz, Betül
Özel Çiçek, Metin Demir, Özgür
Dikmen

Tasarım: Erkan Söğüt

Mizanpaj: Nurgül Orhan
Nisanur Karakuş

Baskı

Şenyıldız Matbaacılık

Gümüşsuyu Cad. No: 3, Kat: 2

Topkapı - İstanbul

Sertifika No. 11964

Tel: (212) 483 47 91

Baskı Tarihi Haziran 2015

Vefa Cad. No. 41

34134 Vefa İstanbul

Tel 0212. 528 22 22 pbx

Faks 0212. 513 32 20

bsv@bisav.org.tr

twitter.com/BSV_BilimSanat

facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr

Ücretsizdir. Dört ayda bir yayımlanır.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
Yayımlanan yazıların sorumluluğu
yazarına aittir.

Bilim ve Sanat Vakfı'nın, Ocak 2015-Nisan 2015 tarihleri arasında düzenlediği faaliyetlere dair havadis ve değerlendirmeleri ihtiva eden 87. *Bülten* ile huzurlarımızdayız.

Geride bıraktığımız dört aylık zaman diliminde araştırma merkezlerimiz yuvarlak masa toplantıları, paneller vb. çerçevelerde faaliyetlerine devam ettiler. Söz konusu faaliyetlerin tamamının muhtevalarına dair ilerleyen sayfalarda değerlendirme yazılarını bulabilirsiniz.

Türk sinema tarihine dair bugüne kadar yapılan en büyük projelerden biri olan ve tamamlandığında Türk sinema araştırmalarının en büyük veritabanını sunacak olan, İstanbul Şehir Üniversitesi ortaklığı ile bünyemizde devam eden Türk Sinema Araştırmaları Projesi de çalışmalarını tüm hızıyla sürdürüyor.

Son beş yıldır e-dergi olarak iki ayda bir yayınlanan *Hayal Perdesi Sinema Dergisi* 44. sayısından (Ocak-Şubat 2015) itibaren artık matbu olarak yoluna devam edecek. Yolu açık olsun. Detaylı bilgilere www.hayalperdesi.net adresinden ulaşabilirsiniz.

Serhat Aslaner'in hazırladığı "Mola" sayfalarımızda müstefid olacağınızı tahmin ettiğimiz, üç iktibasa yer verdik: Ahmet Haşim'den "Müslüman Saati" ve Elektirik Işığında", Yahya Kemal'den ise "Kör Kazma" başlıklı metinler. Öte yandan bu sayımızda Ahmet Ademoğlu hocamız ile halen rektörü bulunduğu İstanbul Şehir Üniversitesi üzerine gerçekleştirdiğimiz mülakatı/sohbeti de ilerleyen sayfalarda bulacaksınız.

Zevkle okuyun, hayırla kalın!

BİLİM VE SANAT VAKFI

BÜLTEN

Ocak-Nisan 2015
Yıl 27 Sayı 87

İÇİNDEKİLER

BSV HAVADİS	2
KAM	
Küresel Araştırmalar Merkezi	5
MOLA	23
MAM	
Medeniyet Araştırmaları Merkezi	25
MOLA	54
SAM	
Sanat Araştırmaları Merkezi	57
MOLA	78
TAM	
Türkiye Araştırmaları Merkezi	80
RÖPORTAJ	97

Vakfımızın Mütevelli Heyeti Olağan Genel Kurulu Gerçekleştirildi

Vakfımızın kurucu başkanı ve mütevelli heyet üyesi Mustafa Özel.

Bilim ve Sanat Vakfı Mütevelli Heyetinin olağan genel kurul toplantısı 28 Şubat 2015 tarihinde Vakfın Vefa'daki binasında gerçekleştirildi. Toplantı Vakıf Yönetim Kurulu Başkanı Mustafa Özel'in açış konuşması ile başladı. Vakfın 2014 yılı faaliyet raporu, bilanço ve gelir tablosu genel kurulun bilgisine sunuldu. Müzakerelerin ardından Yönetim Kurulu ve Denetim Kurulu faaliyetleri yapılan açık oylamada oy birliği ile ibra edildi. Daha sonra yeni yönetim kurulu seçimi yapıldı.

Seçilen yeni Yönetim Kurulu 12 Mart 2015 tarihinde toplanarak yeni görev dağılımını aşağıdaki şekilde gerçekleştirmiştir:

Ahmet Okumuş (Başkan), M. Cüneyt Kaya (Başkan Yrd.), Faruk Deniz (Genel Sekreter), Alim Arlı (Üye), İshak Arslan (Üye), M. Akif Kayapınar (Üye), Yunus Uğur (Üye)

Vakfımızın yeni Yönetim Kurulu Başkanı Ahmet Okumuş

İlk ve orta tahsilini 1976 yılında doğduğu İzmir'de tamamladı. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını Fatih Üniversitesi Uluslararası İlişkiler programında "The Impact of Historical Imagination on Foreign Policy: The Case of Russia" ve doktora-sını Sabancı Üniversitesi Siyaset Bilimi programında "Towards a Reconciliation of Virtue and Freedom in Contemporary Political Philosophy" başlıklı teziyle tamamladı. Hâlen İstanbul Şehir Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

Hayal Perdesi Yayın Hayatına Matbu Olarak Devam Ediyor

Hayal Perdesi Sinema Dergisi beş yıllık e-dergi macerasından sonra yayın hayatına iki aylık periyodunda ve matbu olarak devam ediyor. Leviathan kapaklı 44. sayı, yeni tasarımı ve zengin içeriğiyle çıktı. Hayal Perdesi'nin yeni yayın döneminin yeni bölümleri ise: Akademi, Kulis ve Canlandırma. İlk matbu sayının Kulis sayfalarında Zeynep Özbatur Atakan ile yeni projelerini konuştuk ve 2014 yılının bir muhasebesini yaptık. Canlandırma sayfalarında ise animasyon türü ile ilgili tarihi ve teknik yazılar yayınlanıyor.

45. sayıda güncel filmler hakkında eleştiri ve söyleşilerin yanında yönetmen portreleri, sinema tekniğine dair yazılar ve sinema literatüründen yeni haberler Hayal Perdesi okurları ile buluşuyor.

Hayal Perdesi'nin yeni bölümlerinden Portre'de Nesibe Sena Arslan, Meksikalı yönetmen Alejandro González Iñárritu'nun Birdman'e kadar geçtiği süreçleri küreselleşme bağlamında inceliyor. Türk Sineması Araştırmaları sayfalarında, sinemamızda

toplumsal gerçekçi damarın temsilcilerinden yönetmen Bilge Olgaç hakkında Semra Güzel Korver'in kaleme aldığı bir makale ve sinema yazarları Atilla Dorsay, Kerem Akça, Ali Ulvi Uyanık'ın Olgaç ile ilgili görüşleri yer alıyor. Büyülü Gerçek sayfalarında Cihan Aktaş, cüzzamlılar hakkındaki Ev Karadır filmi üzerinden şair Furug Ferruhzad'ın sinemayla ilişkisini ele alıyor.

Vefa Senti web sitesimizi ziyaret edebilirsiniz...

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi olarak içinde bulunduğumuz semtin tarihi mirasına ve zenginliklerine dikkat çekmek ve varolan sorunlarını tespit edip, çözümler üretmek amacıyla 2005 yılında bir dizi atölye çalışması başlatmış ve Vefa semtinin fizikî, beşerî ve tarihî özellikleri ve bugün karşı karşıya kaldığı sorunları tespitte yönelik yürüttüğümüz bu atölye çalışmalarının sonuçlarını Kasım 2006'da düzenlediğimiz "Vefa Senti: Dünü Bugünü Yarnı" başlıklı bir ulusal sempozyum ve sonrasında yayınlanan kitaplarla kamuoyu ile paylaşmıştık.

Vefa Senti web sitesi ile de, söz konusu bu çalışmaları sanal dünyaya aktarmak ve böylece Vefa Sentine olan ilgi ve alakayı güncel tutmak ve geçmişte oluşturulan mezkur birikimleri ilgilileriyle paylaşmayı amaçladık. Bir semte dair hazırlanmış ender çalışmalardan biri olan bu web sitesi, Vefa semtine ilişkin elimizde mevcut olan gerek görsel gerek yazılı kaynakları içermekte ve gelecekte etkin ve güncel bir semt belleği olma görevini ifa etmeyi hedeflemektedir. Bununla birlikte sizler de Vefa'ya dair duyduğunuz, yaşadığınız, arşivlediğiniz birikimlerinizi; yazılı ya da görsel materyalleri tabir-i diğerle "sizin Vefa'nızı" bu web sitesi üzerinden bizimle paylaşabileceksiniz.

Vefa senti web sitemizi aşağıdaki adresten ziyaret edebilirsiniz.

<http://www.bisav.org.tr/vefa.aspx>

KAM Ortadoğu Konuşmaları

Tunus Seçimleri ve Arap Baharı

Ramazan Yıldırım

17 Ocak 2015

Değerlendirme: İbrahim Enes AKSU

Küresel Araştırmalar Merkezi olarak, 2015 yılının Ocak ayında, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi ve *Ru'ye Türkiye* dergisi editörü Ramazan Yıldırım'ı konuk ettik. Ortadoğu Konuşmaları dizisinin yirmi ikincisi kapsamında Yıldırım ile son dönemde iki seçim geçiren Tunus'ta demokrasinin serüvenini konuştuk.

Yıldırım, Tunus'a olan ilgisinin 90'ların başında Nahda hareketiyle başladığını söyleyerek konuşmasına giriş yaptı. Nahda'nın lideri Raşid Gannuşi ile çok eski bir hukukları olduğunu söyleyen Yıldırım, Gannuşi'yi Türkçe'ye kazandıran ilk isim olmasının yanı sıra, o yıllarda Türk medyasında Gannuşi ile en uzun röportajı yapan kişi de olduğunun altını çizdi. Yeni Şafak gazetesinde 5 gün süreyle art arda yayımlanan bu röportaj, Yıldırım'ın devrim öncesi Tunus'a girişinin de

yasaklanmasına neden olmuş.

Yıldırım'ın Tunus ziyaretinde edindiği ilk izlenim Tunus'un Arap olmadığı yönündeymiş. Yıldırım'a göre, Ortadoğu diye tabir edilen hat içerisinde yer alan diğer Arap ülkelerine benzemeyen Tunus, kimlik olarak Afrikalı-Arap-Berberi olarak tanımlanabilir. Kuzey Afrika'daki diğer ülkeler gibi Tunus'un da, Arap ülkelerinden davranış kalıpları, sosyal yapıları ve dini algılama biçimleri açısından farklı olduğunu görmek mümkün. Suriye'den Yemen'e kadar uzanan hat üzerinde Arap ülkelerinin mezhep olarak Şafi iken, Kuzey Afrika'dakilerin Maliki olması da bu farklılıklara bir örnek teşkil ediyor.

Yasemin devrimine giden süreci konuşmadan evvel Yıldırım'la Tunus'un tarihsel sürecine bir göz attık. Osmanlı döneminde özel bir statüye sahip olduğunu belirttikten sonra Yıldırım, Fransız işgali altındaki Tunus'tan bahsetti. Fransız işgali sonrasındaki süreci bağımsızlık olarak nitelendirme hususunda tereddütleri olan Yıldırım, bu süreçte Tunus'a liderlik eden iki isimden bahis açtı; Habib Burgiba ve Zeynel Abidin Bin Ali. Burgiba'nın Tunus'u küçük bir Fransa yaratma hayaliyle yönettiğini belirttiğinden sonra, bu hayalin katı seküler, laik bir topluma tekabül ettiğini anlattı. Bu hayali gerçekleştirmek için eğitim sisteminin toplumu yukarıdan aşağıya dönüştürme kapasitesini kullanan Burgiba'nın emekleri sonuç vermiş gibi görünüyor. Bu sonucu görmek için son iki seçimde kemikleşen %30 civarındaki seküler oy tabanına bakmak yeterli.

Burgiba'nın ilerleyen yaşını takiben yumuşak bir darbe ile, Tunus'un başına Bin Ali geçti. Yıldırım'a göre, Bin Ali'nin iktidarı muhalifler için sürgün dönemi demektir. Başta İslamcılarının lideri Gannuşi olmak üzere, Munsif Merzuki gibi isimler de sürgün edildiler. Yasemin devrimine giden bu süreci daha iyi anlamak için o dönemin toplumsal yapısına da bakmak gereklidir. Bunun için Yıldırım, devrimi hazırlayan kabaca üç gruptan bahsetti. Bunlardan ilki muadilleri Batı'da var olduktan kısa bir süre sonra Tunus'ta şekillenen işçi sendikalarıdır. En önemli gelir kaynakları fosfat ve turizm olan Tunus'ta, işçi sendikaları sahici bir muhalif

kitleyi içinde barındırmaktadır. Bunun yanında sahici sol ve liberal çevre diyebileceğimiz, içinde ne istediğini bilen aydınları ve entelektüelleri de barındıran bir grup daha vardır. Son olarak ise başını Nahda'nın çektiği ve beraberinde Nahda'ya angaje olmayan birkaç Selefi grubun oluşturduğu İslamcı çevre de vardır. Kabaca Yasemin devrimine giden süreçte etkili olan gruplar bunlardır.

Yıldırım, devrimden bahsederken Bin Ali'nin katkısını da görmezden gelmiyor. Bin Ali'nin muadili olan Kaddafi ve Esed gibi kendi halkına karşı savaşmadığını ve ayaklanmalarının 10. gününde ülkeyi terk ederek geçiş sürecini rahatlattığını söylüyor. Devrime katılan halk kitlesinin geçiş sürecindeki parlamentoda temsili-

nin %100'e yakın olmasının da devrimin selameti için umut verdiğini belirtiyor. Mısır'da durumun daha farklı olduğunu hatırlatarak, Tahrir meydanını dolduranların Mısır'ı tam olarak temsil etmediğini de söylüyor.

Devrimin selameti için önemli anlardan birisi de Yıldırım'ın siyasal feragat veya siyasal naiflik olarak tanımladığı Nahda'nın sadece başbakanlık ile yetinip cumhurbaşkanlığı için aday göstermemesiydi. O koltuğa laik bir isim olan insan hakları aktivisti Munsif Marzuki oturdu; parlamento başkanlığına da sosyal demokrat Mustafa bin Cafer geldi. Yıldırım'a göre Gannuşi'nin entelektüel hayatını bilenler için bu durum pek de şaşırtıcı değildi. Gannuşi yıllardır düşündüğü, teoride olan şeyleri pratiğe dökmüştü.

KAM - FAALİYETLER

ORTADOĞU KONUŞMALARI

Tunus Seçimleri ve Arap Baharı • **Ramazan Yıldırım** 17 Ocak 2015

Nükleer Müzakereler ve İran'ın Ortadoğu Politikası • **Hakkı Uygur** 18 Nisan 2015

AVRASYA KONUŞMALARI

Dünya Enerjisindeki Oyun Değiştirici Dinamikler: Türkiye İçin Yansımaları ve Fırsatlar • **Mehmet Ögütçü** 24 Ocak 2015

ASYA KONUŞMALARI

İpek Yolu Projesi ve Çin'in Küresel Stratejisi • **Zan Tao** 7 Şubat 2015

AVRUPA KONUŞMALARI

Yunanistan Seçimleri ve Avrupa'nın Geleceği • **Dimitrios Triantaphyllou** 21 Mart 2015

KÜRESELE KURAMSAL BAKIŞLAR

Uluslararası İlişkiler'de Medeniyet Kavramı • **Nuri Yurdusev** 28 Mart 2015

KİTAP-MAKALE SUNUMLARI

Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk • **Mehmet Akif Okur** 31 Ocak 2014

Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Dış Politikası • **Muharrem Ekşi** 14 Şubat 2015

Uluslararası Tahkim • **Halil Rahman Başaran** 14 Mart 2015

Türkiye'de Nesillerarası Gelir İlişkisi • **Murat Anıl Mercan** 11 Nisan 2015

Answerin the Call: Popular Islamic Activities in Sadat's Egypt • **Abdullah Al-Arian** 11 Nisan 2015

Son parlamento seçimlerinde partisi ikinci gelerek kaybetse de, bunu Tunus'un kazanımı olarak görmesi, Gannuşi'nin siyasal naifliğini bir kez daha ispatlıyor ve partisinden ziyade ülkesinin kazanımlarını önemsediyini gösteriyordu. Yıldırım'a göre bu seçim sonuçlarının Tunus'a olumlu katkıları da olabilir. Birinci parti olarak çıkan Nida Tunus'un lideri Es-Sıbsi'nin eski rejimle bağlarının olması, geçiş sürecini biraz daha yumuşatabilir. Bu sebepten ötürü, Mısır'dan farklı bir tecrübe yaşayan Tunus'un, Mısır'ın kaderiyle karşılaşmayacağına yönelik de umut sahibi olabiliriz.

KAM Ortadoğu Konuşmaları

Nükleer Müzakereler ve İran'ın Ortadoğu Politikası

Hakkı Uygur

18 Nisan 2015

Değerlendirme: Beyza Süren

Küresel Araştırmalar Merkezi "Ortadoğu Konuşmaları" toplantı dizisinin yirmi üçüncüsünde Dr. Hakkı Uygur, İran nükleer müzakerelerini, tarihsel dinamikler ve mevcut konjonktürün kesişme noktasında ele aldığı bir sunum yaptı. Yalnızca sonuçtan yola çıkarak geçmişe ve bugüne dair yapılacak analizlerin gerçek-

çi olmayacağını altını çizerek sunumuna başlayan Uygur, nükleer müzakerelerden bahsetmeden önce tarihte cereyan etmiş hadiselerin İran'ın dış politikasını şekillendiren hatlarını belirledi.

1953'ün kilit bir yıl olduğuna dikkat çeken Uygur, ABD ve Birleşik Krallığın bir darbe ile İran petrolünü milileştiren Muhammed Musaddık hükümetini devirmesinin ardından Muhammed Rıza Pehlevi'nin yeniden yönetimin başına geçtiğini hatırlattı. Musaddık muvaffak olamamışsa da deneyiminin İran toplumunun hafızasına etkisi derin olmuştur. Öyle ki 1979 devrimi öncesi siyasi hareketler ele alındığında Amerikan karşıtı olmayan bir oluşuma rastlamak mümkün değildir. ABD-İran ilişkilerinde önemli bir hat olan bu unsuru dikkate alan Hakkı Uygur'a göre, İran yönetiminin Amerikan karşıtı duruşunu siyasi fayda sağlayıcı bir araç olarak değerlendirmek indirgemeci bir yaklaşımdır.

İslam Devrimi'nden sonra ümmetçi bir çizgide gelişen İslamcı görüş, İran-İrak Savaşı'na dek Arap ülkeleriyle mezhep meselesinin göz önünde olmadığı olumlu ilişkilere kapı aralamıştır. Ancak savaşla birlikte İran ummadığı bir gerçeklikle karşılaşmış, Suriye dışındaki Arap ülkelerinin neredeyse tamamı ideolojik sebeplerle Irak'ı desteklemiş, İran'ın seksenli yıllarda sağladığı tek gerçek kazanım yine Şii bir hareket olan Lübnan'daki Hizbullah ile ilişkisi olmuştur. Hakkı Uygur'a göre bu durumun, İran'ın Arap dünyasına duyduğu yakınlığı zedeleyerek, İran yönetimini ulusal çıkarlarını gözetirken mezhebi bir siyaset izlemeye itmiş olması gayet muhtemeldir.

Arap ülkeleri ile ilişkilerin onarım süreci devam ederken 2003 yılında Irak'ın işgali, İran ile Körfez ülkeleri arasında ciddi vekalet mücadelelerinin başlamasına neden olur. 2010'a gelindiğinde ise Arap Baharı sürecinin başlaması, bölgede taraflar arasındaki çizgilerin bulanıklaşmasına ve bölge ülkelerinin her konuda farklı fikirlere sahip olduğu bir döneme girilmesine zemin hazırlamıştır. Başlangıçta süreci tehdit olarak al-

gılayan İran yönetimi, geleneksel rakiplerinin toplumsal hareketler tarafından bir bir düşürüldüğünü veya zorlanmakta olduğunu görünce, durumun avantajlı yönlerinin farkına varır. Hakkı Uygur'a göre, İran'ın bir İslam cumhuriyeti olarak, kendi ideolojisiyle dahi çelişmek pahasına İslamcı muhalefete karşı seküler-milliyetçi Suriye iktidarını desteklemesi ve bölge genelinde giriştiği nüfuz mücadelesinde gösterdiği katı direnişin sebebi, Suriye ve Hizbullah'ın yenilgisinin, düşme sırasını İran'a getireceği yargısıdır.

Günümüzde Irak'taki etkinliğini oldukça görünür hale getiren İran, Yemen'de de sonradan Ensarullah adını alan Husi hareketine verdiği destek ile bölgedeki mücadelesini sürdürmektedir. Sunumuna günümüzde nükleer müzakereler kapsamında geline nokta ulaşılmaması sağlayan etkenleri yorumlayarak devam eden Hakkı Uygur'a göre, nükleer müzakerelerin temel değeri, bizatihi böyle bir diyalog ve müzakere zemini sağlamasından kaynaklanmaktadır. Buna göre, gerek ülke içindeki devrim muhafızlarının şahsında somutlaşan güç odaklarının yönetiminde ikilik oluşturmaları sorunu, gerekse nükleer çalışmaları sebebiyle Batı'nın gittikçe ağırlaşan yaptırımlarına maruz kalması, İran'ı siyaseten ve iktisaden içinden çıkılmaz bir duruma sokmuştur. İsrail yönetiminin Batı'ya önerdiği gibi yaptırımları arttırma yolunu seçmek, İran'ı daha da sıkıştırarak nükleer denemeyi yapmasından başka bir sonuç vermeyecek, bunu yaparsa İran'ı Ortadoğu'da nükleer denemeyi gerçekleştirmiş ama ekonomisi tükenmiş bir Kuzey Kore modeli oluşturmaktan öteye taşımayacaktır.

Nihayet 2015 Nisan ayında, 5+1 ülkeleri ile İran arasında varılması planlanan nihai anlaşmanın genel hatlarının oluşmasıyla İran'ın nükleer bir güç olduğu ilk kez bu aşamada resmîyet kazanmıştır. Anlaşma sağlanırsa, nükleer programının barışçıl amaçlar taşıyor oluşuyla itham edilen İran yönetimi, programının askeri hedefler içermediğini desteklemiş olacak. Hakkı Uygur'a göre, İran yönetiminin son on yılda nükleer çalışmalarında kat ettiği yoldan feragat etmesi anlamına gelecek olan tasarıda, yaptırımların kaldırılması süreciyle alakalı fikir

aynılığı dışında zorlayıcı bir pürüz bulunmamaktadır. Anlaşmanın ülke içinde reformcuların konumunu kuvvetlendireceği, belki Suriye'de tarafların uzlaşmaya varmasını sağlayacağı ancak İran'da ve Ortadoğu'da bir başkalaşmaya sebep olmayacağı söylenebilir. Nihayetinde sürecin bir rejim değişikliği değil, İran rejiminin anlaşmaya meyletmesinden ibaret olduğunu sözlerine ekleyen Uygur, müzakerelerin geldiği aşamanın, oldukça çok sesli bir toplum olan İran toplumu üzerindeki birleştirici etkisinden söz ederek konuşmasını sonlandırdı.

KAM Avrasya Konuşmaları

Dünya Enerjisindeki Oyun Değiştirici Dinamikler: Türkiye İçin Yansımaları ve Fırsatlar

Mehmet Öğütçü

24 Ocak 2015

Değerlendirme: Mehmet Fatih Argın

Bilim ve Sanat Vakfı Küresel Araştırmalar Merkezi Avrasya Konuşmaları serisinin dokuzuncusuna Global Resources Corporation başkanı Mehmet Öğütçü konuk oldu. Dünya'da enerji politikaları ve Türkiye'ye

yansımalarını ele alan Ögütçü, sunumunda değişen enerji dengelerindeki oyun değiştirici (game changer) dinamiklere, bunların Türkiye'ye olan etkileri, meydan okumaları ve fırsatlarına da değindi.

Sunumun başında son on yıl içerisinde küresel sistemdeki tektonik değişimlerin güç kaymasına neden olduğuna dikkat çeken Ögütçü, batılı ülkelerin duraganlaşmaya ve deflasyona doğru kayarken BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) gibi ülkelerin başını çektiği yükselen güçlerin dünya ekonomisinde önemli değişimleri tetiklediklerini dile getirdi. Küresel çaptaki bu değişimlerin enerji, nüfus artışı, kentleşme ve iklim değişikliği gibi küresel siyasetin yapısal sorunlarını yeniden gündeme getirdiğini de vurguladı.

Küresel çaptaki bu değişimin enerji politikalarında da önemli değişikliklere sebep olduğunu ve enerji politikaları belirlenirken uzun vadeli hesaplar yapılması gerektiğinin üzerinde sıklıkla duran Ögütçü, enerji dengelerinde etkili bazı oyun değiştiricileri sıraladı. Başta talep dengesindeki değişime dikkat çekerek mevcut krizlerin talebi azaltıcı bir etki yapmayacağını aksine talep patlaması olacağını belirtti. 2040 yılına kadar dünya genelinde talebin %47 artmasının beklendiğini ve bununla birlikte Asya'da Çin ve Hindistan'ın talep artışının %65-70 olacağını belirtti. Şu anda Çin'in tek başına uluslararası petrol piyasasını etkileme gücüne sahip olduğunu ve bunun yanı sıra Hindistan'ın da kaynak kıtlığı sebebiyle talep konusunda Çin'i izlemesiyle beraber daha büyük bir talep artışı yaşanacağını söyledi. Çin'in gerek mevcut ithalatı gerek gelecekte artan talep ihtiyacına bağlı olarak Afrika, Ortadoğu ve Orta Asya ülkelerine karşı uyguladığı enerji politikalarına dikkat çeken Ögütçü, Çin'in hiçbir siyasi ve askeri konuya girmeyerek yumuşak güç uyguladığını ve bu noktada Türkiye'nin de kendine önemli dersler çıkarması gerektiğini vurguladı.

İkinci oyun değiştirici unsur olarak arz meselesi üzerinde duran Ögütçü, hem değişen sistem içerisinde arzın etkisinden hem de gelecekteki arz durumundan

bahsederek arz üzerinde önemli etkiye sahip OPEC'in durumunu değerlendirdi. Rusya, Brezilya, Kanada, Avustralya ve Afrika'daki OPEC dışı ülkelerin de petrol üretiminde önemli bir konuma gelmesiyle OPEC'in etkinliğinin kıldığını ve fiyat belirleme konusunda artık tek başına söz sahibi olamayacağını vurgulayan Ögütçü, bu sebeple de arz dengesinde önemli değişikliklerin beklenebileceğini belirtti. Bununla birlikte arz konusunda doğal gaz meselesine de değinen Ögütçü piyasalardaki fiyat artışına karşılık petrol üretimine oranla daha kısa bir süre içerisinde üretimi arttırılabilen doğal gazın, keşfedilen devasa yeni sahalarla birlikte, önemli bir oyun değiştirici olabileceğinin de altını çizdi.

Diğer bir oyun değiştirici unsurun da finans ve yatırımlar olduğunu söyleyen Ögütçü, dünyanın şu andaki mevcut enerji sistemlerinin geliştirilmesi ve yenilenmesi için 48 trilyon dolara ihtiyaç olduğunu, Türkiye'nin ise bu aşamada gelecek on yıl için 120 milyar dolara ihtiyaç duyacağına dikkat çekti. Bu finans ve yatırımlar konusunda Türkiye'nin bu parayı içerde bulmakta zorlanacağını ve bu sorunu dış yatırımları ülkeye çekerek çözebileceğinin altını çizdi. Bunun için de Türkiye'nin dış politikasında uyumluluk ve istikrar gibi bazı kriterleri sıralayarak yumuşak güç vurgusu yaptı. Oyun değiştirici unsurların sonuncusu olarak düşük enerji fiyatlarına değinen Ögütçü, bu unsurun piyasaya yansımalarından ve Türkiye'nin yapması gerekenlerden kısaca bahsetti. Bu noktada yine yumuşak güç unsuruna vurgu yapan Ögütçü, Türkiye'nin petrol fiyatlarının düştüğü şu dönemlerde ciddi bir şekilde petrol sahalarına yönelmesi ve bu alanlara yatırım yapması gerektiğini söyleyerek bunun uluslararası güç olmada çok önemli bir adım olacağını da altını çizdi.

Son olarak enerji ve jeopolitika arasındaki ilişkiyi dile getiren Ögütçü, enerjinin ulusal güvenlik kadar önemli olduğunu, rekabet, teknoloji ve dış politika ile de geniş bir bağlantısı olduğunu belirtti. Bununla beraber enerjinin kümelenildiği yerlerde de çatışmaların devam

edebileceğine dikkat çekti. Sunumunu sonlandırmadan gelecekte dünyanın ilk on ekonomisi içinde yer almak isteyen Türkiye için enerji ikmal güvenliğinin en az ulusal güvenlik kadar önemsenmesi, enerji alanında finansman ve yatırımların artırılması, enerjide entegre yönetim ve insan sermayesinin yetiştirilmesi ve enerji konusunda teknoloji geliştirilmesi gerektiğini vurgulayarak sunumunu sonlandırdı.

KAM Asya Konuşmaları

İpek Yolu Projesi ve Çin'in Küresel Stratejisi

Zan Tao

7 Şubat 2015

Değerlendirme: Kadir Temiz

Bilim ve Sanat Vakfı Küresel Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği Asya Konuşmaları toplantı serisinin Şubat ayındaki konuğu Zan Tao oldu. Zan, Çin'in küresel siyasetteki yeni konumunu "İpek Yolu Projesi" örneğinde açıklamaya çalışırken hem Türkiye-Çin ilişkilerine hem de Çin'in yaklaşık otuz yıldır devam etmekte olan açılım politikalarının Çin toplumu ve siyaseti üzerindeki etkilerine de değindi. Halen Pekin Üniversitesi'nde öğretim üyesi olması sebebi ile içeriden eleştirel bir ba-

kış açısı sunması, programı daha da ilginç hale getirmesi bakımından önemliydi.

Öncelikle Çin'in yeni ipek yolu projesinin henüz tamamlanmadığını belirten Zan, Çin'de ve Çin'in dışında bu projenin gerek içerisine gerekse kurumsal/ idari işleyişine dair olumlu ve olumsuz çeşitli eleştiriler getirildiğini belirtti. Her ne kadar bu proje 2013 yılında gündeme geldiyse de Çin'in özellikle batı bölgelerine hem kara hem de deniz yoluyla ulaşma amaçları Zan'a göre yeni değil. M.Ö 2. yüzyılda başlayan ilk seferler tarihte Çinlilerin kendi dışındaki toplumlarla da yüzleşmesine sebep olmuştur. Xiong Nu ve Han milletlerinin karşılıklı çekişmelerine sahne olan bu yüzleşmeler çeşitli kesintilerle de olsa bugüne kadar devam etmiştir. Dolayısı ile Çin'in bugün gündeme getirdiği bu proje ile tarihsel olarak var olan ilişki biçimlerini özellikle ekonomi, ticaret, diplomasi ve kültürel işbirlikleri yoluyla yeniden canlandırmak amaçlanmaktadır.

Diğer yandan Çin'in son otuz yıldır sürdürdüğü açılım reformları sayesinde gerçekleştirilen ekonomik büyümenin özellikle Asya-Pasifik bölgesindeki küresel oyuncuları rahatsız ettiği kolaylıkla söylenebilir. ABD gibi statükocu ülkelerin yeni Asya merkezli girişimlerine (Asia Pivot) ve Çin'i dışarıda bırakan yeni ticaret anlaşmalarına (Trans-Pasific Partnership) da bir cevap olarak okunabilecek bu proje ilk defa Çin devlet başkanı Şi Cinpin (Xi Jinping) tarafından 2013 yılında Kazakistan'da açıklanmıştır. Çin'i Avrupa ve Ortadoğu'ya bağlaması açısından önemli olan bu yeni yol ve kuşak (One Belt One Road) ile ülkeler arasında politika uygulamaları, ticari imtiyazlar, yatırım kolaylıkları, finansal işbirliği, kültürel yakınlaşma gibi temel ilişkilerin kurulması öngörülmüyor. Böyle bir projenin ekonomik finansmanı, bölge güvenliği ve jeo-politik gerilim alanları ile kültürel işbirliği alanları Çin'in en fazla önem verdiği konular arasında geliyor.

Projenin finansmanı konusunda İpek Yolu Fonu adıyla özel bir fon kuran Çin, bunun yanı sıra Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (Asian Infrastructure and Investment Bank) adıyla yeni bir uluslararası yatırım bankası ku-

arak diğer ülkeleri de bankanın kurucu üyesi olmaya davet etmiştir. 2015 yılında tamamlanması beklenen kurucu üyeliklerden sonra banka aktif olarak çalışmaya başlayacak. Ancak böyle bir bankanın kuruluşu Çin'in sadece bölgesel değil küresel ekonomi ve siyaseti de etkileyebilecek bir konuma gelmesini ifade ediyor. Bu durum da başta ABD olmak üzere bölgede ABD müttefiki olan diğer ülkeleri de tedirgin etmektedir.

Güvenlik ve jeopolitik gerilim alanlarına da değinen Zan Tao, bölgede var olan mevcut çatışma alanlarının ürettiği istikrarsızlığın sadece Çin için değil bölgesel ve küresel düzen için de bir tehdit oluşturduğu kanısında. Terörizm ve bölge ülkeleri arasındaki ikili sorunların barışçıl yöntemlerle çözülmesi amacını da taşıyan projenin geleceği de bir bakıma bu gerilim alanlarından doğacak istikrarsızlıkların nasıl yönetileceği ile yakından ilgili. Çin'in Ortadoğu petrolü ve Orta Asya gazına yüksek oranda bağımlılığı da düşünüldüğünde projenin Çin için olmazsa olmaz bir jeopolitik zorunluluk olduğu göze çarpmaktadır. Buna rağmen Zan Tao, Çin'in enerji ihtiyacı ve Uygur sorunu gibi istikrarsızlık üretebilecek siyasi sorunları fazla vurgulamadı. Halbuki Çin'in başını çektiği ve gündeme getirdiği böyle bir projenin bütün ayrıntıları tartışılmadan hem bölgedeki hem de bölge dışındaki ülkeleri projeye ikna etmek çok kolay görünmüyor.

Sunumun devamında projeye getirilen temel eleştirilere cevap veren Zan'a göre, projenin Çin'in Marshall Planı gibi sunulması anakronistik bir saptamadır. Ne mevcut küresel durum ikinci dünya savaşı şartlarına benzemektedir ne de Çin'in ekonomik ve siyasi gücü ABD ile karşılaştırılabilir. Zan'a göre Çin halen kalkınmakta olan bir ülkedir. Kişi başına düşen milli geliri kalkınmış ülkelerin çok altında olan Çin halen kalkınma sürecinin çevre kirliliği, gelir adaletsizliği, iç göç gibi bir takım ciddi sorunları ile yüzleşmektedir. Dolayısı ile Çin, çevresinde bir nüfuz alanı oluşturmaktan ziyade mevcut kalkınmasını sürdürebilmek için istikrarlı bir siyasi ortam, ticari ilişki ve finansal kurumlar talep etmektedir.

Sunumun sonunda kısaca Türkiye-Çin ilişkilerini de değerlendiren Zan Tao, ipek yolu projesinin gelişmekte olan ikili ilişkilere yeni bir ivme kazandıracığı görüşünde. Ayrıca kültürel işbirliği alanını ikili ilişkiler için önemli gören Zan, ne Çin'deki ders kitaplarında anlatılan Türkler ve Türkiye'nin ne de Türkiye'deki ders kitaplarında anlatılan Çinliler ve Çin'in tarihsel ve güncel olarak doğru ifade edildiğini belirtti. Zan'a göre Türkiye-Çin arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesi gelecekte iki ülke arasındaki siyasi ve kültürel yanlış anlamaları da ortadan kaldıracak.

KAM Avrupa Konuşmaları

Yunanistan Seçimleri ve Avrupa'nın Geleceği

Dimitrios Triantaphyllou

21 Mart 2015

Değerlendirme: Çağrı Koşak

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin Avrupa Konuşmaları toplantı sersinin yedincisinde Kadir Has Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümü öğretim üyesi ve Avrupa Araştırmaları Merkezi'nin başında olan Dimitrios Triantaphyllou konuşmacı olarak yer aldı. Triantaphyllou, Yunanistan'da Ocak 2015'te yapılan

seçimlerin ardından oluşan tabloyu ve Yunanistan'ın bu noktaya nasıl geldiğini anlattı. Syriza'nın seçim zaferinin ardından Avrupa Birliği ile ilişkiler başta olmak üzere dış politikanın ve iç politikanın nasıl bir seyir izleyebileceği üzerine bir perspektif sundu.

Triantapylou, Yunanistan'ın Avrupa'nın bir kenar devleti olarak diğer Avrupa devletlerinden farklı bir tarihe ve geleneğe sahip olduğundan bahsederek konuşmasına başladı. Yunanistan'ın siyasi geleneğinin diğer Avrupa ülkelerine nispetle Türkiye'ye daha çok benzediğini belirtti. Bu anlamda Türkiye'nin Ortadoğu'da Yunanistan'ın Avrupa'da bir kenar devleti olduğunu söyleyen Triantapylou, Yunanistan siyasetinin uzun yıllar sağ-sol karşıtlığı, iç savaş ve darbelerin etkisinde kaldığını ifade etti.

Demokratikleşme anlamında tek yerinin Batı olduğunu düşünen Yunanistan, darbe döneminin ardından Avrupa Birliği (AB) hedefi ile hızlı bir demokratikleşme sürecine girdi. Triantapylou konuşmasında coğrafi büyüklüğü, ekonomik zayıflığı, nüfusunun azlığı ve diğer Avrupa Birliği ülkelerine olan uzaklığı nedeniyle geri kalmış olan Yunanistan ekonomisinin üyelikten sonra atılım yaptığını belirtti. 1981 yılında 5400 dolar iken 2003'te 20400'e ve 2008'de 23500 Amerikan dolarına kadar çıkan kişi başına düşen milli gelirin 2008 kriziyle birlikte 8100 dolara düştüğünü belirtirken bunun birçok nedeninin olduğunu ve siyasetin bunun başlıca sorumlusu olduğunu da sözlerine ekledi.

Krizin Yunanistan ekonomisine verdiği zararın temel nedenleri olarak yapısal reformların yapılamayışı, kötü yönetim ve hem Milliyetçi Parti hem de PASOK'un kamu sektörünü bir oy getirme makinesi olarak görmesini vurgulayan Triantapylou, Yunanistan ekonomisinin özel sektöre açılması gerektiğini ancak bunun siyasilerin tavırları nedeniyle yapıldığını belirtti. IMF ve Dünya Bankası ise kriz gelme-

den önceki dönemde Yunanistan'ı zorladıysa da gerekli reformlar yapılmadı.

İşte bu kriz durumunda bir alternatif olarak ortaya çıkan SYRIZA ise birçok fraksiyonun biraraya geldiği bir şemsiye parti olarak 6 yıl önce yüzde 4 oy almışken 2015'te yapılan son seçimlerde yüzde 38.5 oy alarak iktidara geldi. Bu noktada ilginç bir husus olarak uç sol bir parti olan SYRIZA milliyetçilerle ittifak yaptı. Bu meseleyi solun antiemperyalist damarının sağın milliyetçilik damarıyla uyuşmasıyla açıklayan Triantapylou, solcuların da bu sayede uzlaşmayı kabul ettiğini belirtti. SYRIZA'nın siyaset tarzını bir "polity" ve "kakafoni" olarak niteleyerek, çok yönlü, birbirleriyle zıt ve her kafadan bir sesin çıktığı bir siyaset olarak açıklayan Triantapylou, adayların seçim sürecinde özellikle Avrupa Birliği konusunda birbirleriyle çelişen birçok açıklamada bulunduğunu aktardı.

Hükümetin bu anlamda gerçek hayatta karşılığı olmayacak ve bir kısmı tatmin edemeyecek bir siyaset izlemesinin kaçınılmaz olacağını söyleyen Triantapylou, ancak hükümetin orta sınıfı yok edilmiş bir Yunanistan için exceptionalism (istisnacılık) söylemi üzerinden siyasetin dinamiklerini yeniden tanımlama imkanının olduğunu belirtti. Bu noktada Rusya ve Türkiye gibi ülkeler ile ilişkilerin gözden geçirileceğini söyledi. Avrupa Birliği ile ilişkilerin her zaman sorunlu olduğunu ifade eden Triantapylou, Yunanistan'ın Batı'ya ait olduğu kadar kendine de ait olduğunu söyleyerek konuşmasını tamamladı.

KAM Küresel Kuramsal Bakışlar

Uluslararası İlişkiler’de Medeniyet Kavramı

Nuri Yurdusev

28 Mart 2015

Değerlendirme: Rumeysa Kübra Tuncel

Küresel Araştırmalar Merkezi’nin düzenlediği “Küresel Kuramsal Bakışlar” toplantı dizisinin on üçüncüsünde Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nden Prof. Dr. Nuri Yurdusev, uluslararası ilişkiler literatüründe medeniyet kavramı üzerinden yürütülen tartışmalara dair bir sunum gerçekleştirdi.

Yurdusev konuşmasını iki temel tartışma etrafında gerçekleştirdi. Birinci tartışma mevcut uluslararası ilişkiler literatüründe medeniyet kavramına atıfla tanımlanan uluslararası ilişkiler tanımı üzerinde odaklanırken, ikinci tartışma ise tarihsel ve kavramsal olarak medeniyet ve uluslararası ilişkiler tanımının nasıl olması gerektiğine odaklanmaktadır. Yurdusev’e göre medeniyet kavramı 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra uluslararası ilişkiler literatüründe İngiliz ekolünün çalışmalarında kullanılırken ana akım uluslararası ilişkiler literatürü tarafından, ulus devlet dışındaki bir olgu

olduğu için, neredeyse hiç değinilmemiştir. Medeniyet kavramı ancak Samuel Huntington’un “The clash of civilization” tezinden sonra ana akım uluslararası ilişkiler literatüründe de yer alamaya başlamıştır.

İngiliz ekolü uluslararası ilişkilerin tarihi ve kavramsal süreçlerini ele alırken ana akım anlatıdan farklı bir kavramsallaştırma yaparak güç, ulusal çıkar, karşılıklı bağımlılık, demokratik barış gibi kavramlardan “kültür” ve medeniyet kavramlarını vurguladı. Böylece 1960’lı yıllardan itibaren “standart of civilization” tartışması başlatarak bir “medeniyet” testi ve ölçüsü belirlemeye çalıştılar. Yurdusev’e göre, İngiliz ekolünün medeniyet-i testi Avrupa merkezci, kolonyalizm ile uyumlu ve medeniyeti tekil algılayan bir yorumdur. Dolayısı ile zaten ana akım anlatı tarafından dışlanan tarih ve düşünce İngiliz ekolü ile ulus-devlet odaklı Avrupa merkezci bir çerçeveye sınırlandırılmıştır. Yurdusev literatürdeki bu sorunu belirledikten sonra bir çözüm önerisi olarak tekil ve çoğul medeniyet kavramlarını tanımlamayı önerir. Yurdusev’e göre tekil anlamıyla medeniyet; insanın biyolojik aktiviteleri ötesinde bizzatı bilinçli olarak ürettiklerinin toplamı olarak tanımlayabiliriz. Bu anlamda medeni olmayan topluluk yoktur. Çoğul medeniyet ise etnik, dini, ulusal, mahalli aidiyetlerimiz ile üretilenlerin bir toplamı olduğu gibi bu aidiyetlerden sadece biri olarak da görülebilir.

Yurdusev’e göre medeniyeti belli bir faktörle sınırlandıramayız. Örneğin, medeni olmayı yazılı üretime indirgemek, yazıyı bir kayıt sistemi olarak kullanmayan toplulukları gayri medeni olarak tanımlamaya götürür ki bu doğru değildir. Çoğul medeniyet tam da bu noktada alternatif bir alan açarak literatürde 17. yüzyıldan bu yana yerleşen medeni-barbar ikileminden de kurtulmamızı sağlar. Yurdusev’e göre, sahip olduğumuz etnisite, ulus gibi mahalli ölçekteki aidiyetlerde olduğu gibi medeniyet birincil bir faktörle tanımlanamadığı için kavramın tanımında uzlaşmıyoruz. Bu durum, Toynbee’nin 21 medeniyetten bahsederken, Spengler’in 8 medeniyet olduğunu söylemesinin de sebebini oluşturuyor. Medeniyetleri

çoğul olarak tanımlamakta zorlanmamızın diğer bir sebebi ise medeniyet mefhumunu farklı ve en geniş ölçekli aidiyet birimi olarak tanımlamayıp, uluslararası ilişkiler literatüründe yaygın olan ulus ve etnik aidiyetler prizmasından değerlendirmemizdir.

Uluslararası ilişkiler sadece devletlerarası ilişkilerin oluşturduğu bir bütünlük ve çerçevenin daha ötesinde toplumlar arası münasebetlerin oluşturduğu vakıaların toplamına tekabül eden bir kavram. Biz uluslararası ilişkileri ulus devletle sınırladığımızda, din, etnisite, medeniyet gibi kavramları yok saymak zorunda kalıyoruz ve bu da insanlık tecrübesinin çok azına tekabül eden bir durum ortaya çıkartıyor. Bu nedenle Yurdusev, en geniş anlamda, içinde yaşadığımız, bildiğimiz evrenin tümünü kapsayan, insanlararası ilişkileri tüm olarak algılamamız gerektiğini ifade ediyor.

Medeniyetlerin uluslararası ilişkilerde bir analiz birimi olarak ele alınması konusunda bunların kendi içlerinde monolitik, yeknesak birimler olduğunu düşünmememiz gerektiğini vurgulayan Yurdusev'e göre, bir aidiyet biriminin ölçeği genişlediğinde homojenitesi düşer ve heterojenitesi artar. Medeniyet tarihsel olarak en büyük ölçekli aidiyet birimi olduğu için en fazla farklılığı ve uzlaşmazlık potansiyelini de içerisinde barındırır. Eger uluslararası ilişkileri ulus devlet ile sınırlamaz ve onu içinde yaşadığımız evrendeki bütün toplulukların ortak tecrübesi olarak kabul edersek medeniyeti bir analiz birimi olarak kabul edebiliriz.

Soru ve cevap kısmında Huntington'ın "medeniyetler çatışması" tezinin popüleliğini siyasal ve konjonktürel sebeplere indirgeyen argümanlara katılmadığını belirten Yurdusev'e göre, tezin sorunu medeniyet kavramını fazlasıyla özcü ve tarih dışı tanımlamalarla ele almasıdır. Ayrıca, Huntington'un medeniyetler içerisindeki çeşitliliği gözardı ettiğini belirten Yurdusev, herşeye rağmen "medeniyetler çatışması" tezinin ulus devlet perspektifinin dışında medeniyet kavramının konuşulmasına alan açması bakımında önemli bulunduğunu belirtmiştir.

Uluslararası ilişkilerde medeniyetin etkisinin olmadığını iddia etmek, aynı zamanda uluslararası ilişkiler evrenini belli bir birim (ulus-devlet) üzerinden okumak gerektiği gibi zorlama bir teorik çıkarsamayı da gerektirir. Dolayısıyla bu durum da uluslararası ilişkileri kapsayıcı değil indirgemeci bir bakış açısı ile ele almak anlamına gelecektir.

KAM Kitap-Makale Sunumları

Emperyalizm, Hegemonya, İmparatorluk

Mehmet Akif Okur

31 Ocak 2014

Değerlendirme: Muhammed Yasin Okumuş

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği "Kitap-Makale Sunumları" konuşma serisinin Ocak ayındaki toplantısında Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Mehmet Akif Okur, Ötüken Yayınları tarafından 2012 yılında yayımlanan *Emperyalizm Hegemonya İmparatorluk* isimli kitabı üzerinden uluslararası politik ekonomi literatürünün temel meselelerini ele aldığı sunumunu gerçekleştirdi.

Okur'un doktora çalışmalarının uzantısı niteliğini taşıyan eserin temel sorunsalları küreselleşme çerçeve-

sinde tek kutupluluk tartışmalarının yapıldığı dönemde meydana gelen 11 Eylül saldırılarına dayanmaktadır. Esas itibarıyla çizgisel bir tarih anlatısının ürünü olan küreselleşme, 11 Eylül'ün devamında gelen Irak işgali ile bir sapmaya uğramıştır. Sürekli ilerici bir gelişim iddiasında olan küreselleşmenin Irak işgali ile ortaya çıkan klasik emperyal mantığı nereye koyduğu eserin temel sorunsalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yirmi birinci yüzyıla girilirken ulus devlet tecrübesinin yerini Avrupa Birliği tarzı ulus-üstü yapılara bırakacağı beklenirken Irak işgali gibi on dokuzuncu yüzyılı andıran bir tasarım girişimi küreselleşmenin temel iddialarına ters düşen bir durum olarak görülebilir.

ABD'nin Irak işgali o dönemde genelde bölgedeki petrole ilintilendirilerek açıklanmaya çalışılmakta, petrol yatakları zengin olan bölgenin savaşlara sahne olacağı iddia edilmekte ve dolayısıyla da bölge odaklı bir okuma yapılmaktaydı. Okur, bu noktada mevcut çizginin dışına çıkma arayışına girmiş ve bu bağlamda işgalin faili pozisyonunda olan ABD merkezli bir çalışmayı ortaya koymuştur. Dönemin tartışmalarının ortak noktalarını teşkil eden emperyalizm, hegemonya ve imparatorluk kavramları çerçevesinde Gramsci ve Cox'un eleştirel teorilerinden hareketle ABD'nin küresel sisteme göre konumu ve küresel sistemi yeniden dizayn çabaları eserin ana konusudur. Cox'un birbiriyile bağlantılı mekanizmalardan oluşan, sebep sonuç ilişkilerini barındıran ve zamansız olmayan değişimler çerçevesinde tanımladığı ontoloji kavramı ile Fernand Braudel'in katmanlı zaman anlayışının örtüşmekte olduğunu düşünen Okur, ABD'nin Irak işgalini Braudel'in üç katmanlı tarih okumasından faydalanarak tahlil etmektedir. Burada Irak'ın işgali "olay" a, küreselleşme "konjonktür" e, petrol ise "geriye doğru okunabilen uzun süreli tarih" e denk düşmektedir. ABD'nin Irak işgalini gerçekleştirdiği dönem dünyanın çok merkezli bir yere evrildiği bir dönemdi ve işgale karar verenler bu evrilme sürecini etkilemeyi amaçladılar. Irak'ın işgali, imparatorlukların yıkıldığı, Avrupa'nın ABD'den bağımsızlaşma isteğinin iyice arttığı, Çin'in ve dolayısıyla Asya'nın yükselişinin hızlandığı, Braudelci yaklaşımla yüz-yüz elli yıllık bir uzun vade-

nin sona yaklaştığı bir döneme denk gelmiştir.

Fransız devrimi sonrasında Napolyon yönetimiyle beraber özellikle İngiliz tarihçiler tarafından iç politikadaki otoriterliği tanımlayan emperyalizm, ilerleyen dönemde Marksist tarihçilerin katkılarıyla dış politikada da yayılmacı bir politikayı kapsayan bir kavram olarak yeniden tanımlanmıştır. Okur, emperyalizm kavramının zaman içerisinde içeriğinin boşaldığından hareketle emperyalizm ve emperyal eylem kavramlarını ayırıştırma gerekliliği duymuştur. Zira emperyalizm Marksizm'in yüklediği anlamla ciddi eleştirel anlam kazanmakta, fakat bununla beraber her türlü olumsuz anlamı yüklenmektedir. Doğal olarak kavram gittikçe içeriksiz hale gelmektedir. Emperyal eylem kavramı ile toprak işgali ve denetimini kast etmektedir Okur.

Pax-Americana ile ortaya çıkan hegemonya kavramı emperyalizmden farklı bir yere işaret etmek üzere üretilmiştir. ABD, kuruluşu itibarıyla İngiliz sömürgeciliğine karşı hareketlerin bir sonucudur ve resmi tarih anlatımı da sömürgeye karşı bir mücadelesinin var olduğu şeklinde devam edegelmiştir. Her ne kadar kendisinin sömürgeleri olsa dahi, bunlar sayıca kısıtlı kalmışlardır ve ABD kendisini sömürgeci olmayan bir devlet olarak tanımlamıştır. Bu tarz bir söylemin ortaya çıkması da ABD'nin kurulduğu ve yükselişe geçtiği dönemin şartları göz önüne alındığı zaman anlaşılabilir; ABD imparatorluklarla bu söylem ile mücadele etmiş ve bu sayede onları geçebilecek seviyeye gelmiştir.

Her ne kadar ABD'nin önerdiği sistem ulus devletçi kapitalist bir sistem olsa da, küreselleşme ile beraber bu sistem ulus-aşırı hale gelmiştir. Bugün devlet dışı aktörler uluslararası arenada güç kazanmışlardır ve ciddi ekonomik ve politik faaliyetler yürütmektedirler. Zaten küreselleşmenin iddiası ABD de dâhil olmak üzere bütün ulus-devletlerin uzlaşacağı ve uyacağı bir merkezi ulus-üstü yönetim sisteminin ortaya çıkacağıdır. Irak işgalinin temel amacı da bu şekilde ilerleyen tarih çizgisini değiştirmek, ABD'nin merkez konumunda olabileceği bir yönlendirmeyi sağlayabilmektir. ABD sahip olduğu askeri gücüyle oyunun kurallarını yeniden koymaya çalışmıştır.

Daha önce de belirttiğimiz üzere eser bölgeden ziyade fail üzerine yoğunlaşmış, işgalin öznesi konumundaki ABD'yi merkeze almıştır. ABD'nin o dönemki yönetimi ana fail olmakla beraber, George Bush yönetimini iktidara taşıyan ve işgale zemin hazırlayan taban önem arz etmektedir. Bush yönetiminin kitle tabanının aktif kısmını Hristiyan sağ oluşturmuş, buna ek olarak neocon (yeni muhafazakâr) organik entelektüeller işgale meşru zemin hazırlama konusunda aktif rol almışlardır. Eser bu aktörlerin iktidara ne şekilde destek verdiklerini, ne gibi pazarlıklara giriştiklerini, uluslararası güçler ile nasıl ilişkilerinin olduğunu ele aldıktan sonra bütüncül bir sonuca ulaşmaya çalışmaktadır.

KAM Kitap-Makale Sunumları

Kamu Diplomasisi ve AK Parti Dönemi Dış Politikası

Muharrem Ekşi

14 Şubat 2015

Değerlendirme: Mustafa Raşid Şen

Bilim ve Sanat Vakfı Küresel Araştırmalar Merkezi'nin Dr. Muharrem Ekşi'yi konuk ettiği Kitap ve Makale Sunumları toplantısında kamu diplomasisi, teorik ve pratik yönleriyle tartışıldı. Muharrem Ekşi sunum boyunca genel olarak üç ana başlığın altını

çizdi; kamu diplomasisinin ortaya çıkışı, kamu diplomasisinin tanımı ve son olarak, kamu diplomasisinin Türkiye'de uygulanışı.

Muharrem Ekşi, gelişen iletişim teknolojileri ve küreselleşme sonucunda klasik diplomasiyi yanı sıra kamu diplomasisi kavramının da ortaya çıktığını belirterek sunumuna başladı. Bu alanda ilk somut adımın 1965 yılında ABD tarafından atıldığını, dünyada ilk kez bu ülkede "Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurumu"nun kurulduğunu ifade etti. ABD'nin soğuk savaş yıllarında bu alandaki çabasının önemli olduğunu belirten Ekşi, gelişen yayın teknolojileri ile Hollywood film ve dizilerinin demir perde ülkelerindeki halklara ulaşmasının ABD açısından olumlu etkileri olduğunu belirtti. Soğuk savaş sonrası dönemde ise demokratik rejimlerin önem kazanmasıyla kamu diplomasisinin de önemini arttırdığını ifade eden Ekşi'ye göre, eskiden devletlerarası resmi diplomasi yeterli olurken, günümüzde yabancı halkların ve tek tek bireylerin ne düşündüğü de önem kazandı. Bu durum dolaylı olarak günümüzde bireylerin de tıpkı devletler gibi diplomatik muhatap konumuna ulaşmasını sağladı.

Kamu diplomasisinin yüz elliden fazla tanımının olduğunu belirten Ekşi, bunu kamu diplomasisinin oturmuş olmayan ve interdisipliner yapısına bağladı. Oxford sözlüğüne göre kamu diplomasisi, diplomatik amaçlar için dış kamuoylarını etkilemektir. Kamu diplomasisini sıradan halkla ilişkiler çalışmalarından ayıran temel özellik ise diplomatik ve ulusal çıkar amacının güdülmesidir. Ekşi'ye göre, kamu diplomasisi uluslararası ilişkiler bağlamında daha çok inşacılık (constructivism) kuramıyla ilişkilidir. Kamu diplomasisinin yumuşak güç kavramıyla eklemlendiğini belirten Ekşi'ye göre kamu diplomasisinin kültür, sanat, din, insani yardım, medya gibi çeşitli boyutları vardır.

Olumlu imaj, algı yönetimi, ulus markalama ve lobicilik gibi kamu diplomasisinin bileşenlerinden olan

faaliyetlerin öneminden bahseden Ekşi, emperyalist bir imaja sahip olmayan bir ülkenin, örneğin Afrika'da kendine daha rahat çalışma sahası açabileceğini belirtti. Ulus markalama ise bir devletin kendini nasıl tanıttığıdır. Örneğin Ak Parti hükümeti Ortadoğu politikasını inşa ederken, Türkiye'nin "müslüman demokrasi" kimliğini ön plana çıkarmıştır. Ekşi, eski kamu diplomasisinde sadece devletlerin aktif olduğunu, günümüzde ise yurt dışında yaşayan vatandaşların da yeni kamu diplomasisinin bir parçası olarak bu konuda aktif rol aldığını vurguladı. Ekşi'ye göre, mevcut dış politikanın başarıya ulaşması için, dış devlet ve toplumların yanı sıra iç toplumun desteğini de almak gerekir.

Ekşi'nin ifadesiyle, kendi hikayemizi dünyaya, küresel topluma anlatabilmemiz için kendi iletişim araçlarımıza sahip olmamız gerekir. Türkiye, Ak Parti hükümetleri döneminde bu konuda önemli atılımlar yapmıştır. 2009 yılında Yunus Emre Enstitüsü kurulmuş ve bu kurum Türkiye'nin kültürel diplomasisini üstlenmiştir. Yabancı ülkelerde Türkçe öğretimi ve Türkçe'nin TOEFL sınavı kabul edilen TYS, bu kurum vasıtasıyla yapılmaktadır. 2010 yılında ise Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı adı altında yeni bir kurum kurulmuş ve bu kurumun dünya çapında 291 temsilciliği açılmıştır. 2012 yılında ise Yurt Dışı Vatandaşlar Danışma Meclisi kurularak lobicilik faaliyetleri için önemli bir adım atılmıştır. Yine Ak Parti döneminde TİKA yeniden yapılandırılmıştır. Bu dönemde Türkiye, TİKA vasıtasıyla ilk defa karşılıksız hibe yapan ülke haline gelmiş ve bu uluslararası camiada Türkiye'nin prestijini yükselten bir etken olmuştur. Tüm bunlara ek olarak TRT, farklı dillerde yayın yapan kanallar kurarak Türkiye'yi küresel topluma birincil ağızdan anlatma misyonunu bu dönemde üstlenmiştir.

KAM Kitap-Makale Sunumları

Uluslararası Tahkim

Halil Rahman Başaran

14 Mart 2015

Değerlendirme: Ahmet Selçuk Aslantaş

Küresel Araştırmalar Merkezi'nin düzenlediği "Kitap-Makale Sunumları" konuşma serisinin Mart ayındaki toplantısında İstanbul Şehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Halil Rahman Başaran, On İki Levha Yayıncılık tarafından yayımlanan *Uluslararası Tahkim* isimli kitabı üzerinden uluslararası tahkimin temel meselelerini ele aldığı sunumunu gerçekleştirdi.

Halil Rahman Başaran, üç aşamalı bir sunum planı izledi. Tahkim'in tarihi ve hukuki alt yapısını anlatarak sunumuna başlayan Başaran, Tahkim tarihi için önem arz eden bir takım uyumsuzluklara değindikten sonra kitabında Tahkim hakkında ileri sürdüğü üç iddiayı açıklayarak sunumunu sonlandırdı.

Uluslararası Tahkim'in ortaya çıkış noktası, yabancılık unsuru ihtiva eden uluslararası uyumsuzluklardır.

Şöyle ki; yabancılık unsuru ihtiva etmeyen yerel ihtilaflar hali hazırda milli mahkemelerde görülmektedir. Ancak bir uyuşmazlığın başlı başına yabancılık unsuru içermesi dahi hukuk açısından çözülmesi gereken bir sorun oluşturmaktadır. Uyuşmazlığa uygulanacak maddi hukuk bir yana, hangi ülkenin mahkemesinin yetkili olduğu bile belli değildir.

Bu uyuşmazlıkların diploması yoluyla çözüme ulaştırılması sırasında, uyuşmazlığı; hakemliğine güvenilen üçüncü bir tarafın huzurunda çözümlenmesi çok daha hızlı ve çok daha kolay olduğu fark edildi. Bir hakemin veya bir büyüğün huzurunda uyuşmazlığın çözülmesi tacirler arasında hali hazırda geçmişten beri uygulanan bir yöntemdir. Birinci Dünya Savaşı ise uluslararası hukuk için bir dönüm noktası oldu. Diplomasinin uluslararası uyuşmazlıkları çözüme ulaştırmadaki yetersizliği ayan beyan ortaya çıkmıştı. Ayrıca her ne kadar devletler arasında soğuk rüzgarlar esse de uluslararası ticaret hız kesmeden devam etmekteydi. Dolayısıyla tacirler uluslararası uyuşmazlıklara kendi çözümlerini getirmek zorunda kaldılar. Bunun bir sonucu olarak 1919 yılında Uluslararası Ticaret Odası (ICC) ardından 1923 yılında da ICC'nin tahkim mahkemesi kuruldu. Genel olarak şirket - şirket tipi uyuşmazlıklara bakan Tahkim'ler dünya'nın çeşitli ülkelerinde, özellikle belli başlı ticaret merkezlerinde (Singapur, Hong Kong, Moskova vd.) bulunmaktadır.

Şu an aktif olarak çalışmakta olan bir diğer tahkim merkezi ise Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözüm Merkezi (ICSID)'dir. Şirket - devlet tipi uyuşmazlıklara bakan bu merkeze üye olabilmek için devletlerin 1966 yılında yürürlüğe giren Devletler ve Diğer Devletlerin Uyrukları Arasındaki Yatırım Anlaşmazlıklarının Çözümü için Sözleşme'ye taraf olmaları gerekmektedir. An itibarıyla bu sözleşmeye 155 devlet taraftır ve şirketlerin sözleşmeye taraf olan devletlerdeki yatırımlarıyla ilgili uyuşmazlıkların çözümlendiği merkezdir.

Uyuşmazlığa taraf olanlar açısından son Tahkim çeşidi ise; devlet - devlet tahkimidir. Devletler arasındaki uyuşmazlıkları çözüme kavuşturan mahkeme ise 1899 tarihli Lahey Sözleşmesi'yle kurulan Uluslararası Adalet Divanı bünyesindeki Daimi Hakemlik Mahkemesi (PCA)'dir.

Hukuk açısından her ne kadar sorunlu olsa da, Tahkim, tacirlerin devletler nezdindeki sabırlı ve ısrarlı lobi faaliyetleriyle devletlerin zamanla kabul ettiği bir özel yargılama usulü haline gelmiştir. BM tarafından hazırlanan ve neredeyse dünyadaki tüm devletlerin taraf olduğu New York Konvansiyonu'yla Tahkim'in hukuki alt yapısı oluşturulmuştur. Söz konusu Konvansiyon'a dayanılarak çıkarılan model Milletlerarası Tahkim Kanunu'nun (UNCITRAL) taraf devletlerce milli hukuka eklenmesiyle Tahkim açısından uluslararası kanuni bir bütünlük oluşmuştur.

Tahkim'in kuruluşunun ardından yapısı ve işleyişine değinecek olursak; Tahkim genelde üç hakemden oluşan, daimi ve aleni olmayan, kurumsal bir yapısı yoksa uyuşmazlıktan sonra kurulan özel bir yargılama usulüyle uyuşmazlığı sonuçlandıran yapıdır. Uyuşmazlık çıkmadan önce veya çıktıktan sonra taraflar arasında bir tahkim sözleşmesi yapılır veya var olan sözleşmeye bir tahkim "clause"ı konur. Tahkim sözleşmesinde veya sözleşmenin tahkimle ilgili maddesinde taraflar tahkimde uygulanacak usul hukukuyla maddi hukuku belirlerler. Burada taraflar herhangi bir ülkenin hukukuna atıf yapabilecekleri gibi tüm kuralları tek tek kendileri de belirleyebilirler. Tahkim süreci sonucunda ortaya çıkan karar, kararın icra edileceği ülke bakımından yabancı bir ülke tahkim kararıysa söz konusu ülke mahkemelerinde tanıma ve tenfiz davası açılması gerekmektedir. Yabancı tahkim kararları doğrudan cebr-i icra edilemez, ayrıca tanıma ve tenfiz kararı gerekir. Hakim tanıma ve tenfiz davası esnasında ancak Milletlerarası Tahkim Kanunu'nda sınırlı sayıda (numerus clausus) belirtilen açılardan tahkim kararını inceleyebilir. Tahkim kararının esasına giremez.

Tahkim heyetlerinde yer alan hakemler ise başlı başına bir araştırma konusu olabilir. Tahkim hakemleri, dünya çapında tanınmış, sayıları 20 ile 50 arasında değişen dar bir çevreden seçilmektedir. Dolayısıyla Tahkim hakemliğinin adeta dar ve dışı kapalı bir aristokratik yapı arz ettiğini söylemek mümkündür.

Halil Rahman Başaran'ın kitabında tüm bu tarihi, kurumsal ve teorik yapıya getirdiği eleştirileri 3 başlık altında toplayabilmek mümkün; sağduyu, bilimsellik ve etki edilebilirlik. Uluslararası Tahkim anlayışı genel olarak Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşmaya başlayan batı sağduyusu üzerine kurulu, bu da başka anlayışların söz konusu sağduyuya etki etmesini engellemektedir. Tahkim kararlarının ekserisi gizli olduğu için belirli bir teamül oluşturmak veya hukuk bilimi açısından bir hukuki tutarlılık denetimi yapabilmek mümkün değildir. Her ne kadar Uluslararası Tahkim diplomasiden ayrılan özel bir yargılama usulü olsa da, tahkim sonucunda çıkacak kararlar devletleri ilgilendirdiği sürece Uluslararası Tahkim'in devletlerin etki alanından çıkabilmesi mümkün gözükmemektedir.

Son olarak Türkiye'nin Uluslararası Tahkim serencamıyla ilgili belirtmek gerekir ki; her ne kadar son yıllarda ilgi artsa da, atıl kalmış bir alandır. Özellikle İstanbul'u uluslararası bir finans merkezi haline getirme projesiyle paralel olarak uluslararası bir tahkim merkezinin kurulması çalışmaları fevkalade önemlidir. Zira bu tahkim merkezine gerekli özen gösterilirse İstanbul'un başta Orta Doğu olmak üzere çevre bölgelerin tahkim merkezi olması isten bile değildir.

KAM Kitap-Makale Sunumları

Türkiye'de Nesiller Arası Gelir İlişkisi

Murat Anıl Mercan

11 Nisan 2015

Değerlendirme: Mesut Karakaş

Küresel Araştırmalar Merkezi, "Kitap-Makale Sunumları" konuşma serisinin Nisan ayındaki ikinci toplantısında Gebze Teknik Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyesi Doç. Dr. Murat Anıl Mercan'dan Türkiye'de nesiller arası gelir ilişkisini ele aldığı makalesi üzerine bir sunum dinledik. Mercan konuşmasının başında kadın iş gücüne katılım oranlarının çok düşük seviyelerde olduğuna dikkat çekerek nesiller arası gelir ilişkisinin Türkiye'de baba ve oğul gelirleri arasındaki ilişki olarak ele alınması gerektiğini vurguladı. Özellikle edebiyatçıların ve sosyal bilimcilerin zengin olma kavramına getirdikleri iki ana bakış açısı olduğu belirtilen sunumda birinci hipoteze göre zengin insanların piyasa koşullarına uygun zekâ ve diğer özelliklerinin bulunduğu ve bunların genetik olarak

kuvvetlice oğullara geçtiği savunulmaktadır. İkinci hipotezde ise zengin insanların babaları çok zengin olduğu için bu zenginliği sürdürdüğüne odaklanılmaktadır. İşte Mercan'ın çalışması tam da burada ön plana çıkmakta ve bu ikinci hipotezi Türkiye için test etmektedir.

Nesiller arası gelir hareketliliğinin en önemli göstergesi ekonomistlerin çeşitli regresyon analizlerine dayanarak hesapladığı ve nesiller arası gelir elastikiyeti olarak adlandırılan bir katsayıdır. Bu katsayının literatürde 0 ile 1 arasında değer aldığına ve toplumlarda 1'e yaklaşıldıkça gelir hareketliliğinin azaldığına, 0'a yaklaştıkça ise gelir hareketliliğinin oldukça arttığına konuşmada değinilmiştir. Nesillerin gelirlerinin nasıl hareket edeceğinin anlaşılması ve bu dinamikten faydalanarak politika geliştirilmesi konusunda bu katsayının önemine de Mercan tarafından vurgu yapılmıştır. Öyle ki düşük gelirlili bir insanın neslinin daha üst bir gelir seviyesine çıkabilmesi bu elastikiyetteki 0,2'lik ufak bir değişimle 2 nesilden daha uzun bir zaman alabilmektedir.

Mercan TÜİK Gelir ve Yaşam Memnuniyeti anketini kullanarak nesiller arası gelir elastikiyetini Türkiye için 0,1 olarak hesaplamıştır. Bu durum İskandinav ülkelerinden sonra en düşük değerdir. ABD'de ise bilimsel çalışmalar tarafından kabul gören elastikiyet 0,6 civarındadır. Bu durum Türkiye'de nesiller arasındaki gelir seviyeleri arasında müthiş bir hareketlilik olduğunu göstermektedir. Kısacası bu açıdan Türkiye bir fırsatlar ülkesi olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, Mercan, babanın geliri arttıkça oğulların imkânları daha da çok genişlediği için babadan farklı meslek gruplarına yöneldikleri bulgusuna değinmiştir. Ayrıca, Mercan'ın araştırma sonuçlarına göre oğulların işe başlama yaşı da babanın gelir seviyesine bağlı olarak artmaktadır. Bu durumda da babanın gelir seviyesinin yüksekliği oğluna eğitim ve diğer faaliyetler için kullanabileceği belli bir zamansal bağımsızlık kazandırmaktadır. Mercan, araştırmasında oğlan çocuklarının sağlık durumlarında da babanın

gelirinin belirleyici bir faktör olduğunu bulmuştur ve babaların gelir seviyesinin yüksekliğinin sağlık açısından da çocukları pozitif olarak etkilediğine sunumunda işaret etmiştir.

Peki, Türkiye'de nesiller arası gelir mobilitesini bu derecede yüksek kılan nedir? Mercan bu hususu açıklamak için Amerika ile karşılaştırma yapmaktadır. Amerika'da nesiller arası gelir mobilitesi oldukça düşüktür. Eğer siz zengin bir aileden geliyorsanız paralı bir eğitim sistemi içinde anaokulundan üniversiteye kadar izleyeceğiniz patika hemen hemen bellidir. Zira iyi üniversiteler öğrenci alımında anaokulundan başlayarak öğrencinin eğitim aldığı her okula en ince detayına kadar bakmaktadır. Buna karşılık fakir ailelerden gelen çocukların üniversitede okuma ihtimalleri eğitim sistemindeki yüksek ücretlerden dolayı oldukça sınırlıdır. Mercan'a göre Türkiye'de ise eğitimin birçok üniversitede ücretsiz olması düşük gelir seviyesinden gelen bir çocuğun yeterli eğitimi almasına fırsat vermekte ve alınan eğitim sayesinde yeni nesiller gelir seviyelerini geçmiş nesillere göre çok daha kolay bir şekilde arttırabilmektedir.

Mercan konuşmasını bu tip çalışmaların Türkiye'de daha yeni yeni yapıldığına dikkati çekerek ve daha detaylı verilerin istatistik kurumu tarafından toplanması ile nesiller arası meslek ilişkisi gibi birçok çalışmanın da yapılabileceğine vurgu yaparak bitirdi.

KAM Kitap-Makale Sunumları

Davete İcabet: Sedat Dönemi Mısır'da İslami Aktivizm*

Abdullah al-Arian

11 Nisan 2015

Değerlendirme: Ömer Şipal

KAM “Kitap-Makale Sunumları” programının Nisan ayındaki konuğu Katar Georgetown Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Dr. Abdullah al-Arian oldu. *Al-Arian Answering the Call: Popular Islamic Activism in Sadat's Era* başlıklı kitabına dair sunumunda, Mısır'daki İslami hareketin 1970'lerden şimdiye dek etkisi devam eden teşkilatlanmalarının oturduğu tarihsel zemine odaklandı. Kitabın odaklandığı dönem olan 1970'li yılların özelde Mısır genelde de bütün İslam dünyası için gelecek kırk yıla damgasını vuracak gelişmelerin tomurcuklandığı yıllar olduğunu belirten al-Arian, farklı coğrafyalardaki farklı İslami aktivizm “uyanış/dirilişlerinin” bu dönemde oluşmaya başladığının da altını çizdi.

Müslüman Kardeşler'in 1970'lerde tekrar nasıl ortaya çıktığının ve dönüşüm yaşadığının yeteri kadar araştırılmadığı ve üzerinde durulmadığı gerçeği, al-Arian'a göre, bu yıllar üzerine yoğunlaşmayı gerektirmektedir. Hasan el-Benna'nın yaşadığı dönemde Mısır işgal altında olan, liberal Arap siyasetinin etkili olduğu ve monarşinin hüküm sürdüğü bir ülkedir. Al-Arian, Benna'nın bütün bu farklı baskı unsurlarını biraraya getirmek zorunluluğuyla yeni ortaya çıkmakta olan demokratik düzene uygun bir “İslami mesaj” arayışı içerisinde olduğunu vurguladı.

Al-Arian'a göre, Cumhuriyet'in ilanından sonra Nasır'ın sıfır-toplamlı siyaset anlayışının bir sonucu olarak bütün muhalefet yollarının kapanması ve bütün muhaliflerin sindirilmesi İslami militanlığın kapılarını açan temel faktördür. “Seyyid Kutub” olgusunun bu dönemde ortaya çıktığını, Kutub'un 1960'larda yanlış temsil edildiğini ve Kutub'un retoriklerinin nüanslarıyla birlikte daha yakından incelenmesi gerektiğini belirten al-Arian, Kutub'un esas ilgilendiği sorunun “otoriter bir ortamda İslami aktivizmin geleceğinin ne olacağı” sorusu olduğu ve Kutub'un bu soruya yanıt vermektense daha çok bu tartışmayı başlatma niyetinde olduğunu vurguladı. Al-Arian'a göre Kutub'un başlattığı tartışma platformu bir anlamda 1969 yılında Müslüman Kardeşler'in ikinci müşidi Hasan al-Hudaybi tarafından yazılan ve Seyyid Kutub'un düşüncelerine karşı bir anti-tez niteliği taşıyan *Davetçiyiz, Yargılayıcı Değil / Duat La Kudat* kitabıyla devam etmekteydi. Bu kitabın amacı Seyyid Kutub'un açtığı radikal, devrimci yola karşı, Müslüman Kardeşler'in “bizim vazifemiz toplumu bilgilendirmek, devrime önderlik etmek değil”e dayalı yolunu belirgin kılmaktır.

Cemal Abdun Nasır'ın son dönemlerinde Nasırcılığın çöküşüne geçtiğini ve bunun sonucu olarak Müslüman Kardeşler içindeki tartışmaların da canlılık kazandığını vurgulayan al-Arian, bu yeni açılan tartışma alanının Enver Sedat tarafından tahkim edildiğine işaret etti. Bu bağlamda Sedat'ın stratejisi al-Arian'a göre, solcuları bastırmak ve İslamcılara toplumda yer edinmeleri için fırsat alanları açmaktır. Al-Arian'a göre,

* Bu program şu başlıkla duyurulmuştur: “Answering the Call: Popular Islamic Activism in Sadat's Era”

Sedat, üniversite gençliğine alan açma stratejisini, ideolojik olarak çok da saf olmayan, politize olmuş bir İslami kimliğe sahip, sol protesto kültürünün ürünü ve solcularla ittifak kurmaktan kaçınmayan İslam gençliğini ortadan kaldırarak uygulamaya çalışmıştır. Böylece üniversitelerde daha merkezi kontrol mekanizmalarına sahip İslami cemaatler ön plana çıkarılmıştır. Sedat'ın bu baskıları azaltma politikasının büyümesini yitirmiş milliyetçi-seküler söylemin yerini dini-motivasyonlu bir siyasi kültür ve toplum alması sonucunu öngörmediğini söylemek yersiz olacaktır. Al-Arian bu noktada birçok yazarın Sedat'ın İslamcıları yarattığı noktadaki fikirlerinin abartılı olduğunu belirtmiştir. Sedat'ın bu yeni oluşacak İslamcı neslin Müslüman Kardeşler ile herhangi bir bağlantısı olmayacağını düşünmesinin temel sebebi Müslüman Kardeşler'in neredeyse ortadan kalkmış olduğuna dair inançtır.

Sedat döneminde Müslüman Kardeşler içindeki tartışmalar biraz daha farklılık kazanarak hareketinin geleceğine odaklanması önemli bir kırılma noktasıdır. Bu tartışmalarda bir grup hareketin yeniden oluşturulmasının pek de hayırlı sonuçlar doğurmayacağını, Sedat'ı rahatsız edebileceğini ve kenarda kalmanın daha iyi olabileceğini vurgularken, diğer grup ise, bu tarz faaliyetlerden kaçınmaları durumunda selefler ve liberalerin üniversite gençliğini kendine çekerek Müslüman Kardeşler'i işlevsiz bırakacağını iddia etmişlerdir.

1970'lerin sonlarına doğru üniversitelerde karizmatik şahsiyetler Müslüman Kardeşler'e katılırken, al-Arian'a göre, Müslüman Kardeşler ciddi ve büyük bir organizasyon olarak ortaya çıkmaktaydı. Müslüman Kardeşler'in üniversiteden mezun olan, ideolojik olarak safları belirginleşen ve aktivizmlerine üniversite dışında devam etmek isteyen bu İslamcı aktivistlere alan açıp kendi sıkı yapısı içerisinde barındırması, öğrenci hareketleri üzerinde ciddi bir ılımlılaştırıcı etki oluşturmuştur. İslamcı aktivistlerin 1970'lerde öğrenci birliklerinde başlayan ve 1980'lerde profesyonel sendikalarda devam eden devletle etkileşimlerinin sonucunda devleti eskilerin algıladığı şekilde negatif algılamadığına vurgu

yapan al-Arian, bu etkileşimin 2000'li yıllara kadar devam ettiğini dile getirmiştir. Bunun bir sonucu olarak Müslüman Kardeşler, Hüsnü Mübarek rejiminin ve saltanat sisteminin meşruiyetine meydan okuyabilecek davranışlardan çekinmiştir..

Tahrir Devrimi'nin başlangıcında çok da istekli olmayan Müslüman Kardeşler'in bu tutumunun çok da sürpriz olmadığına vurgu yapan al-Arian, Müslüman Kardeşler'in hiçbir zaman devrimci bir hareket olmadığını ve onlardan devrimci olmalarını beklemenin de onlara karşı yapılan bir haksızlık olduğunun altını çizdi. Bunun yanı sıra al-Arian, Mübarek sonrası dönemde Müslüman Kardeşler'in sergiledikleri tutumlarıyla devrim hareketi olmayıp aksine reform hareketi olduğunu kanıtladıklarını belirtti. Devrimin getirdiği ortamın son otuz yıldaki kazanımlarını pek de hesaba katmaması, al-Arian'a göre, Müslüman Kardeşler'i pek de mutlu etmedi ve askerlerin planını kabul etmeye itti. Eski rejimin sürekli Müslüman Kardeşler'e engel çıkardığına vurgu yapan al-Arian, cumhurbaşkanlığı seçimleri ve sonrasındaki gelişmeler Müslüman Kardeşler ile diğer kesimler arasındaki bağlantının kesilmesi sonucunu doğurduğuna işaret etti. Ayrıca, devrim karşıtı hareketin de tam olarak bu bağlantı kesilen liberal-sol taban üzerinden meşruiyet kazandığını vurguladı.

"Tahrir Devrimi" sonrasında Müslüman Kardeşler'in aldığı birçok kararda 70'li yıllardan beri tartışlagelen belli başlı soruların etkisinin olduğunu söyleyen al-Arian, bu soruları şu şekilde özetledi: "Devletle etkileşim içerisinde bulunmalı mıyız? Kendimizi açıp toplumla etkileşim içinde bulunmalı mıyız? Dışarıya kapalı kendi çıkarları peşinde giden ve toplumu önemsemeyen bir organizasyon olarak mı kalmalıyız?" Son olarak 2011'den sonra Müslüman Kardeşler'in parti ve dava hareketi olmanın getirdiği ikilem ve geniş toplumla etkileşim gibi iki önemli problemle yüzleştiğini de belirtmişti.

Müslüman Saati

İstanbul'u yenileştiren ve yerlisini şaşkırtan istilâların en gizlisi ve en tesirlisi, yabancı saatlerin hayatımıza girişi oldu. "Saat"ten kasdımız, zamanı ölçen âlet değil, fakat bizzat zamandır. Eskiden kendimize göre yaşayışımız, düşünüşümüz, giyinişimiz ve kendimize göre dinden, ırktan ve ananeden hayat alan bir zevkimiz olduğu gibi, bu üslub-ı hayata göre de "saat"lerimiz ve "gün"lerimiz vardı. Müslüman gününün başlangıcını, şafağın parıltıları ve nihayetini akşamın ziyaları tayin ederdi. Madenden eski kapaklar altında mahfuz tutulan eski mâsum saatlerin yelkovanları, yorgun böcek ayakları tarzında, güneşin sema üzerindeki seyriyle az çok münasebetdâr bir hesaba tebaan, minenin rakamları üzerinde yürürler ve sahiplerini zamandan, takribî bir sıhhatle haberdar ederlerdi. Zaman, nâmütenahi bahçe ve saatler, orada açar, gâh sağa, kâh sola mâil, güneşten rengârenk çiçeklerdi. Ecnebî saati ibtilasından evvel bu iklimde, iki ucu gecelerin karanlığıyla simsiyah olan ve sırtı, muhtelif evkatın kırmızı, sarı ve lâcivert ateşleriyle yol yol boyalı, azîm bir canavar hâlinde, bir gece yarısından diğer bir gece yarısına kadar uzanan yirmi dört saatlik "gün" tanınmazdı. Ziyada başlayıp ziyada biten, on iki saatlik kısa, hafif, yaşanması kolay bir günümüz vardı. Müslümanın mesud olduğu günler, işte bu günlerdi. Şerefli günlerin vakayii bu saatlerle ölçtüler. Gerçi felekî hesabâta göre bu saat iptidaî ve hatâli bir saatti. Fakat bu saat, hâtırâtın kudsî saatiydi. Zevâlî saatin âdât ve muamelâtımızda kabûlü ve ezanî saatin geri safa düşüp camilere, türbelere ve muvakkithanelere bırakılmış metrûk bir "eski saat" hâline gelişi, hayatı tarz-ı rüyetimiz üzerinde vahim bir tesiri haiz olmamış değildir. Giden saatler babalarımızın öldüğü, annelerimizin evlendiği, bizim doğduğumuz, kervanların hareket ettiği ve orduların düşman şehirlerine girdiği saatlerdi. Bunlar, hayatı etrafımızda serbest bırakan, geniş, lâkayd dostlardı. Gelen yabancılar ise, hayatımızı bozup, onu meçhul bir düstûra göre yeniden tanzim ettiler. Ve ruhlarımız için onu tanılmaz bir hâle getirdiler. Yeni "ölçü" bir zelzele gibi, zaman manzaralarını etrafımızda zîr ü zeber ederek, eski "gün"ün bütün sedlerini harap etti ve geceyi gündüze katarak saadeti az, meşakkati çok, uzun, bulanık renkte bir yeni "gün" vücuda getirdi. Bu, Müslümanın eski mesud günü değil, bedmestleri, evsizleri, hırsızları ve kâtileri çok ve yeraltında mümkün olduğu kadar

fazla çalıştırılacak köleleri sayısız olan büyük medeniyetlerin acı ve nihayetsiz günüdür. Unutulan eski saatler içinde eksikliği en ziyade hasretle tahattur edilen saat, akşamın on ikisidir. Artık “on iki” solgun yeşil sema altında, ilk yıldız karşı müezzinin Müslümanlara hitap ettiği, sokakların lâcivert bir sisle kapandığı, ışıkların yandığı, sinilerin kurulduğu ve yarasaların mahzenlerden çıkıp uçtuğu o müessir ve titrek saat değildir. Akşam telâkkisinden koparak, kâh öğlenin hararetinde ve kâh gece yarılarının karanlığında mevhum bir zamanı bildiren bu saat, şimdi hayatımızda renksiz ve şaşkın bir noktadır. Yeni saat, Müslüman akşamının mahzun ve *muaşşa* dakikasını dağıttığı gibi, yirmi dört saatlik yabancı “gün”ün getirdiği maişet şekli de bizi fecr âleminden mehcûr bıraktı. Başka memleketlerde fecri yalnız kırdan şehre sebze ve meyve getirenlerin ahmak gözleriyle, muzdariplerin şişkin kapaklar içinden bakan kırmızı ve perişan gözleri tanır. Bu zavallılar için fecrin parlıtları, yeniden boyuna geçirilecek olan hayat ipinin kanlı ilmiğini aydınlatan bir ziyadır. Halbuki fecir saati, Müslüman için, rüyasız bir uykunun nihyeti ve yıkanma, ibâdet, neşe ve ümidin başlangıcıdır. Müslüman yüzü, kuş sesleri ve çiçek kokuları gibi fecrin en güzel tecellilerindendir. Kubbe ve minareleri o alaca saatte görmemiş olan gözler, taşa en İllâhî mânâyı veren o muhayyirü'l-ukûl mimarîyi anlamış değillerdir. Esmer camiler, fecirden itibaren semavî bir altın ve semavî bir çini ile kaplanır ve İslâm ustalarının nâtamam eserleri o saatte tamamlanır. Bütün mâbedler içinde, güneşten ilk ziya alan, camidir. Bakır oklu minareler, güneşi en evvel görmek için havalarda yükselir. Şimdi heyhat! Eski “saat”le beraber akşam da, fecir de bitti. Birçoklarımız için fecir artık gecedir. Ve birçoklarımızı güneş, yeni ve acaip bir uykunun ateşlerinden, eller kilitli, ağız çarpılmış, bacaklar bozuk çarşafı dolaşmış, kıvranırken buluyor. Artık geç uyanıyoruz. Çünkü hayatımıza sokulan yeni ve fena “gün”ün eşiğinde çömelmiş, kin, arzu, hırs ve hased sürülerinin bizi ateş saçan gözlerle beklediğini biliyoruz. Artık fecri yalnız kümeslerimizdeki dargın ve mağrur horozlara bıraktık. Şimdi Müslüman evlerindeki saat, başka bir âlemin vakitlerini gösterir gibi, bizim için gece olan saatleri gündüz, gündüz olan saatleri gece renginde gösteriyor. Çölde yolunu şaşırınlar gibi, biz şimdi zaman içinde kaybolmuş kimseleriz.

Ahmet Haşim, *Bütün Eserleri III. Gurabahâne-i İklakan Diğer Yazıları*, İ. Enginün - Z. Kerman (haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999, s. 15-17. (İlk kez şurada yayınlandı: *Dergâh*, c. 1, nr. 3, 16 Mayıs 1337/1921)

Tezgahtakiler (İslam Düşüncesi)

İbn Sina Felsefesinde Suret, Cevher ve Varlık

İbrahim Halil Üçer

7 Ocak 2015

Değerlendirme: Volkan Uzundağ

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi Tezgahtakiler toplantı serisinin Ocak ayındaki ilk konugu, “İbn Sina Felsefesinde Suret, Varlık ve Cevher” başlıklı doktora tezini tamamlayan İbrahim Halil Üçer oldu. Üçer, neden böyle bir tez konusu seçtiğini açıklayarak sunumuna başladı.

İbn Sina üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla varlık-mahiyet, vücut-imkan ayrımları gibi metafizik konulara ya da din-felsefe ilişkilerini ele alan din felsefesi alanına aittir. Doğa felsefesine dair ise pek çalışma bulunmamaktadır. “Suret” kavramı bunun en açık örneklerindedir. Bu durumun arkasında yatan temel saik ise, İslam felsefesindeki en önemli sorunun “din-felsefe sorunu” olduğu, Müslüman filozofların en özgün katkılarının dini inançlarıyla ilgili noktalardan geldiği şeklindeki yaklaşımdır. Fakat Üçer’in tezi bunlardan daha farklı bir alanla, doğa felsefesiyle

ilgilidir. Zira “suret” kavramı, İbn Sina felsefesinin özgünlüğünü anlamada önemli bir yere sahiptir.

Üçer, bu nedenle, tezinde “suret” kavramı üzerinden varlık-mahiyet, imkan-zorunluluk ayrımının doğa felsefesine nasıl uygulandığını soruşturmak istediğini belirtti. Tezde izlediği yöntemi ise, İbn Sina felsefesini sadece Kindi, Farabi, Amiri gibi selefleriyle değil, aynı zamanda tevarüs ettiği Antik-Helenistik birikimle de ilişki içinde okumak ve onun çözüm önerilerini genel felsefe tarihi içerisine yerleştirebilmek şeklinde özetledi. Öte yandan, doğrudan Aristoteles ile İbn Sina’yı kıyaslamaktan kaçındığını belirten Üçer, iki filozof arasında 1400 yıllık bir zaman dilimi olduğunu, asıl önemli olanın bu süre içerisinde konuyla ilgili meydana gelen gelişimi takip etmek olduğunu söyledi. Dolayısıyla bu süre içerisinde Aristoteles’e yazılan şerhleri incelemenin zorunlu olduğunu belirtti.

“Suret” kavramının tarihine de kısaca değinen Üçer, ilk kez Eflatun’da terim olarak kullanıldığını ve Eflatun’un onduyuların idrak ettiği biçim” değil, akıl ile idrak ettiğimiz ve “görünenin arkasında yatan asıl hakikat” olarak yorumladığını söyledi. Ayrıca, Eflatun’a göre *suretler (idealar)*, duyuvar aleminde değil metafizik alemdir. Aristoteles ise *sureti (form)* formal neden” olarak görmüş ve Eflatun’un yorumunun aksine, onun duyular dünyada mevcut ve cisme içkin olduğunu savunmuştur. İlk dönem Yeni-Eflatuncular ise, suretleri Bir’den sadır olan aklın içerisine yerleştirirken, sonra gelen Yeni-Eflatuncular onu Demiurgus’un (yaratıcı tanrı), yani oluş-bozuluş alemini meydana getiren aklın içerisine yerleştirmiştir.

İlk bakışta İbn Sina’da suretlerin faal akılda olduğunun düşünülebileceğini belirten Üçer, daha dikkatli değerlendirildiğinde İbn Sina’da suretleri faal akılda bulunmaktan ziyade, ondan kaynaklandığı şeklindeki yorumun daha doğru olacağını ileri sürdü. Zira İbn Sina’nın *faal aklı* Yeni-Eflatuncuların Demiurgus’undan önemli ölçüde farklıdır.

Modern döneme geldiğimizde ise “suret” kavramı felsefenin başına gelmiş en büyük felaket olarak gö-

rülür. İbn Sinacı “cevhersel suretler” fikrinin yerini matematiksel” miktar” ve geometrik “nicelik” kavramları alır. Matematik demek ise zihnâ araştırma demektir bu anlamda. Dolayısıyla klasik felsefede suret, yani “bir şeyi ne ise o yapan şey” daima insanın dışında bir yerdeyken, modern felsefeyle birlikte suret

insan zihnine taşınır: Bilmek için başvurulması gereken mercii artık doğa, idealar alemi veya Tanrı değil, bizzat *insanın kendisidir*. Dolayısıyla, “suretin başına ne geldi” sorusu aslında “klasik felsefenin başına ne geldi” sorusuyla özdeştir.

MAM - FAALİYETLER

TEZGAHTAKİLER

İslam Düşüncesi: İbn Sina Felsefesinde Suret, Cevher ve Varlık • **İbrahim Halil ÜÇER** 7 Ocak 2015

İslami İlimler: Memlüklerin Son Asrında Hadis • **Halit ÖZKAN** 24 Ocak 2015

Düşünce Tarihi: Osmanlı Klasik Döneminde Cebir • **Elif BAGA** 7 Şubat 2015

Felsefe:Klasik İslam Felsefesinde Kozmolojik Argüman ve Modern Fizikteki Gelişmeler • **Mehmet EVLİ** 21 Şubat 2015

İslami İlimler:Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Razi Mektebi • **Tuncay BAŞOĞLU** 28 Mart 2015

Düşünce Tarihi: Türkiye’de Sekülerizm ve İhya Hareketlerinin Diyalektiği: Said Nursi Örneği • **Zübeyir NİŞANCI** 4 Nisan 2015

TOPLANTI DİZİLERİ

Türkiye’de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 13:Türkiye’de Siyaset Sosyolojisi • **Ali Yaşar SARIBAY** 27 Aralık 2014

F. Razi Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü Toplantı Dizisi 1 • 10 Ocak 2015

- **Eşref ALTAŞ**: Fahreddin Râzî, Câmî’u’l-ülüm
- **Cahid ŞENEL**: İbnü’l-Ekfânî, İrşâdü’l-kâsîd ilâ esne’l-makâsîd

Türkiye’de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 14:Türkiye’de Mikro Sosyolojiler: Sembolik Etkileşimcilik, Etnometodoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji • **Levent ÜNSALDI** 31 Ocak 2015

F. Razi Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü Toplantı Dizisi 2 - 14 Şubat 2015

- **Mehmet ÇİÇEK**: Mehmed Şah Fenârî, Enmüzecü’l-ülüm
- **Veysel KAYA**: Abdurrahman Bistâmî, Kitâbu’l-fevâhi’l-miskiyyefi’l-fevâtihi’l-Mekkiyye

F. Razi Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü Toplantı Dizisi 3 - 14 Mart 2015

- **Şükran Fazlıoğlu**: Molla Lütfü, el-Metalibu’l-ilahîyye fi mevzuatî’l-ulumî’l-lugaviyye
- **Abdullah Taha İmamoğlu**: Suyuti, en-Nukaya fi mevzuatî’l-ulum

F. Razi Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü Toplantı Dizisi 4 - 11 Nisan 2015

- **Ali Kürşat TURGUT**: Celaleddined-Devvânî: Enmüzecü’l-ülüm
- **Necmi DERİN**: Sipahizâde: Enmüzecü’l-fünûn

PANEL

F. Razi Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü 10 Ocak 2014 Cumartesi

Üçer, daha sonra “suret” kavramıyla ilişkili olarak “varlık” ve “cevher” kavramlarına da değindi: İbn Sina öncesinde suretten bahsetmek tam olarak varlıktan bahsetmek anlamına gelir. “Var olmak”, bir surete sahip olmak demektir. Bu nedenle, bir şeyin mahiyetiyle onun varlığı özdeştir.

Aristoteles üzerinden incelemesini sürdüren Üçer, onun, cevherleri, “başka bir şeye bağlı olarak var olmayan fakat başka her şeyin onlara bağlı olarak var olduğu entiteler” olarak tanımladığını belirtti. Bu cevherler ise üçe ayrılır: madde, suret ve madde-suretten oluşan hilomorfik bileşik. Fakat “varlık” adını almayı en çok hak eden cevher “suret”; suret olmayı en çok hak eden ise “Tanrı”dır. Dolayısıyla Aristoteles’e göre varlık kendisini Tanrı’da gösterir ve onun dışındaki şeylere “vardır” dememiz, Tanrı’daki varlığa nispetledir. İbn Sina’da ise, suretmahiyetin bir parçasıdır: Bir şey ne ise onu o yapan en önemli unsur surettir. Bu “suret”, var olmak için bir “neden”e ihtiyaç duyar, yani var da olabilir yok da.

Son olarak, varlık-cevher ilişkisinin ardından, suretin cevher ve neden olması meselelerinden de bahseden Üçer, İbn Sina’da varlığın cevheresel birliğin korunarak açıklanması konusuna değinerek sunumunu tamamladı.

Tezgahtakiler (İslami İlimler)

Memlûklerin Son Asrında Hadis

Halit Özkan

24 Ocak 2015

Değerlendirme: Merve Aktan

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi, düzenlediği Tezgahtakiler toplantı dizisinin Ocak ayı ikinci konuşmasında Halit Özkan’ı konuk etti. Özkan, *Memlûklerin Son Asrında Hadis* başlığıyla yakın zamanda yayınladığı kitabı çerçevesinde o dönemin hadis çalışmalarını ve hadis eserlerinin ortaya çıkış şartlarını değerlendirdi. Konuşmasının başlarında neden Memlûklerin son asrını ve Kahire’yi çalışma konusu olarak ele aldığını açıklayan Özkan, sunumunun devamında kitaptaki bölümlerden hareketle dönemin hadis eğitim kurumlarından, hadis derslerinden, önemli muhaddislerinden, rihle faaliyetlerinden bahsetti ve hadisle ilgili tartışma konularından örnekler vererek konuşmasını sonlandırdı.

İrâkî ailesiyle başlattığı ve önemli *Sahîh-i Buhârî* şerhlerinin sahiplerinden İbn Hacer, Sehâvî, Süyûtî

ile devam ettirerek, yine kıymetli bir muhaddis olan Kastallânî ile sonlandırdığı eserinde yaklaşık 130 yıllık bir dönemi (Memlüklerin 9. asrını) ele alan Özkan, bu asrı dikkatle incelenmeye değer kılan birçok durumdan söz etti: Bu dönemde kaleme alınan çok sayıda *Buhârî* şerhi, hadis ilminin tüm alt dallarında "câmi" türü denilen ve olabildiğince çok sayıda hadisi bir araya getirmeye yönelik olan eserlerin yazılması ile medreseler, darülhadisler, zaviyeler ve vakıflar bakımından kurumsallaşmanın zirve noktasına ulaşılması dönemi değerli kılan unsurlardan bazılarıydı. Özkan, kitabında bölge olarak yoğunlaştığı Kahire'nin kendi ilmi zenginliğinden, Timur istilasından sağ kurtulan alimlerin Kahire-Şam hattına gelişinden ve birçokunun ömrünün tamamını ya da büyük bir bölümünü burada geçirmesinden önemle bahsetti.

Özkan, konuşmasının başlangıç bölümünde Memlük alimlerinin niteliklerine yer verdi ve Memlük idaresinde kılıç erbabı ile kalem erbabı kişilerin yanı sıra ilim erbabı ulemalara da önemli görevler verildiğini, birçok muhaddisin fihhi işlerin idaresi, müftü ve kadı atamaları, vakıfların düzeni ve denetimi gibi sorumluluklar taşıdığını ifade etti. Özkan'a göre bir yandan devlet işleri ile meşgul olan bu hadis alimlerinin, diğer yandan asırlardır görülmemiş zenginlikte eserler kaleme alabilmelerini mümkün kılan şey, kolektif eser yazım geleneği idi ve İbn Hacer'in meşhur şerhi *Fethü'l-Bârî* de böyle bir çalışmanın ürünüydü. Bu gelenekte eser oluşum süreci, alimin hazırladığı müsveddeler üzerinden talebelerinin kendi aralarında konuları tartışıp detaylandırması ve müsveddeleri temize çekmesi şeklinde gerçekleşmekteydi. Bugün gözden kaçırdığımız şeyin, alimlerin talebelerinden ve birbirlerinden aldıkları yardımlar olduğunu ifade eden Özkan, geçmiş alimlerin eserlerinden fazlaca istifade eden bazı muhaddislerin ise o dönemde dahi intihal ile suçlandığını belirtti.

Dönemin yaygın eserlerinin câmi türünde olduğunu vurgulayan Özkan, bu durumu Moğol istilasının sebebiyet verdiği yıkımda kaybolan eserleri yeniden inşa etme çabası ve bilgilerin bir daha yitirilmesini engelleme isteği ile ilişkilendirdi. Beşinci asırdan bu yana görülmemiş zenginlikte ve hacimde eserlerin neşredildiği bu yüz yıllık dönemde, hadis ilminin çalışma yapılmamış hiçbir alt branşı kalmadığı vurgulandı.

Özkan, dokuzuncu asrın bir başka dikkat çeken meselesi olarak vakıfları işaret etti. kurulan çok sayıda yeni vakıf ile bu vakıflara bağlı medreseler, darülhadisler, tasavvufi kurumlar ve kütüphaneler Kahire'nin ilmi zenginliğinin ve yaygınlaşmış ulema sınıfının kaynağını oluşturmaktaydı. Alimlerin, bu kurumlarda rahatça ders okumakta ve okutmakta olduklarını ifade eden Özkan, kurumlardaki kadroların da gitgide önem kazandığına ve alimler arasındaki kadro edinme mücadelesinin söylemlerine dahi yansdığına dikkat çekti. Kadroların intikalinde Osmanlı'daki beşik uleması sistemine benzer şekilde, müderrislerin görevlerinin oğullarına kaldığı bilgisini veren Özkan, bu sistem ile ilgili Makrizî'nin ve Aynî'nin kitaplarında ehil olmayan kişilerin önemli makamlara geldiği yönünde eleştiriler görmenin mümkün olduğunu belirtti.

Özkan, konuşmasının önemli bir bölümünü hadis dersleri bahsine ayırdı ve bu derslerin müfredat, imlâ ve mûâd dersleri olarak hem kurumlar bünyesinde hem de kurumların dışında devam etmekte olduğunu söyledi. "Müfredat" kavramını bugün üniversitelerde okutulan sistemden farklı düşünmek gerektiğinin altını çizen Özkan, bu derslerde medrese kurulurken belirlenen birkaç hadis kitabının okutulduğunu ve bunun dışına çıkılmadığını belirtti. Müfredat kapsamında yer almayan ama hem katılımcı sayısı hem de devamlılık açısından önem arz eden ve halka açık gerçekleşen imlâ derslerinden de bahsetti. Bu imlâ derslerinin, hadis öğrenme ve öğretme yollarından

en kuvvetlisi olduğunu ifade etti. Çünkü içeriğinde hem bizzat hocadan işitme yani sema, hem de yazılı kayıtların tutulması yer almakta ve bu şekilde sema, kıraat ve kitabet bir araya gelmekteydi. İmâderslerine o döneme kadar yaklaşık 150 yıl ara verildiğine dikkat çeken Özkan, bu durumu, hocalar için bu dersleri vermenin oldukça zor olmasına bağladı. Hocanın her derste hadisleri ezbere yazdırması, yazdırdığı her hadisin geçtiği kaynaklar ve rivayetlerinin farklılığı ile ilgili bilgi vermesi gerekliydi. Özkan, medrese ya da camilerde gerçekleşen ve medresenin kayıtlı talebeleri ile halkın yoğun ilgi gösterdiği, kimi zaman katılımı 40.000 kişiye ulaşan bu derslerde Irâkî, İbn Hacer, Sehâvî ve Süyûtî gibi dönemin en önemli alimlerinin hocalık yaptığına dikkat çekti. Bir diğer kurum dersi olan mîâd ise, rivayet tefsiri dersi olarak açıklandı.

Kurum dışı derslerin camilerde ve alimlerin evlerinde yaygın bir şekilde sürdürüldüğünü aktaran Özkan, cami derslerinin camiye yaptıran kişinin verdiği hadis kadrosuyla görevlendirilmiş veya herhangi bir kadroya bağlı olmayan alimler tarafından verildiğini ifade etti. Alimlerin evlerindeki dersler bahsinde vurgulanan önemli bir husus da, özellikle babaları müderris olan kadınların işin içine girmeleri, ders vermeleri ve çoğunlukla icazet yoluyla hadis rivayet etme ehliyeti kazanmalarıydı. Özkan, oldukça dikkat çekici bir bilgi olarak, İbn Hacer'in hocalarının üçte birinin kadın olduğunu ve bu kadın hocaların yaşlarının yetmişten fazla olduğunu belirtti. Dönemin şartlarında, kadınların uzun yaşamaları ve bu şekilde isnadların kısılmasını sağlamaları, rivayet hususunda kendilerine rağbet edilmesi sonucunu doğurmaktaydı.

Özkan, bu derslere ek olarak, üç aylarda yapılan derslerle rutinin dışına çıkıldığını ifade etti. En önemlilerinden biri olarak Ramazan ayında medreselerin tatil olması ile başlayan ve tüm ay boyunca devam eden, genellikle *Sahîh-i Buhârî*

okumalarının yapıldığı, Memlük sarayında gerçekleşen saray derslerini örnek gösterdi. Kimi zaman hükümdarların ilgisizliği ya da savaşlar sebebiyle kesintiye uğrayan bu derslerin, kadro mücadelelerinin de tetiklediği kelamya da felsefe kaynaklı tartışmalar nedeniyle bazı zamanlarda

da yasaklandığını da ifade etti.

Konuşmasının sonuna doğru Özkan, bir hadisçinin rivayet etme ehliyeti kazanmak için yapması gereken en önemli şeylerden olan ve çok yer görüp çok alimden istifade etme anlamına gelen “rihle”den bahsetti. Bu dönemde, eskiden beri süregelen geleneksel rihlinin devam ettirildiğini ve dönemin en büyük isimlerinin sadece Kahire’de kalıp hadisçi olarak yetişmek yerine, Şam, Halep, Mekke, Medine gibi birçok şehri ziyaret ettiğini vurguladı. Bunun dışında, Timur istilasından kaçan alimlerin yaptığı zorunlu rihleden bahseden Özkan, sultanların başka şehirlerden âlî isnada sahip yaşlı alimleri davet edebildiklerini de belirtti.

Son olarak, Özkan, hadisle ilgili tartışma konularına değindi. Bunlardan ilki, Süyûtî ile yeniden gündeme gelen “hadiste mutlak müctehidlik” meselesi, diğer bir deyişle “hafızlık” müessesesiydi. Diğer bir konu ise, “hadis kitaplarının sıhhati” üzerine olup, dönemin Hanefi Memlük Sultanı hastalandığında namazı cem edebilmesi için etrafındaki alimlerin *Sahîh-i Buhârî*’deki bir rivayetten yola çıkarak fetva vermeleriyle doğmuş bir tartışma idi. Hadis fetvaları, görüşleri ile tartışılan şahıslar ve alimler arası intihal meselelerinden bahseden Özkan, Memlüklerden Osmanlı’ya nelerin intikal ettiği sorgulamasıyla konuşmasını sonlandırdı.

Tezgâhtakiler (Düşünce Tarihi)

Osmanlı Klasik Döneminde Cebir

Elif Baga

7 Şubat 2015

Değerlendirme: Halil Aziz Velioglu

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tezgahtakiler programının Şubat ayındaki ilk konuşmacısı Bingöl Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü'nden Elif Baga idi. Baga, Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri bölümünde hazırladığı "Osmanlı Klasik Döneminde Cebir" başlıklı doktora tezi çerçevesinde bir sunum yaptı.

Baga sunumuna, Osmanlı kavramının sadece tek bir coğrafya, din, dil ya da ırkı içermediğini, aynı zamanda kronolojik, coğrafi, ekonomik süreçleri de içine alan ortak bir kültür havzası olduğunu belirterek başladı. Ardından, Osmanlı Klasik Dönemi'nden özellikle 1300-1600 yılları arasını kastettiğini ifade ettikten sonra Klasik tasnifte cebirin yerinin ne olduğunu açıklayarak sunumuna devam etti. İslam Medeniyeti'nde yapılan ilimler tasnifine göre cebir, Metafizik ile Tabii İlimler arasında bulunan Matematigün alt kollarından

birdir. Cebir ilminin arka planında Mezopotamya, Eskimo ve Hint Medeniyetleri yatmaktadır. Bu medeniyetlerin birikimleri sonucu cebir ilminin doğuşu ve gelişimi sağlanmıştır. Mezopotamya'da Asur, Babil, Akad, Sümer gibi köklü medeniyetlerin bulunması, cebir ilminin oluşmasında Mezopotamya'yı diğer iki medeniyete göre daha fazla öne çıkarmıştır. Mezopotamya medeniyetleri içerisinde özellikle Babil Uygurluğu ikinci derece denklemlerde oldukça ilerleydi. Ancak bu ileri cebir bilgisi bir ilim seviyesine ulaşmamış, bazı formülleri bulup hesaplamasını yapma düzeyinde kalmıştı. Eski Yunan'da ise çoğunlukla geometri başlığı altında cebirsel hesaplamalar söz konusu idi. Euklides'in *Elemanlar* adlı eseri ile Diyofantus'un *Aritmetika* eseri bu duruma örnek gösterilebilir. Kısaca, bu üç medeniyette de belli cebirsel bilgiler pragmatik kaygılarla parça parça ele alınmış, cebir ilminin tanımı yapılarak konularının sistematik ilerleyişini düzenlemek söz konusu olmamıştır.

İnsanlığın ortak matematik mirasına; Mezopotamya'dan denklem örnekleri, Eski Yunan'dan geometrik ispat yöntemleri ve Hint Medeniyeti'nden ondalık konumsal sayı sistemi ile sıfır tevarüs etmiştir. 9. yüzyılda cebir ilminin kurucusu sayılan Harezmi, bütün bu mirası bir araya getirmiş ve dönemin Halifesi Mem'un'un istegiyle de *Cebir ve Mukabele* adlı eseri kaleme almıştır. Söz konusu eser ilmi vasıfları taşıyan konusu, tanımı, sistemi, yöntemi belli olan cebir hakkındaki ilk kurucu eserdir. Yine bu dönemde, Harezmi'nin çağdaşı olan İbn Türk, hendesi (geometrik) ispat açıdan denklemleri daha ileri bir seviyeye taşımıştır.

Baga sunumunu, Osmanlı Klasik Dönem cebir faaliyetlerini etkileyen Harezmi ve sonrası diğer gelişmelerden bahsederek sürdürdü. Şanlıurfa Harranlı Sabit bin Kurra cebirin, Hendesi ve Aritmetik şeklinde iki farklı yöntemle ayrılması gerektiğini ileri sürmüştür. İranlı El-Mahani ise, bir kürenin iki eşit parçaya bölünmesini ilk kez cebirsel bir denklem haline getirmiş, ancak bu denklemi çözememiştir. Geometrik problemlerin sayısal denklem haline dönüştürülme-

sinde bu fikir bir ilkti. Ebu Kamil hem hendesi ispat hem de cebirin hesabileştirilmesiyle alakalı çalışmalar yapmış ve belirsiz denklemler üzerine yoğunlaşarak kitabına bu denklemlerle ilgili bir bölüm koymuştur. El-Hazin, El-Mahani'nin ortaya koyduğu denklemi huni kesitleri kullanarak çözüme kavuşturmuştur. Yine İranlı El-Kereci ve onun halefleri cebirin hesabileştirilmesinde çok önemli rol oynamışlardır. El-Kereci ve haleflerine göre, cebirsel ifadeler toplama, çıkarma, bölme ve çarpma gibi işlemlerde kullanıldığında cebirin gelişmesi söz konusu olacaktır. Böylece cebirin teorik düzlemden diğer uygulama alanlarına geçişi sağlanmıştır. Fakat Ömer Hayyam ve Şerifettin Tusi, cebirin hesabileştirilmesine karşı hendesileştirilmesini savunmuştur. Bu amaçla, cebirsel denklemlerin üçüncü derece denklemlerle sınırlandırılması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Çünkü hendesi ispat dört boyuta geçemez, ancak üç boyutlu şeylerle ifade edilebilir.

Baga, doktora çalışmasında, Osmanlı Klasik Dönemindeki cebirin seyrini ve seviyesini ölçmek adına eserleri iki türde tasnife tabi tuttuğunu belirtti. Buna göre, Osmanlıdan önce telif edilen ancak Osmanlı matematik geleneğine doğrudan tesir etmiş eserleri bir grupta, Osmanlı coğrafyasında yaşayan matematikçilerin telif ettiği ve medreselerde okutulmaya devam eden eserleri ise diğer bir grupta toplamıştır.

İlk gruptaki matematikçiler İbn-i- Yasemin, Nasiruddin Tusi, Şemseddin Semerkandi, İbni Havvam, Nizameddin Nisaburi, Hamza Magribi, Muhammed Piri, İbni Haim, İbni Mecdi ve Abdülkadir Sehavi olarak sıralanırken; ikinci gruptaki Osmanlı matematikçileri ise Davud-i Kayseri, Abdurrahman Bistami, Bursalı Kadızade, Ali Kuşçu, Giyaseddin Cemşid Kaşi, Atmacaoğlu Muhiddin Mehmed, Ebu Feth Sufi, Nasuh Matraki, Takiyüddin Rasid, Davud Antaki olarak sıralanmaktadır. Baga'nın tezinin şekillenmesinde İbnül Yasemin'in *Cebir ve Mukabele*'si, Nasiruddin Tusi'nin *Tahrîr Usûlü'l-Hendeseve'l-Hisâb*'ı, Şemseddin Semarkandi'nin *Eşkâlü't-Te'sis*'i, Bursalı Kadızade'nin *Muhtasar-ı Fil-Hisab* ve son olarak da Giyaseddin-CemşidKaşi'nin *Miftâhu'l-Hisâb* adlı eserleri birincil

kaynaklar olarak etkili olmuştur. İkincil kaynak olarak da, İbn Havvam'ın Kemaleddin Farisi şerhi, Giyaseddin Cemşid Kaşi'nin *Miftâhu'l-Hisâb*'ı, İbn-i Haim ve bir de anonim eser kullanılmıştır.

Osmanlı'da cebir hesap ile iç içe geçmiş bir durumdadır. El-Kereci ile başlayan ve de haleflerinin devam ettirdiği cebirin hesabileştirilmesi süreci Osmanlı'da zirve yapmıştır. Yukarıda adı geçen eserler ışığında, Osmanlı cebir geleneğinde en çok kullanılan terimler hesap ile alakalıdır. Denklemleri üçüncü dereceyle sınırlayan Ömer Hayyam ve Şerifettin Tusi ekolünün aksine Osmanlı cebri tamamen hesabi bir cebirdir. Osmanlı'da matematikçilerin ortak görüşü, cebirin hiçbir şekilde sınırlandırılmaması gerektiğidir. Bundan dolayı, diğer ilimlerin mümkün olduğunca cebirden faydalanması gerektiğini savunmuşlar ve diğer ilimlere uygulanabilmesi için cebri hesabileştirmeye çalışmışlardır. Dolayısıyla toplama, çıkarma, çarpma ve bölme gibi hesaplarda kullanılan terimler cebirde de kullanılmıştır.

Temel hesap işlemlerinin cebirsel ifadelerle tatbiki, Osmanlı Klasik Döneminde cebirin hesabileştirilmesinin en önemli ayacıdır. Cebirin hesabileştirilmesi projesinin iddiası, sayılarla yapılabilen her şeyin cebirsel ifadelerle yapılabileceğidir. Buna göre, cebirsel ifadelerle toplama, çıkarma, bölme, çarpma gibi işlemler yapılabilirse her türlü denklemi çözmeye yönündeki engel ortadan kalkmış olacaktır.

Baga, son olarak, Osmanlı cebri ve polinomlar ilişkisine değinerek konuşmasını nihayete erdirdi: Osmanlı cebirinde polinomlar konusu oldukça geniş bir yer tutmuştur. O dönemdeki matematikçiler, cebirsel terimlerle polinomların kökünü bulmaya çalışmışlar ve denklemleri bu yolla çözmeyi denemişlerdir. Özellikle büyük denklemleri çözmek için denklemleri polinomik ifadelerle çevirerek polinomun köklerini bulmak oldukça kolaylık sağlıyordu. Ancak bu çözmeye süreci herhangi bir sembolleştirme aracıyla değil sadece sözel yapıyla sağlanmıştır.

Tezgahtakiler (Felsefe)

Klasik İslam Felsefesinde Kozmolojik Argüman ve Modern Fizikteki Gelişmeler

Mehmet Evli

21 Şubat 2015

Değerlendirme: Harun Süzğün

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin Tezgahtakiler toplantı dizisinin Şubat ayındaki ikinci konuşmacısı Dr. Mehmet Evli oldu. Evli, yakın dönemde tamamladığı doktora tezi çerçevesinde, kozmolojik argümanın klasik İslam düşüncesindeki yorumlarını ve bu argümanın çağdaş fizikle olan ilişkisi üzerinde değerlendirmelerde bulundu. Konuşmasına, modern fizikteki gelişmeler konusundabirçok çalışmanın yapıldığını, ancak bu çalışmaların din felsefesi, İslam felsefesi ve kelam dünyasına ait cümlelerle mezceldiği metinlerin oldukça az olduğunun altını çizerek başladı.

Sunumunu üç ana başlığa ayıran Evli, önce *kozmo-
lojik argümanın* ne olduğundan ve formlarının neler olduğundan söz etti. Ardından, Fârâbî, İbn Sînâ, Gaz-

zâlî ve İbn Rüşd gibi klasik İslam filozoflarının eserlerinde kozmolojik argümana nasıl yer verildiğinden bahsetti. Son olarak da, modern fizikte öne çıkan bazı gelişmelerin, ismi geçen İslam filozoflarının kozmolojik argümanlarıyla ne derece örtüştüğünü tartışarak sunumunu nihayete erdirdi.

Tanrı'nın varlığına kanıt olarak “kozmojik argüman”, “ontolojik argüman”, “düzen ve gaye delili”, “dini tecrübe delili”, ve “ahlak delili” şeklinde kabaca beş delil veya argümanın ileri sürüldüğünü belirten Evli, 1980'lerden sonra çok kısa bir süre içinde tartışmalardaki yerini alan “antropikilke”nin de bu listeye dahil edildiğini zikretti. Kozmolojik argümanı, “âlemden yola çıkarak Tanrı'nın varlığına ulaşma çabası” diye tanımlayan Evli, kozmolojik argümanın-beş farklı form üzerinden değerlendirilebileceğini ifade etti: “İlk muharrik delili”, “ilk neden delili”, “imkan delili”, “yeter sebep delili” ve “hudûs delili”.

İlk muharrik delilinin ilk izlerinin Platon'un *Yasalar* adlı eserinin onuncu kitabı ile Aristoteles'in *Metafizik*'inin yedinci kitabı ve *Fizik*'inin sekizinci kitabında görülebileceğine değinen Evli, birçok İslam filozofunun bir yönüyle bu delile temas ettiklerini belirtti. Bu delile göre: Âlemden varolan her şey hareket/değişim halindedir. Varlığın hareketi ya kendisindedir ya da başka bir şey tarafından verilmiştir. Başka bir şey tarafından harekete geçirilen şeylerin serisinin bileşenleri, bir 'kendinden hareketli' tarafından sona erdirilmek zorundadır. Hareketin kendisi sürekli ve sonsuz olduğu için 'ilk hareketi veren' bu şeyin kendisi 'hareket etmeyen' ve 'sonsuz' olmalıdır.

İlk neden delilinin de göre ise, şeyler varolabilmek için bir nedene muhtaçtır. Her şeyin nedeni ya kendisi ya da bir başka unsur olmalıdır. Hiçbir şeyin nedeni kendi kendisi olamaz ve şeylerin nedensellik zinciri sonsuza kadar gidemez. Zira, mahiyete bağımlı nedensellik zincirlerinde, 'sonradan gelen nedenler'in varlığı bir 'ilk neden'e dayanır. O halde, nedeni başka şeyler olan şeyler zinciri sonlu olmalı. Tüm varolan

şeylerin nedeni, ancak nedeni kendisi olmayan bir yerde durmalıdır. Bu da ancak Tanrı olabilir. Evli'ye göre, burada, aslında 'ilk muharrik delili'ne benzer bir çıkarım yolu gözetilmiştir.

Evli, konuşmasının devamında imkan delili'nin argümanlarını şöyle açıkladı: Biz âlemde varolan şeyleri görürüz, fakat bunlar zorunlu değil mümkün varlıklardır. Çünkü onları bazen varlığa çıkarken bazen de yok olurlarken görebilmekteyiz. Tüm şeyler mümkün olamaz. Zorunlu bir varlık, varoluşundaki zorunluluğu başka bir şeye verebilir; ancak doğasındaki zorunluluğu başkalarına da veren zorunlu varlıklar serisi sonsuz olamaz. O halde, zorunluluğu kendinden olan ve diğer zorunlu varlıkları da kendi tabiatındaki zorunluluktan veren mutlak bir zorunlu varlık olmalıdır. Evli'ye göre, imkan delili, üç varlık kategorisi olan zorunlu, mümkün ve mümteniden hareket ederek Tanrı'nın varlığına ulaşmaya çalışan bir argümandır. Bu delil özellikle Fârâbî ve İbn Sînâ'nın düşünce dünyasında kozmolojik argüman'ın üzerine oturduğu ana omurgadır. Fârâbî ve İbn Sînâ, Plotinus'un *sudûr teorisi* ile imkan delilini mezcedip ortaya farklı bir kozmoloji anlayışı çıkarmışlardır.

Leibniz tarafından geliştirilen, yeter sebep delilinin öncülleri ise şöyledir: Bazı şeyler var olmuştur; bu şeylerin yokluktan varlığa çıkabilmeleri için bir yeter-sebebi veya rasyonel bir temeli olması gerekir. Bu yeter-sebebi herhangi bir tekil şeyde, birleştirilmiş bir şeyin tamamında veya fail nedenlerde bulunamaz. O halde, âlemin ve bu durumsallıkların dışında, bütün bunların var olması için bir yeter-sebebi bulunmalıdır. Bu yeter sebep, metafizik olarak *zorunlu* olmakla birlikte, kendisinin *yeter-sebebi* de yine kendisi olmak zorundadır. Zira kendisinin de yeter-sebebi kendisinin dışındadır başka unsur olması durumunda, o unsur da başka bir unsura ve o da yine başka bir unsura dayanmak zorunda olacaktır.

Batı literatüründe "kelamî kozmolojik argüman" olarak ifade edilen ve çağdaş fiziğin bazı konularının da

dayanak noktasını oluşturan hudûs *delilinin* öncülleri de şöyle sıralanabilir: Varlığının başlangıcı olan her şeyin varolmasının bir nedeni vardır. Âlemin varlığının bir başlangıcı vardır. O halde, âlemin varlığının bir nedeni de vardır. Bu öncülleri sıraladıktan sonra, Evli, hudûs deliline yöneltilen bazı güncel eleştirilerden ve bu delilin batıdaki en amansız savunucularından olan William Lane Craig'in, "Hilbert'in hoteli" ve "bilfiil sonsuzluk" örneklerinden söz etti.

Evli, sunumuna yukarıda isimleri zikredilen klasik İslam filozofların kozmoloji düşünceleriyle devam etti. Fârâbî'nin *El-Medînetü'l-Fâdıla*'sın da ilk mevcûd, *Es-Siyâsetü'l-Medeniyye*'sinde *ilk sebep* ve *Risâle fî meâni'l-akl* da *hareket delili* ile *Fusûlu'l-Medenî*, *Fî İsbâtü'l-Müfârekât* ve *ed-De'âvâ'l-Kalbiyye*'sinde imkan delilinin ele alındığını belirten Evli, Fârâbî'nin düşünce dünyasında Aristoteles'in "nedenselci metafiziği", Plotinus'un "sudûrcu kozmolojisi" ile Batlamyus'un "astronomisi" şeklinde üç unsurun baskın olduğunu ifade etti. Fârâbî düşüncesinin *sudûr nazariyesi* üzerine temellendirilmiş olmasından yola çıkan ve imkan deliliyle benzeştiren Evli, *ilk muharrik delilinin* izlerine *Risâle fî meâni'l-akl*'da rastlanabileceğinin altını çizdi. Evli'ye göre Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'ün kozmoloji düşüncesi "akletme", Gazzâlî'nin ki ise daha çok "irade" üzerine inşa edilmiştir. Yani, *yaratıcı* ve *ilk akıl* olan Tanrı, hem "akleden" hem "akıl" hem de "akledilen" olması hasebiyle, kendisinden taşan bir varlıktır. İşte bu "zorunlu taşma" hadisesi, *akletme* hususiyetine dayandırılır.

İbn Sînâ, Fârâbî'de olduğu gibi, kozmoloji düşüncesini *sudûr teorisi* üzerine temellendirmekle birlikte, "zorunlu varlık" kavramına iki ayrım getirmiştir: "kendinden zorunlu" ve "başkası nedeniyle zorunlu". Ayrıca, Batlamyus astronomisi üzerinden imkan delilinin izleri de görülen İbn Sînâ düşüncesinde "yaratıcı akıl", sudûr teorisinin bir gereği olarak, varlığını devam ettirmiştir. Evli, kozmolojik argümanın izlerinin en çok *Eş-Şifâ*, *En-Necât*, *El-İşârât ve't-Tenbihât* adlı

eserlerde görülebileceğini belirtti. Kezâ, bu eserlerde *el-fail*, *el-evvel* olarak geçen *ilk neden delili* ve *ilk muharrik deliline* dair de izler var.

Gazzâlî'nin kozmoloji düşüncesinin, *Tehâfütü'l-Felâsife ve el-İktisâdFi'l-İ'tikâd* eserlerinde yoğun olduğunu söyleyen Evli, kozmolojik argümanlarının ise hudûs delili üzerine inşa edildiğini belirtti. Gazzâlî, ilk muharrik ve imkan delillerine ağır eleştirilerde bulunmuştur, zira onun düşünce dünyası, ehli sünnet düşüncesine benzer bir yapıdadır. Tanrı yoktan yaratması bağlamında, "nasıl yarattı?" gibi sorular sormaya kimsenin hakkı olmadığını söyleyen Gazzâlî, Allah mutlak irade sahibidir, O irade eder ve yaratır demiştir. Gazzâlî'ye, bu açıklamaları ve eleştirileri karşısında, hem kendi döneminde hem de kendinden sonra, "irade" hususunda eleştiriler ve sorular yöneltilmiştir.

İbn Rüşd ile devam eden Evli, *Tehâfut*-*Tehâfut*, *Faşlı'l-Makâl*, *El-Keşf an Menâhîcî'l-Edille* adlı eserlerinde kozmolojik ifadelerin bulunduğu değindi. İbn Rüşd, imkan delilini kabul etmiş; fakatsudûr teorisinin bazı eksik ve yanlış bulduğu kısımlarını düzeltme yoluna girmiştir. Hudûs delilini bir açıdan kabul ediyor, ancak bazı konularda itirazları var. İlk muharrik delilinde, bazı konularda Aristoteles'ten ayrılıyor; ilk neden deliline ise, olumlu bakıyor. Evli, İbnRüşd'ün temel iddiasının, ezeli hudûs (sürekli varolma) olduğunu vurguladı. Bu noktada Fârâbî'ye göre, âlem kuvveden fiile ilk hareketle geçmesi yönüyle kadim; varolma ânının öncesi olmaması yönüyle ise, hadistir demiştir. İbn Rüşd, metafizik görüşlerden dolayı, Gazzâlî'ye atıfta bulunarak, birilerinin küfürle itham edilmesini kesinlikle sakıncalı buluyor.

Demokritus'un atomculuk teorisinden Newton fizigine kadar geçen süreçte batı dünyasındaki kozmolojik argümanlardan kısaca değinen Evli, Newton'la birlikte materyalistlerden farklı bir determinist bir âlem anlayışına geldiğinden bahsetti. Nitekim Tanrı'nın her an bu determinist âleme müdahil olabilen, dolayısıyla Tanrı'yı da içinde barındıran bir deterministik

âlem görüşüdür. Einstein'ın izafiyet teorisıyla birlikte, Newton fiziginin, yani klasik fizigin, temelleri sarsıldı. Akabinde ise, Friedmann'ın genişleyen evren modeli, Plank'ın kuantummekanigi, Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, ve nihayet Büyük Patlama (Big Bang) teorisibu süreçte yer aldı.

Evli, sunumunun son kısmında, bu çalışmayla en son neye ulaştığını özetledi. Evli'ye göre esas önemli nokta, evrenin nasıl tanımlandığıdır. Nitekim, ele alınan mesele, nereden ve nasıl baktığımız ve üzerine konuştuğumuz bu terminolojilerden ne kastettiğimize bağlı olarak değişiyor. Aktüel evren tasavvuru bağlamında, "çoklu kabarcık evrenler" teorisinden bahseden Evli, bütün evrenleri (kabarcıkları) ihâta eden bir ana evren anlayışından bahsetti. Bu bağlamda, eğer âlemden kasıt kabarcık evren denilen şey -samyolu galaksisi ve fizik hakkında bildiklerimiz- ise; ve hâdis-ten kastımız yoktan var etme ise, o zaman âlem hâdis değildir. Buna mukabil, hudûs meselesi sadece maddeye indirgenerek ele alırsa, o halde âlem maddesiz bir düzenden maddeye evrilmiş diyebiliriz. Öte yandan, enerji, yavru evren, kabarcık evren iddiaları eğer doğruysa; tüm bunlar hâdis mi ya da kadim mi/ezeli mi? Mevcut bilgimiz bunu bilmeye müsaade etmiyor, dolayısıyla ana evrenin tarihçesi hakkında bir şey söylemek oldukça zor. Ancak bazı akli/felsefi çıkarımlar yapabiliriz, ki bu felsefi çıkarımların bazılarını sunumun başında bahsetmiş olduk diyerek konuşmasını nihayete erdirdi.

Tezgahtakiler (İslami İlimler)

Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Razi Mektebi

Tuncay Başoğlu

28 Mart 2015
Değerlendirme: Nur Zengin

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin *Tezgahtakiler* toplantı serisinin Mart ayındaki son konuğu Doç. Dr. Tuncay Başoğlu idi. Başoğlu, *Fıkıh Usulünde Fahreddin er-Râzî Mektebi* adlı kitabı bağlamında bir konuşma gerçekleştirdi.

Konuşmasını bazı kavramları temele alarak sürdüren Başoğlu, ilk olarak “mektep” kavramına dikkat çekti ve fıkıh usulünde “Fahreddin er-Râzî Mektebi” şeklinde bir terimin kullanılmadığını, bunu kaleme aldığı eserle kendisinin ileri sürdüğünü belirtti. Akabinde, Fahreddin er-Râzî'nin usul yazımını nasıl etkilediği sorusunu soran Başoğlu, Fahreddin er-Râzî'ye kadar usul meselelerinin olgunlaştığını, özellikle Gazzâlî ile birlikte tartışmaların belli bir istikamete kavuştuğunu ve bu dönemden sonra yepyeni meselelerin tartışılmasını beklemememiz gerektiğini dile getirdi. Yeni bir şey söylemenin sadece yeni meseleler icat etmek olmadığına işaret eden Başoğlu, Gazzâlî'nin

getirdiği yeni bakış açısını mütekâmil biçimde ortaya koyan kişinin Fahreddin er-Râzî olduğunu söyledi. Fahreddin er-Râzî ve takipçilerinin, felsefî meseleleri ve mantık ilmini şer'î ilimlerle imtizaç ederek ortaya koydukları düşüncenin birçok alanda yeni bakış açıları getirdiğini ifade eden Başoğlu, bakış açısındaki farklılıkların ise tüm sistemin yeniden gözden geçirilmesiyle sonuçlandığını ifade etti. Mantık ilminin bir düşünce disiplini olarak kullanılması neticesinde konuların taksimi, tertibi ve delillendirilmesinde yeni bir inşaya girişildiğini dile getiren Başoğlu, bu bağlamda *el-Mahsul*'ün ve *Meâlim* adlı beş ciltlik muhtasar eserler dizisinin Fahreddin er-Râzî'nin “düşünce projesi” olduğunu vurguladı. Başoğlu, Fahreddin er-Râzî'nin fıkıh usulüne getirdiği diğer bir yeniliğin yazım tarzıyla ilgili olduğunu, tarihini bir kenara bırakarak teorik bir zeminde bütünlüklü bir bakış açısıyla ve son derece ilmi bir üslup kullanarak meseleleri yeniden inşa ettiğini belirtti.

İkinci olarak “coğrafya” kavramına dikkat çeken Başoğlu, Fahreddin er-Râzî sonrasında ilmî ağırlığın iki coğrafyada bulunduğunu söyledi. Bunlardan ilki, Fahreddin er-Râzî'nin de yetiştiği ve Mogol istilası sonrası kendini toparlamaya çalışan Doğu İslam dünyası, diğeri ise Batıda yeşeren İslam dünyası yani Memlûklerdi.

İki coğrafya arasında hem eğitim hem zihniyet hem de bilgi sosyolojisi açısından büyük farklılıklar bulunduğunu ifade ederek konuşmasını sürdüren Başoğlu, bu farklılıkların usul yazımında da kendini gösterdiğini zikretti. Teşekkür döneminden itibaren sürekli gelişen Doğu İslam dünyası, akli ilimlere ağırlık veren bir ilmî yönelişe sahipti. Bununla beraber Doğu İslam dünyası siyasi olarak bölünmüştü. Sünnîlik ile Bâtıniyye Şîliğî'nin sürekli çatıştığı ve bunlara ilaveten dünya görüşlerinde, dini yorumlamalarında ve hayata bakış açılarında pek çok farklılığın bulunduğu bir toplumdur. Her biri kendi varlık ve hayat anlayışını ortaya koymak üzere kelam, usul-i fıkıh ve fıkıhla alakalı eserler kaleme alıyorlardı. Ayrıca bölgede

siyasi istikrar bulunmamasına rağmen, ciddi bir ilmi faaliyetin sürdürüldüğünü dekonuşmacı sözlerine ekledi.

Başoğlu, Selçuklu zamanında yaşayan Fahreddin er-Râzî'nin kendi dönemindeki problemleri gündemine aldığını ve bir bütün olarak bakıldığında onun bu noktada İslam toplumuna yön verecek bir düşünce külliyyâtı ortaya koymaya çalıştığını dile getirdi. Fahreddin er-Râzî'nin buradaki çabası krize girmiş, her anlamda birbiryle çatışan ve eski düzeni sürdürülemez bulan toplumda yeni kurulacak düzen için bir program inşa etmek ve bu programı da, Şîî propagandasının yapıldığı veya dini anlamada Neo-Platoncu dünya görüşünün ön plana çıkarıldığı bir toplumda dini köklere başvurarak oluşturmaktır. Başoğlu, bu noktada fıkıh usulü ve kelimanın önemli bir mesajı olduğunu dile getirdi: Biz aklımızı masum olduğu söylenen imama teslim etmiyoruz, dini anlamak için kelim ve fıkıh usulü diye objektif yöntemlerimiz var ve bunları kullanarak dini anlayalım ve anlamlandıralım.

Fatimîler'in hâkim olduğu topraklarda neredeyse hiç usul eserinin yazılmayıp Doğu İslam dünyasında pek çok usul eserinin telif edilmesinin temelinde zikredilen çatışmaların yer aldığını belirten Başoğlu, bu çatışmaların Fahreddin er-Râzî'nin usulünde de görüldüğünü zikretti. Örneğin, Fahreddin er-Râzî çok koyu bir Şâfiî olduğu ve usulünde o coğrafyayı ve literatürü bildiği halde, Hanefîler'e hiç değinmeyip çeşitli yerlerde İmamiye Şiası'nı cevap verir.

Başoğlu, Memlükler dönemine gelindiğinde, hem toplumda hem de ilmî gündemde bir değişimin yaşandığını, aklı ilimler birikimi esas alınmakla birlikte tecrübî ilimlerin, tarihçiliğin ve hadîsçiliğin ön plana çıktığını ve çatışmanın unsurlarının ortadan kalktığı bir topluma evrildiğini dile getirdi. Dolayısıyla küllî bir bakış açısı geliştirmek gibi bir derterli olmayan bu toplumda, ilmî faaliyetin geleneği aktarmak ve İslam medeniyetini savunmak ekseninde gelişme gösterdiğini de Başoğlu sözlerine ekledi.

Gelişen sosyal bilimlerle beraber yeni metodolojilerin ortaya çıktığını ve bunların geleneğimizle sentezlenmesi gerektiğini belirten Başoğlu, İslam düşüncesinin bir tutarlılık içinde metoduyla, ilimleriyle ve diliyle yeniden inşa edilmesi gerektiğini vurgulayarak konuşmasını hitama erdirdi.

Tezgahtakiler (Düşünce Tarihi)

Türkiye'de Sekülerizm ve İhya Hareketlerinin Diyalektiği: Said Nursi Örneği

Zübeyir Nişancı

4 Nisan 2015
Değerlendirme: Hüseyin Etil

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin *Tezgahtakiler* toplantı dizisinin Nisan ayındaki konuğu, doktorasını Chicago Layola Üniversitesi'nde Türkiye'deki sekülerizm pratikleri üzerine gerçekleştiren Zübeyir Nişancı'ydı. Tezinin odak noktasına sekülerleşme teorilerinin bir kritikini yerleştiren Nişancı, araştırma konusu olarak "Said Nursi" örneği üzerinden tartışmasını yürüttü.

Bir hareket olarak sekülerleşmeyi Said Nursi'nin nasıl algıladığı ve nasıl bir söylem kurduğu sorularını üzerinden tezini hazırladığını belirten Nişancı, Nursi'nin esas derdinin sekülerizm teorisindeki konvansiyonel yaklaşımlar olduğunu ifade etti. Ona göre, ilgili literatür "felsefi" ve "sosyolojik" olmak üzere iki ayrı kampa bölünmüştür ve bu nedenle de iki ayrı sekülerizm tartışmasının birleştirilerek değerlendirilmesi gerekir.

Bu anlamda önce din konusundaki sosyolojik bakışı ele alan Nişancı, Emile Durkheim ve Max Weber'in iki önemli çizgiyi oluşturduğunu belirtti. Durkheim'in sekülerizm konusundaki sosyolojik argümanı, modern toplumsal iş bölümünde dinin oynayacağı herhangi bir sosyolojik rolün olmadığı şeklindedir. Modern toplumun organizasyonunun gerektirdiği kurumsal ayrımlar açısından din, fonksiyonunu kaybederek fonksiyonsuzlaşmış ve bu nedenle "ölmüştür". Weber'in felsefi-sosyolojik yaklaşımında ise ("un-sociological" değil "non-sociological" bir perspektifle) eskiden dünya dini bir algıyla okunmaktayken, modern rasyonalizasyonla birlikte insanın/öznenin algılama şemaları (Kantçı anlamda) radikal biçimde değişmiş ve bunun neticesinde dünya "büyüszleşmiş"tir. Peter Berger'in deyişiyle bu, "kutsal şemsiye"nin ("kutsal örtü" de denilebilir) esyanın üzerinden kalkmasıdır.

Nişancı'ya göre, birbirinden farklılaşan bu iki yaklaşım, tanımlama siyasetinde örtüşmektedir: Her iki isim de sekülerizmi "negatif/olmayan" şeklinde tanımlamaktadırlar. Durkheim örneğinde sekülerizm, dinin fonksiyonunu yitirmesi şeklinde, yani "fonksiyonsuzluk" olarak; Weber örneğinde ise, dünyanın sihirli/tılsımlı yapısının ortadan kalkması veyahut dünyaya dair büyütlü bir okuma yerine "büyüszlük" olarak ifade edilebilecek rasyonel bir okumanın ikame edilmesi şeklinde tanımlanmıştır.

Nişancı, "sosyolojik sekülerizm" kavramsallaştırmasını eksik bularak tartışmanın felsefeye doğru genişletilmesi gerektiğini belirtti ve böylece sekülerizmin pozitif

kavrayışlarının geliştirilebileceğinden söz etti. Çünkü felsefeden beslenen sekülerizm yaklaşımı, onun bir "olmayan" olmadığını, pozitif içerikler ürettiğini görebilmek kudretine sahiptir. Bu bakımdan sekülerizm yeni bir eşya (ontolojik sistem), şahıs (ahlak felsefesi) ve toplum (siyaset tasavvuru) kavrayışına dayanmaktadır. Nişancı'ya göre, Charles Taylor'dan hareketle, modern dünyanın temelinde yatan olgunun ne olduğunu anlamak demek, "insan" anlayışındaki dönüşümü anlamak demektir. Başka bir ifadeyle, sekülerizmin temeli hümanizmdir. Eşya ile şahıs arasında ciddi bağlantı vardır ve toplumsal tahayyülde buna göre şekillenmektedir. Bu açıdan sekülerizm, "Tanrı" karşısında eşya, şahıs ve toplumun bağımsızlık bildirgesinden başka bir anlam ifade etmemektedir: "Eşya" kendi için var (hümanizm), "ben" (veyahut "şahıs") kendim için varım (bireycilik), "toplum" da kendi içinde var (ulus devlet).

Nişancı, konuşmasında felsefe-sosyoloji karşıtlığının yanında, yapı-fail karşıtlığının sorunlarına da işaret etti. Sekülerizmin öyküsü yazılırken, sadece yapısal kurumlara odaklanan soyut nosyonlara başvurmak gerektiğini ("modernleşme", "sanayileşme" vb.), büyük kurumsal dönüşümlerin yanı sıra toplumsal hareketliliğe de (mobilizasyon) yakından bakmak gerektiğini vurguladı. Ona göre kurumların dönüşümünü, siyasal/toplumsal mobilizasyon ve anlamlandırma süreçlerini birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Metodolojik bütünsellik parçalandığında sekülerizmin bütünsel bir fotoğrafı çekilemeyecektir. Örneğin, Batılı sosyal bilimcilerin İslâm dünyasındaki ihyacı hareketleri "reaksiyoner" şeklinde etiketlemesi öznelci bir yaklaşımdan beslenir ve siyasal hareketi yapısal/kurumsal dönüşümler içinde değerlendirmez. Diğer bir örnek ise, sekülerleşme süreçlerinde yaşanan sorunların "kötü bürokratlardan" kaynaklandığı görüşüdür. "Şahsın" kendisine odaklanan bu öznelci tonun siyasal çıktıları oldukça kötü sonuçlar vermiştir.

Bir diğer teorik sorunda, sekülerizm ile ihyacı *hareketleri* birbirinden ayrı tözsel bütünlükler olarak düşünmektir. Sekülerizm tanımıyla uyum içinde yapı-fail tartışmasını örgütleyen Nişancı şunları ileri sürdü: i) insan unsurunu bırakmamak, ii) karşılıklı olarak inşa edilen kategoriler olduğu için sekülerleşme ile ihyayı bir arada çalışmak ve iii) “anlam”ın nasıl tesis edildiğine bakmak gerekiyor. Sekülerizmi insanın eşyayı, kendini ve toplumu anlamlandırmasındaki büyük dönüşüm olarak gören Nişancı, anlamlandırma süreçlerine büyük önem veriyor. Bu nedenle, siyasal hareketlerin (öznenin) ve söylemlerin felsefi-ontolojik temellerinin analizi önem kazanıyor.

Nişancı, tez çalışmasının örnek olay analizinde ise Said Nursi üzerinde durdu. Buna geçmeden önce analizinin metodolojik boyutlarına ilişkin şunları söyledi: Makro düzeyde, tarihsel sosyolojiden beslenmektedir. Gerçekleştiği analizin, tarihinin yaptığı gibi bir “tarih analizi” olmadığı, sosyolojik metodu kullanarak makro yapıların dönüşümlerine baktığını belirtti. Analizinin öznel boyutlarında ise, kişilerin biyografilerinden faydalandığını ifade etti. “Anlam” önemli olduğu için “söylem analizi” de önem kazanıyor. Söylem analizi çerçevesinde resmi biyografiler, mülakatlar, mektuplar, dergiler, hatıralar incelenerek analizini gerçekleştirdiğini belirtti. Tarihsel anlatıyı ikinci kaynaklardan kurarken, “anlam”ı, birincil kaynaklar olan Said Nursi’nin metinleri üzerinden ortaya koymaya çalışmıştır. Nişancı, sekülerleşme fikirlerini statik değil dönüşümler içinden değerlendirmek gerektiğinin altını çizdi.

Osmanlı’da sekülerleşmenin gelişim çizgisinde ilk olarak makro kurumsal değişimlerin yaşandığını belirten Nişancı, Cumhuriyet öncesi dönemdeki sekülerleşmenin temel mantığının eklektik yapısından oluştuğunu ifade etti. Eklektik yaklaşımların baskın karakteri, uzlaşmacı olmalarıdır. Namık Kemal ve Ali Suavi gibi isimlerin temsil

ettiği Yeni-Osmanlılar’dan sonra İttihatçı-Türklerin daha sekülerist yaklaşımı gelmiştir. Bu dönemde Abdullah Cevdet, Beşir Fuat gibi isimler ağırdan sekülerist bir dil kullanmaya ve bilim temelli yeni bir ontoloji (dünya görüşü) geliştirmeye başlamışlardır. Bu dönemde din, geliştirici değil engelleyici bir faktör olarak kavranıyor. Yeni-Osmanlılar’ın uzlaşmacı tavrının yerine Nişancı’nun “diyalektik” olarak tanımladığı antagonistik bir eğilim geçmiştir. Bu değişim, bilim olgusuna pragmatik yaklaşımdan felsefi yaklaşıma geçişi ifade etmektedir. Batının kısmi kabulü yerine bütünüyle benimseme tavrına geçilmiştir. Ahmet Ağaoğlu’nun “*Üç Medeniyet*” kitabı bu yaklaşımın önemli bir temsilcisidir. Batılılaşma fikri ilk zamanlar (Yeni-Osmanlılar döneminde) sivil muhalefet çerçevesinde gelişmekte iken, devlet gücünün ele geçirilmesiyle (İttihat ve Terakki) militaristleşmiştir. Bu, muhaliflikten “otorite oluş” a geçiştir. Gramsci’nin “hegemonik” dediği eklektik dilden diktatörlüğün keskin diline bir transformasyon yaşanmıştır. Bu dönüşümlerde, İkinci Meşrutiyetle başlayan sürecin önemli bir payı bulunmaktadır.

Nişancı, yukarıda sözü edilen bu kurumsal ve çatışmalı süreçlerin tamamının Said Nursi’nin yaklaşımları üzerinde belirleyici bir etkide bulunduğunu belirtti. Said Nursi ilk zamanlarda daha Yeni-Osmanlı ve ılımlı bir çizgideyken, sonraları çatışmacı çizgiye yönelmiş ve Batı’nın fennini almamız gerektiğini savunmuştur. Daha sonraları ise Abdullah Cevdet’e karşı yürüttüğü polemikler neticesinde keskin bir muhalefet dili geliştirmiştir. Siyasetten felsefeye doğru değişen Said Nursi, meselenin epistemolojik temellerine odaklanmak gerektiğini düşünmüştür. Nişancı’nun ifadesiyle eşya, şahıs ve toplum tasavvuruna odaklanmıştır.

Said Nursi’nin yaşadığı ikinci kırılma ise, Cumhuriyet döneminde Ankara’ya çağırılmasıyla yaşanmıştır. Orada Said Nursi Kemalist rejimin dini devlet hayatından tamamen çekme eğiliminde olduğunu fark etmiştir. Din ile devlet arasındaki bağın

koptuğunu görünce, yeni sisteme karşı enteresan görülebilecek biçimde *Tabiat Risalesi*'ni yayınlamıştır. Bu risalesindeki asli derdi, siyasal olayların felsefi arka planını sorgulamaktır. Denilebilir ki Said Nursi, siyasaldan felsefi/ontolojik meselelere geçmiştir. Ona göre bu siyasal yaklaşımı ortaya çıkaran şey *materyalizmdir*. Said Nursi hümanizmle hesaplaşmak istemiştir. İlahi bir zemini olmadan insanın anlam, şahsiyet ve toplum kurmasının yol açacağı krizlere dikkat çekmeye çalışmıştır. Kurumsal dönüşüm imkanı ortadan kalkıncainsanları/şahsı dönüştürmek gerektiği sonucuna varmıştır. Fakat Said Nursi'nin politik olarak karşı karşıya gelmediğinin altını çizen Nişancı, asıl derdinin daha temelde materyalizmle mücadele etmek olduğunu ifade etti. Toplumun rızasının kazanılmasını “iman krizi” (imanın ve amelin kurtarılması) çerçevesinde formüleştirmiştir. Bu analizlerden hareketle, Said Nursi'nin bir dizi epistemolojik kırılmalar yaşadığı tespitinde bulunan Nişancı, bu yüzden sekürizme karşı gelişen ihyacı hareketlerin çizgisel bir gelişimden geçmeyip mücadeleler içinde karşılıklı olarak kurulduğunu savundu. Bu yaklaşımda ileri sürdüğü sosyolojik argüman ise, biyografik öykülerin kurumsal dönüşümler ve toplumsal hareketlilikten etkilendiğidir.

Sonuç argümanı olarak Nişancı şunu ileri sürdü: Sekülerleşme, ne Durkheim'ın anlattığı gibi “kurumsal otonomi” temelinde yükseliyor (çünkü ulus-devletin kurumu bütün diğer kurumları yapılandırıyor) ne de Weber'in anlattığı gibi “büyüsüzleşme” şeklinde yaşanıyor. Dolayısıyla Nişancı'nun Said Nursi örneği üzerinden göstermeye çalıştığı şey, kurumsal dönüşümlerin doğal bir süreç içinde değil mücadeleler ve çatışmalar içinde geliştiği gerçeğidir.

Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 13

Türkiye'de Siyaset Sosyolojisi

Ali Yaşar Sarıbay

27 Aralık 2014

Değerlendirme: **Metin Demir**

Medeniyet Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği *Türkiye'de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler* toplantı dizisinin on üçüncü konugu olarak Bursa Uludağ Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden Prof. Dr. Ali Yaşar Sarıbay'ı misafir ettik.

Sarıbay sunumuna, siyaset sosyolojisinin bir bilim mi, bir paradigma mı, bir disiplin mi yoksa bir yöntem mi olduğu sorularıyla başladı ve bu soruların eşliğinde siyaset sosyolojisinin nasıl tanımlanabileceği meselesini tartışmaya açtı. Siyaset sosyolojisi devlet-toplum dikotomisinden türetilmiş bir alan olduğunu belirten Sarıbay, siyaset sosyolojisinin felsefe, iktisat, siyaset bilimi, tarih gibi bir çok alanla münasebet içerisinde olduğunu ve söz konusu disiplinin kurucusu sayılabilecek Max Weber'in bu komposit yapıyı temsil eden en iyi örnek olarak gösterilebileceğini ifade etti.

Amerika’da, davranışçı paradigmanın da etkisiyle, daha çok siyaset bilimine yakın bir şekilde siyasal davranışın toplumsal kökenlerini inceleyen Seymour M. Lipset, David Easton ve Gabriel Almond gibi isimler öne çıkmıştır. Bugün Lipset’in yaptığı çalışmalarla kıyaslanabilecek nitelikte eserlerin üretilmediğini belirten Sarıbay, Avrupa’da ise Pierre Bourdieu ve Pierre Rosanvallon gibi sosyologların yaptığı çalışmaların dikkate değer olduğunu zikretti.

Türkiye’de siyaset sosyolojisi alanındaki ilk çalışmalar, Siyasal Bilimler Fakültesinde kurulan siyaset sosyolojisi kürsüsüyle birlikte başlamıştır. “Siyasal Davranış Kürsüsü” adıyla kurulan bu kürsünün temel karakteristiği, siyaset bilimi ile sosyoloji disiplinleri arasında kalınması olmuştur. Kürsüde, büyük oranda seçimlere dair Lipsetvari analizlerin yapıldığını belirten Sarıbay, Nermin Abadan Unat’ın aynı kürsüde hazırladığı tezi buna örnek olarak gösterdi.

Sarıbay, daha sonra siyaset sosyolojisinin epistemolojisi sorununa değindi. Bu bağlamda, Sartori’nin çalışmalarını esas alarak siyaset bilimi, siyaset sosyolojisi ve politik sosyoloji arasında bir ayırım yaptı ve sosyolojik değişken ile politik değişkeni bir arada gören çalışmalara “siyasal sosyoloji” adını verdiğini ifade etti. Siyasal sosyoloji, toplumdaki siyaset etkileri veya siyasetin toplumsal köklerini, siyasal süreçleri, siyasetten topluma yansıyan etkileri dinamik olarak inceleyen bir alan olarak tarif edilebilir. Nihayetinde, siyaset sosyolojisinin bir disipline mal edilemeyecek kadar transdisipliner bir mahiyette olması gerektiğinin altını çizen Sarıbay, poliste politik olarak örgütlenen yapıyı analiz eden bu interdisipliner alan için “politoloji” şeklinde bir tanımlama yapmayı teklif etti.

Türkiye’de ilk dönemlerde bu çalışmaları yapan figürler olarak Cavit Orhan Tütengil, İlter Turan ve Ersin Kalaycıoğlu gibi isimleri sayan Sarıbay, erken dönem çalışmalarının büyük oranda kantitatif veya seçim analizi çalışmaları tarzında olduğunu söyledi.

Toplantı, Türkiye’de siyaset sosyolojisinin felsefe, iktisadi ve idari bilimler, antropoloji gibi diğer disiplinlerle olan ilişkisine ve hangi alana daha yakınlaştığına dair metodolojik tartışmaların yapıldığı soru-cevap kısmı ile devam etti.

Türkiye’de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler Toplantı Dizisi 14

Türkiye’de Mikro Sosyolojiler: Sembolik Etkileşimcilik, Etnometodoloji ve Fenomenolojik Sosyoloji

Levent Ünsaldı

31 Ocak 2015

Değerlendirme: Metin Demir

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi’nin düzenlediği *Türkiye’de Çağdaş Sosyolojik Yönelimler* toplantı dizisinin on dördüncü konuştuğu olarak Ankara Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nden Doç. Dr. Levent Ünsaldı’yı misafir ettik.

Ünsaldı, konuşmasına “sembolik etkileşimcilik”, “etnometodoloji” ve “fenomenolojik sosyoloji” gibi üç

başlığın hem çok geniş konular hem de sınırları çok net olmayan etiketler olduğu konusunda uyararak başladı. Örneğin, Goffmann, kendisiyle yapılan bir mülakatta, “sembolik etkileşimcilik” diye bir şeyin olmadığını, bu adlandırmanın Blumer’e ait olduğunu; benzer şekilde, “etnomedoloji” adlandırmasının da Garfinkel’a ait olduğunu iddia etmiştir. Daha sonra Ünsaldı, Türkiye’deki entelektüel atmosferin çok fazla tasnifçi bir mahiyet arz ettiği ve körleştirici bir yönü olan bu eğilimin kaynaklara gitmeyi de engellediği tespitlerinde bulundu. Ünsaldı, söz konusu alanların kurucuları da bu etiketleri reddettiği için bu alanları tek tek tanımlamak yerine her üç alanın temel teorik yaklaşımlarını ele alarak tartışacağını belirtti.

Ünsaldı’ya göre, bu akımların her üçü de ampirik vurgusu yoğun, etnoloji vurgusu olan ve hayatın içinden bir yapı arz eder. Oysa Türkiye’deki sosyoloji makro düzeyde konuşan, tasnifçi, malumat odaklı, siyasete bağlı ve Mesihçi özelliklere sahiptir. Haliyle, zikredilen üç akımın böyle bir entelektüel ortama girmesi zor olmuştur. Aynı zamanda mikrososyolojiler sınıf körüdürler; daha çok meslek kategorilerinden ve etnik kategorilerden bahsederler. Ünsaldı’ya göre, solun baskın olduğu bir entelektüel alandaki dar Marksizm görüşü, mikrososyolojiye kıymet verilmesine engel olmuştur. Bu dar Marksist görüşte her şeyin cevabı vardır ve dolayısıyla ampirik araştırmaya yönelmeyi engeller. Yerleşik ideoloji eleştirisi yapan muhafazakar gelenek de, ampirige uzak olduğu için mikrososyolojiye pek itibar etmemiştir.

1960’lı yıllarda Türkiye’den Amerika’ya giden akademisyenlerde, yüzyılın başındaki bu teorileri değil, o dönemde Amerika’daki hakim teorisyenler olan Parsons ve Merton gibi büyük düşünürlerin kuramlarını ve kantitatif ağırlıklı çalışmalarını ithal etmişlerdir. Yine Suç Sosyolojisi ve Kent Sosyolojisi alanlarında Blumer, Mead, Park gibi sosyologların ortaya koyduğu mikrososyolojik çalışmalar da bu dönemlerde görmezden gelinmiştir.

Bazen özne felsefesine kadar kaçabilecek bir “birey” ya da “aktör” vurgusu olduğunu belirten Ünsaldı, ayrıca bu üç yaklaşımın da yüz yüze etkileşimin suigeneris bir doğası olduğunu kabul ettiğini ifade etti. Bu alanlar, sosyal antropoloji ve etnolojiyle çok sıkı bağları olan ve dolayısıyla ampirik karakteri çok öne çıkan bir hususiyet arz eder. Özellikle Schutz’un fenomenolojik sosyolojisinde görüldüğü gibi gündelik yaşam sezgisine ve örtük anlam örüntülerine vurgu yapılır. Dahası, bu alanlarda ciddi bir yöntemsel melezlenme mevcuttur ve neredeyse her şey sosyolojinin konusu edilebilir.

Ünsaldı, özellikle 1990’lı yıllarda ülkemizde bu metodolojilerin kullanılmaya başlandığını ve ilk akla gelen isimler olarak Cihan Tugal, Oguz Işık, Meral Özbek, Ömer Miraç Yaman, Demet Dinler gibi isimleri ve ayrıca popüler kültür çalışmaları ile kültürel çalışmalar alanında incelemeleri sayılabileceğini söyledi.

Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü Projesi Açılış Paneli

Şükrü Özen & Mustakim Arıcı &
Ömer Türker

10 Ocak 2015

Değerlendirme: Selime Çınar

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen ve on sekiz tebliğcinin dokuz oturumunda yapacağı sunumlarla bir yıl içinde tamamlanması planlanan ve kitaplaşması hedeflenen “Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü” projesi bir açılış paneli ile başladı. Projenin koordinatörü İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Mustakim Arıcı, panelde ilk konuşmacı olarak “Temel Problemler ve Literatür” başlıklı sunumunda öncelikle ilimler tasnifi projesi hakkında bilgi verdi.

Arıcı, 18 sunum olarak planlanan projede tanıtılacak eserlerin Fahreddin Râzî dönemi sonrasına tekabül eden eserlerden seçilmesinin sebebi üzerinde durdu. Buna göre, Râzî öncesindeki tasniflerin büyük çoğunluğunun neşredilmiş, üzerine çok sayıda tez ve makale

çalışmasının yapılmış olması ve bazılarının tercümelelerinin bulunması bu seçimdeki başlıca kriteri teşkil ediyor. Diğer yandan Fahreddin Râzî'nin bir geleneğin başlatıcısı olmasa da bu geleneğe önemli ölçüde yön verdiğini söylemenin mümkün olduğunu belirten Arıcı, literatürde Râzî öncesinde İbn Hazm ve Gazzâlî gibi âlimlerin eseri olmakla birlikte bilhassa 8./14. yüzyıl ve sonrasında ilgili literatüre bütünüyle ulemanın yön verdiğini belirtti. Ayrıca bu literatür içinde Râzî'ye zaman zaman atıf yapılmasını da bunun bir göstergesi olarak görülebileceğini ve buna bağlı olarak özellikle Osmanlı'da çok bereketli bir yazım geleneğinin oluştuğunu söyledi. Arıcı, alanda ilk yazılan eserlerden itibaren müstakil olarak, yahut bazı eserlerin mukaddimelerinde yapılan tasniflerle birlikte literatürde yüze yakın eserin bulunduğunu, ancak bunların küçük bir kısmının günümüze ulaşmadığını açıkladı. Bu yekuna mantık ve metafizik eserlerinin şerh ve haşiyelerinde yer alan tasnifleri, İbn Sînâ'nın *Aksâmu'l-ulûmi'l-akliyye*'deki tasnifinin aynısı ya da bir benzeri olmasından ötürü dâhil etmediklerini vurguladı. Dolayısıyla Râzî sonrası ilimler tasnifi alanında Osmanlı ve İran

coğrafyalarında keşfedilmeyi bekleyen bereketli bir geleneğin varlığı projenin önemini bir kez daha ortaya koyuyor.

Arıcı proje boyunca sunulacak Râzî sonrası tasnif eserlerinin oturum planları hakkında bilgi verdi. Râzî'den önce öne çıkan tasniflere değinen Arıcı, Râzî sonrası literatürün bazı örneklerine de kısaca işaret etti. Öte yandan projenin adı olan "ilimler tasnifi" kavramını problematize eden Arıcı, ilgili literatürde kullanılan, "mevzûâtü'l-ulûm, enmûzec, e'sile-ecvibe, fevâid" gibi adlandırmalar üzerinde durdu. Kapsam sorunu dolayısıyla gündeme gelen bu başlıkta sunum yapacak olan araştırmacıların ele aldıkları eserlerin türlerini ortaya koymalarını beklediklerini belirtti. Bunun yanında tasnif eserlerinde kullanılan "ilim, sanat, fen" gibi terimler ve bunlar arasındaki farkların ortaya konulması başka bir problemi teşkil ediyor. İlimler tasnifinde ölçüt olarak alınan "aklî, naklî, nazarî, amelî, usûl, fîrû, hakikî, vaz'î" gibi kriterler, ilimlerin "faydalı, övülen, zemmedilen, eşref" olarak nitelenmeleri gibi hususlara da sunumlarda değinilmesi istedi. Ayrıca tasavvufun, gizli ilimlerin, tarih ve yardımcı ilimlerinin, ahlâk ve siyaset gibi pratik felsefi alanların, riyâzî ilimlerin tasniflerde ne şekilde ele alındıkları da diğer problem alanlarını oluşturuyor. Sunumlarda ayrıca tasniflere temel teşkil eden sembolizm şekillerinin de ortaya çıkartılması bekleniyor.

Panelin ikinci konuşmacısı İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Şükrü Özen, "Osmanlı Dönemi İlimler Tasnifi Literatüründe Ser'î İlimler Algısı" adlı sunumunu gerçekleştirdi. Öncelikle İslâmî literatürde mevzuatü'l-ulum sayılıp dönüm noktası teşkil edebilecek spesifik hususiyetleri olan on eser tespit ettiğini belirten Özen, bunların üzerinde Osmanlı dönemindeki önemli tasnif eserlerinin ser'î ilimler algısını yönlendirmesi bakımından durdu. Fârâbî'nin *İhsâu'l-ulûm* eserinde fıkha önem verdiği ve kelamı bir cedel yöntemi olarak gördüğünü belirtti. İbn Nedim'in *el-Fihrist* adlı, ilimlere dair yazılan kitapları tanıtmak amacıyla kaleme aldığı ansiklope-

dik eserinde bunun için öncelikle bir tasnife ihtiyaç duyduğunu ifade eden Özen, ilimler tasnifi yapmanın gerekçelerinden birinin kütüphane bölümlerinin sınıflaması olduğunun üzerinde durdu. Hârizmî'nin katiplere ilimlerin ıstılahlarını öğretmek için yazdığı *Mefâtihu'l-ulûm* diğer bir tasnif kitabı. Özen bunun takip edilmeyen bir tarz olduğunu belirtti. İbn Sînâ'nın *Aksâmi'l-ulûmi'l-akliyye* risalesinin önemi yüksek olan başka bir eser olduğunu belirten Özen, Fahreddin Râzî'nin *Câmiu'l-ulûm* eserinin tam bir tasnif sayılıp sayılamayacağını ifade ederek bunun enmûzec olarak adlandırılabileceğini belirttiikten sonra enmûzec türü üzerinde durdu. Buna göre örnekler, numuneler demek olan enmûzec eserlerinde her ilimden örnek konular alınıp tartışılmakta ve bu da literatürde ayrı bir ehemmiyet taşımaktadır. Osmanlı dönemine daha yakın ve etkisi daha fazla olan diğer eserlerin başında İbnü'l-Ekfânî'nin *İrşâdü'l-kâsîd* eseri gelmekte. Özen, 60 ilmin ele alınıp ve sistematize edildiği bu eserin Taşköprizâde üzerinde son derece etkili olduğunu Taşköprizâde'nin eser üzerinde sadece birkaç değişiklik yaptığını belirtti. Çok detaylı olmadığını belirttiği İbn Haldûn'un *Mukaddime*'de yaptığı tasnif üzerinde kısaca duran Özen, felsefe ve tasavvufa dair tenkitleri olduğunu belirtti. Fakat bu aynı zamanda eserin tasavvufun şer'î bir ilim olarak kabul edildiği tasniflerden biri olmasıyla temayüz etmekte.

Osmanlı döneminde öne çıkan tasniflerden biri Molla Lütfî'nin *Risale fi Mevzuâtı'l-ulûm* adlı eseri. Molla Lütfî bu tasnifinde sadece dil ilimlerini ve şer'î ilimleri farklı bir bakış açısıyla ele alır. İnsanın temeddününe giden yol üzerinden sistemini inşa eden müellif doğası itibarıyla sosyal bir varlık olan insanın düzeni sürdürmek için kanunlara ihtiyaç duyduğunu bunun da insanı çok iyi bilecek fakat insani hususlardan etkilenmeyecek bir kanun koyucuyu gerektirdiğini ileri sürer. Bu Tanrı'dır ve kanun koyucudan kanunları almanın yolu şer'î ilimlerdir. İbnü'l-Ekfânî'nin dinî ilimler için kullandığı "nevâmis" kelimesiyle özdeş şekilde "nâmûs" kelimesini kullanan Molla Lütfî ayrıca toplumu yönetmek için gerekli kurallar anlamında buna sünnet de

der. Osmanlı döneminde öne çıkan diğer bir isim Taşköprizâde'dir. Müellif *Miftâhu's-sa'âde ve misbâhu's-siyâde*'yi farklı ilimleri bir araya getirerek yeni bir tasnifle oluşturmuştur. Özen burada Taşköprizâde'nin kullandığı farklı tasnif türlerine de işaret etmek üzere tasnif kriterleri üzerinde durdu. Buna göre ilimler ilk olarak kaynak açısından tasnif edilebilir. Bu kaynaklar akıl ve şeriattır. İkincisi varlık mertebeleri açısından tasnif edilir. "Ayanda, zihinde, yazıda, dilde" olmak üzere dört varlık derecesi bulunmaktadır. Üçüncü kriter bilgiye ulaşma yöntemidir. Bunlar, "istidlal/

akıl yürütme ve tasfiye/kişinin kendisini arındırması" yöntemleridir. Diğer bir ayırım ölçütü ilimlerin nazarî ve amelî olmasıdır. Taşköprizâde bu kriterlerin tümünü ilimlere uygular. Farklı bakış açılarına göre aynı anda böldüğü için bu zenginlik teşkil etmekle birlikte bazı problemler de barındırmaktadır. Aklî ve şer'î ilimlerde İbnü'l-Ekfânî'nin *İrşâdü'l-kâsîd*'ını, tasfiye ilimlerinde Gazzâlî'nin *İhyâu ulûmi'd-dîn*'ini özetleyen eserde, tasavvufun yöntemine göre ayırım kriteri uyarınca tasfiye bölümüne dahil olup şer'î ilimler arasında sayılmaması Özen'in bu problemlere dair zikrettiği bir örnektir. Taşköprizâde'den sonra gelen tasnif çalışması Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-zunûn* eseridir. İlimlere dair kitapların bibliyografyasını oluşturan ve baş kısmında tasnife yer veren müellifin kendisine ait kanaatler az olup ağırlıklı olarak kendinden önceki çalışmalara dayanmaktadır. Özen, şer'î ilimlerin tasnifinde

merkezde olan düşüncelerden birinin şer'î ilimlerin ve en başta kelamın şer'î olmayan bir ilimden ilke alıp alamayacağı hususu ve İslâm ilimler tarihinin müteahhirin döneminin en önemli işlevinin kelamın görevini ortaya koymak olduğunu belirtti. Özen, Gazzâlî'den sonra felsefî ilimlerin büyük ölçüde gücünü kaybettiği görüşü çok yaygın olsa da gerçeği yansıtmadığını, zira dinî ilimler içinde felsefî meselelerin oldukça hakim olup İslâm alimlerinin felsefeyi tamamen reddettiklerini iddia etmenin son derece yanlış olduğunu, bunu vaktiye mutabık olmadığını vurguladı.

Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü I. Oturum

Eşref Altaş & Cahid Şenel

14 Şubat 2015

Değerlendirme: Selime Çınar

Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü oturumlarının birincisi Fahreddin Râzî'nin ve İbnü'l-Ekfânî'nin tasnifleri üzerine gerçekleştirildi. Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Eşref Altaş, Fahreddin Râzî'nin *Câmiu'l-ulûm* adlı eseri ekseninde Râzî'nin ilimler tasnifi düşüncesini ele aldı. Öncelikle müellifin bu eseri yazdığı zamana ve şartlara değinen Altaş, 1150-1209 yılları arasında yaşayan ve yaşadığı dönem itibariyle felsefe ve kelam birikiminin karşı karşıyalığını idrak eden Râzî'nin düşüncesinde bu izlerin takip edilmesi gerektiğini vurguladı. Eserini 1175-1180 arasında bir zamanda yani 25-30 yaşlarında iken Harezmi Sultanı Alâaddin Tekiş'e ithaf olarak kaleme alan Râzî'nin diğer âlimler gibi kendisini ilmî ve siyasî ilişkiler içinde konumlandırma çabasında olduğu yaşlara denk geldiğini belirtti. Ayrıca bu eseri kaleme almasının

düşüncesiyle ilgili bir arayışa da öncülük ettiğini ileri süren Altaş, Râzî'nin sonraki yıllarda bu ilimler arasından yaklaşık kırk ilimde eser verdiğini ifade etti. Altaş, Râzî'nin *Câmiu'l-ulûm* dışında diğer eserlerinde yaptığı ilimler tasniflerinden söz etti. Buna göre tasnifle ilgili bir bölüm *Şerhu Uyûni'l-hikme*'de yer almaktadır. Bunun yanında tefsirinde ilimler tasnifine atıf yaptığını görülmektedir. Râzî, yeri geldikçe tarih boyunca yapılmış türlü türlü tasniflere atıflarda bulunmakta ve kendisi yeni bir tasnif önermez. Fakat *Muhassal* eserinin girişinde filozofların ve kelamcılardan varlık taksimleri net bir şekilde ayrıken *el-Mebâhisü'l-meşrikiyye* adlı eserinde onu kendisinden önceki kelam geleneginden farklılaştıracak şekilde bir varlık taksimine gitmektedir ki, bu Râzî'nin alelade bir ilimler sınıflaması yapmadığını göstermektedir.

Bundan sonra ilimler tasnifini *Câmiu'l-ulûm* eseri özelinde incelemeye koyulan Altaş, eserin bir 40 ve bir de 60 eseri ihtiva eden iki versiyonu olduğunu ve bunların da hem *Câmiu'l-ulûm* hem de *Hadâiki'l-envâr fi hakâiki'l-esrâr* isimleriyle bilindiğini belirtti. İsim değişikliğinin siyasî şartlara bağlı olarak Râzî'de rastlanan bir durum olduğunu ifade etti. 60'lı olan sittîn versiyonunun 40'lı olan erbaîn versiyonu üzerine eserlerin eklenmesiyle oluşturulduğunda bir şüphe olmamakla beraber Râzî'nin eserini en başta 60 eser üzerine kaleme aldığı kanaatinin altını çizdi. Ayrıca eserin nüshaları ve yayımlanan bölümleri üzerinde durdu. Altaş, Râzî'nin ilimleri, hepsi aynı şekilde olmasa da genel olarak her ilmin tartışmasız üç asıl, üzerinde tartışılan

üç mesele ve sonunda o ilme dair sınama amaçlı üç soru-cevaptan oluşacak şekilde tertip ettiğini anlattı. Kelam, fıkıh usulü, tarih, mantık, fizik, metafizik gibi alanlardan örnekler vererek bazı başlıkların üzerinde durdu. Eserde ilimlerin sıralamasının sistematiginin verilmediğini, ilimlerin tanımlarının olmayıp mevzu/konu, mebâdî/ilkeler, mesâil/problemler ve makâsîd/gayelerinin açıklanmadığını, ancak bazı meseleler, işkaller ve asılların verildiğini, aklî ve şer'î, usûl ve fûrû dışında taksime esas olan varlık sıradüzeni, üstünlüğü, öğretimde önceliği vb. herhangi bir kritere atf yapılmadığını belirten Altaş'ın enmûzec türünde bir eser olduğunu, bunu kırkambar gibi düşünebileceğimizi ifade etti. Bunun yanında belli bir sıraya göre ele alınan ilimler arasına ara başlıklar eklemek suretiyle ilimleri naklî ilimler, alet ilimleri, nazarî aklî ilimler,

amelî aklî ilimler şeklinde ana başlıklara ve onların da altında alt başlıklara ayırarak tabloştıran Altaş'ın eserini belli bir düzeni takip ettiğinin de altını çizdi.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. Cahit Şenel, İbnü'l-Ekfânî'nin ilimler tasnifini sundu. Tabip olan İbnü'l-Ekfânî (ö. 749/1348) tıp, eczacılık, felsefe, astronomi, geometri ve tarih gibi pek çok farklı sahada eserler kaleme almış; ilimler tasnifi eseri *İrşâdu'l-kâsîd ilâ esne'l-makâsîd* da kendisinden sonra da Kalkaşendî, Taşkoprîzâde, Kâtib Çelebi, Kannevî gibi müelliflerin tasnif eserlerine kaynaklık etmiştir. Sunumunda öncelikle *İrşâdu'l-kâsîd* üzerine yapılan çalışmalardan bahseden Şenel, ilk neşrinin İn-

gilizce tercümesiyle beraber Aloys Sprenger tarafından 1849'da Kalküta'da yapıldığını belirtti. Ayrıca *İrşâdu'l-kâsîd* üzerine Batı'da yapılan ilk çalışmanın Theodor Haarbrücker'in 1959'da orta düzeyde bir lisenin (Realschule) yıllık raporunda kaleme aldığı "Pedagojik Bakımdan Muhammed İbn İbrahim el-Ensârî'nin Arapça Bilimler Ansiklopedisi" başlığını taşıyan yirmi altı sayfalık yazısı olduğunu aktardı. İbnü'l-Ekfânî'nin eserine olan ilginin bu kadar uzun bir geçmişi olmasına rağmen Türkçede tercümesi ve üzerine yapılmış herhangi müstakil bir çalışma olmadığının altını çizdi. Haarbrücker'de ve daha sonra yapılan bazı baskılarda yer alan tablolarda ilm-i nevâmûsin metafiziğinin altına Tanrısal ilimler adı altında metafiziğe dahil edilmesini eleştiren Şenel, öneri bir tablo sundu. Buna göre İbnü'l-Ekfânî'de temel ayırım lizatîhi ve lizatîhi olmayan iken ve bir de nazarî ve amelî ayırımı mevcutken diğer türlü bir ayırımın yer almadığı belirtti. Şenel bundan sonra eserin yapısını ve içeriğini ele aldı. Buna göre giriş kısmında "İlim nedir, ilim öğrenmenin ve öğretmenin önemi ve şartları nelerdir?" gibi hususlar incelenmekte. Bundan sonra, mantık, fizik ve metafizik kısımları ve en sonda da başka eserlerde dinî ilimler de denilen ilimleri içeren nevâmûs ilmi yer almakta. Şenel İbnü'l-Ekfânî'nin şer'î ilimlerdeki önemini de vurgulamak üzere rivâyetü'l-hadis/dirâyetü'l-hadis ayırımının ilk defa müellif tarafından ortaya konduğunu belirtti. Eser geniş çaplı bir kitap olmayıp bir risale olarak bilirse de her ilmin tanımını, temel kavramlarını, temel örnek kitaplarını içeren yoğun bir metin olma özelliğine haiz. Her ilimde okunması gereken kitaplar muhtasar/özet, mutavassıt/orta uzunlukta, mebsût/konuyu enine boyuna tartışan ve yer yer de müstemil/kapsamlı şekilde tasnife tabi tutarak bunların örneklerine yer verilmekte. Müellif eser tamamlandıktan sonra risaleye öğrenci için doyurucu olması açısından mantık ve kategorilere dair terimler sözlüğü eklemiş.

İlimler arasındaki hiyerarşiden söz eden Şenel, İbnü'l-Ekfânî'nin ilimleri meâd/ahiret, meâş/geçim, kemâlî'l-insanî/yetkinleştirici ilimler olarak ayırdı-

gını ve bunlar arasında en faziletlisini metafizik, bir diğer adlandırmayla ilm-i tevhid olarak kabul ettiğini belirtti. Metafizik bölümünde Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-Nihal* eserinde yer alan tüm dinler ve mezhepler sayılmış olup bunlar nazarî ilme tabi olan ve nazarî olmayanlar, ilme yani vahye tabi olanlar şeklinde ayrılmış olup İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlık ikinci kısımda mütalaa edilmiştir. Şenel İbnü'l-Ekfânî'nin kendi ifadelerine başvurarak metafizik kısmı bittikten sonra nevâmîs ilminin ele alındığını ve bu ilmin konusunun peygamberlik olduğunu, nübüvvete duyulan ihtiyaç, mucize gibi meseleleri ele aldığını belirtti. Aristo ve Eflatun kitapları ve Fârâbî'nin *Medînetü'l-fâzıla* eserini referans göstermesinden hareketle bunun ancak kanun, yönetim ve siyasetle ilişkilendirildiği takdirde anlaşılacağını vurguladı. Şenel'in İbnü'l-Ekfânî'nin açık olarak belirtmemekle birlikte yetkinleşmede önemli olanın nazarî ilimden ziyade nazarî ve keşfi olanın birleştirilmesi şeklinde İsrakî bir tavır öngördüğünü vurguladı.

Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü II. Oturum

Mehmet Çiçek & Veysel Kaya

10 Ocak 2015

Değerlendirme: Adem Yiğit

"Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü" sunumlarının ikinci oturumunda Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Mehmet Çiçek, Fenârizâde Mehmed Şâh Muhammed b. Hamza'nın (ö. 839/1436) *Enmûzecu'l-ulûm* adlı eserinin sunumunu yaptı. Pek bilinmeyen bir alanda ciddi bir boşluğu dolduracağına inandığı bu projede yer almaktan duyduğu memnuniyeti ifade eden Çiçek, ala-

na giriş mahiyetinde olan bu çalışmada cevaplardan daha çok zihninde oluşan soruları paylaştığını dile getirdi. Hakim kanaate göre 839/1436 yılında vefat eden Mehmet Şah Fenârî'nin hayatı ve *Enmûzec* adlı eseri üzerine yapılan dört çalışma hakkında bilgiler veren Çiçek, 20 ilimden bahseden Şerhu'l Manzûme adlı eseri gibi müellifin diğer bazı eserlerini de kısaca tanıttı. Türkiye'deki kütüphanelerde altı yazması bulunmasına rağmen müellif nüshası olmayan eserin en tam nüshasının Şehit Ali Paşa 2781 numaralı nüsha olduğunu nakleden Çiçek, bu nüshada da sayfa atlamaları olduğunu söyledi. Diğer nüshalardaki eksikliklerin ve nüshalar arasındaki bu farklılığın 100 ilmi tasnif etme problemini doğurduğunu ekledi. *Keşfü'z-zünûn* gibi tabakât kitaplarında eserin yanlışlıkla babası Molla Şah Fenârî'ye nisbet edilmesine rağmen eserin ona ait olmadığını özellikle iki yazmada çok açık bir şekilde görüldüğünü söyledi.

Çiçek'e göre eser, *Fahreddin Râzî'nin Hadâiku'l-Envâr*'ı üzerine yazılmış bir şerh olmasına rağmen şerh yapısına uymamaktadır. Mukaddimede Fenârî, Râzî'nin 60 ilimden oluşan Farsça eserini gördüğünü ama bu 60 ilmin döneminin ilim tasnifi anlayışına göre eksik olduğunu ve buna 40 ilim daha ekleyerek 100 ilimden oluşan eseri yazdığını belirtmektedir. Çiçek'e göre Fenârî'nin Râzî'yi sadece ilimlerin isimlendirilmesi noktasında merkeze aldığı, hatta ilimlerin isimlerinde bile farklılaşmaların olduğu ve yeni bir sistematikleştirme çabası görülmektedir. Zira *Enmûzec*'de ilimler alt başlıklarda genişletilmiş, bazı ilimlerinin adlarının

değiştirilmiştir. *Enmûzec*'de ilimlerin ele alınışının Râzî ile ortak tavır sergilenerek aklî ilim- naklî İlim tasnifi olduğunu söyleyen Çiçek, Fenârî'nin ilimleri iki tarzda ele aldığını nakletti. Bu iki tarzdan birincinde söz konusu ilim için bir asıl ortaya koyma (konuyu ele alma) söz konusuysen, diğerinde müşkil ve halden oluşan bir problem ve onun çözümünü ortaya koyma söz konusudur. Soruların tespitinin, o dönemin problemlerinin neler olduğunun da tespiti noktasında önemli olduğunu düşünen Çiçek, çalışmasında ve sunumunda asılları ve müşkilleri tespit ettiğini fakat cevapları vermediğini hatırlattı. Eser, birkaç istisna dışında ilgili ilmin tanımını vermemekte, örneklemeler üzerinden gitmektedir. İlim ve ilim için verilen örnek arasında birebir tanım yapmanın sağlıklı olmayacağını söyleyen Çiçek, örneklerin bazen sıradan yani genele şamil edilemeyecek konular olduğunu söyledi. Eserin diğer

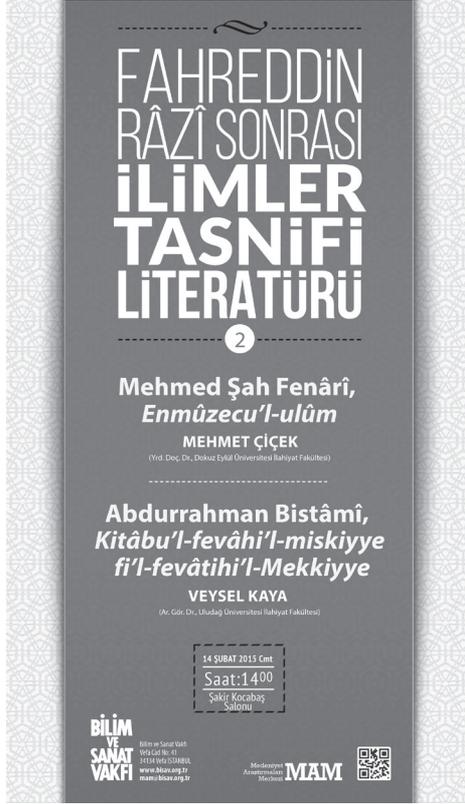

özellikleri ise şöyle: Bazı ilimlerde ilmi tanıtıcı ön bilgiler sunulmakta. Sadece cedel ilimde tetimme kısmı bulunmakta, simya ilminde 'helal olan kısımlar'dan bahsedilmektedir. Çiçek'e göre bu, müellifin böyle bir kaygısının olduğuna yorumlanabilir.

Mehmet Çiçek, müellifin üst başlıklar altında kategorize etmediği 100 ilmi kendi bakış açısına göre üst başlıklar altında hem Râzî hem de Fenârî'ye göre tasnif ederek karşılaştırmasını sundu. Bu tasnifte farklılaşan ilim isimleri ile Râzî'de bulunmayıp da Fenârî'de bulunan ilimlerin altını çizen Çiçek'in tespit ettiği üst

başlıklar şöyledir; naklî ilimler, fikhî ilimler, tarih ve tasavvuf, dil ilimleri, edebî ilimler, mantık, ilahiyât, tabiiyyât, astronomi, müzik, matematik ilimler, batınî ilimler, mezhepler tarihi ve dua, pratik ilimler. Çiçek, bu üst başlıklar altındaki ilimler hakkında dikkat çekici bilgileri dinleyicilerle paylaştı. Mesela Râzî, kelim ilmi ifadesi kullanmasına rağmen, Fenârî bu ilim için *usûlü'd-din* ifadesini kullanmaktadır. *Bezzâvî Şerhi*'nde ise Fenârî, kelim ilminin şer'î ilimlerin en üstünü olmasının sebebinin kelamın mevzûunun umûmî ve kapsayıcı olmasına bağlamaktadır. Râzî'de bulunmayan "hakâik ve tasavvuf" ilimlerinin Fenârî'de bulunmasının onun vahdet-i vücûd düşüncesine olan yakınlığından kaynaklandığını düşünen Çiçek, dil ilimlerinde Râzî'nin tündengelem mantığıyla ilimleri sıralamasına rağmen Fenârî'nin bunu tersine çevirdiğini, mantık ilimleri altında "mevzûât" adlı ilmin dikkat çekici olduğunu, hem Hind matematiğinin hem de Kuzey Afrika kökenli "ukûd ilminin" Fenârî'de birlikte ele alınmasının Osmanlı düşüncesinin ufkunu gösterdiğini söyledi. Vakit elverdiğince her bir ilim için asıllar ve işkâller hakkında örnekler sunan Çiçek'e göre her ilim için seçilen asılların ve müşkilerin o ilim için merkezi konumda olmayabileceğini, ancak akademik güncellik taşıyabileceğini düşündüğünü söyledi.

"Fahredden Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü" sunumlarının ikinci oturumunda İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Veysel Kaya, Abdurrahman Bistâmî'nin (ö. 857/1453) *Kitâbu'l-fevâhi'l-miskiyye fi'l-fevâtihi'l-Mekkiyye* adlı eserinin sunumunu yaptı. Veysel Kaya müellifin künyesi, hayatı, ilim tahsili, diğer eserleri, yaşadığı dönem ve coğrafya hakkında bilgiler verdi. Telifi yaklaşık elli yıl süren eserin yazılma sebebinin Kâbe'de görülen bir rüya olduğunu aktaran Kaya, eserin müellifi tarafından "İbârede Arapça, işarette İbrânîce, mânalarda Süryânîce, mebânîde Yunanca" bir eser olarak tarif edildiğini aktardı. Kaya'ya göre eser, bir "ilimler tasnifi" eserinden ziyade "ilimler havuzu", "ilimler ansiklopedisi", "tarih kitabı", "edebî eser" mahiyetindedir. Bâblar içinde yazara ait şiirlere rastlanması, derin bilgi

sahibi olduğunu göstermek istercesine birçok ilimden bahsedilmesi, kitap yazdığı için onurlandırılan yazarlara atıfta bulunulması Kaya'ya göre Bistâmî'nin himaye arayışı olarak yorumlanabilir. Sistematiklikten yoksun olan eserde ilimler tasnifi literatüründe yaygın olarak görüldüğü üzere ilim tanımlarına, meselelerine, gayelerine değinilmemiştir.

Kaya eserin biçimsel özellikleri hakkında ise şunları söyledi: 100 bâb olarak planlanan fakat 30. bab ile sona eren eserde en kısa bâb çalışılan nüshaya göre 2, en uzun bâb 28 varaktan oluşmaktadır. İstisnalar bulunmakla beraber her bâb, yeni bir kitaba başlanıyor gibi Hamdele-Salvele ile başlamaktadır. Bed'ü'l-halk literatürünü hatırlatan ilk on bâbda Hakikat-i Muhammediye'den maddî sebeplere kadar ontolojik ilke-

ler sıralandıktan sonra Dünya Tarihi ve Peygamberler Tarihi'ne geçilmektedir. Dünya Tarihini dört bölümde ele alan müellife göre kendisinin de içinde yaşadığı “tarihin sonu”nda Mehdi'nin çıkması, İsa (a.s.)'ın inmesi, İstanbul ve Roma'nın fethedilmesi olayları vuku bulacaktır. *Uyûnu'l-enbâ fi tabakâti'l-etbbâ* Bâbı'nda olduğu gibi sık sık meşhur alimlerin eserlerine telmihlerde bulunmaktadır. Evâil literatürü, “*Usûlü'l-hakâik Bâbı*”nda mevcuttur. Rüya ile ilgili birden çok bâb bulunan eserde Kelam ilmi müstakil olarak bulunmakla beraber “*Sûfilerin Akidesi Bâbı*”nda kelimâ bahislere kısaca değinilmiştir. 30. bâb olan Gerçek Şeyhleri Tanımak Bâbı, son bahis olarak gözükmektedir.

Eserde ilimler, bir çok açıdan tasnife tabi tutulmuştur. Mukaddime kısmında bir kök ve dört ana daldan müteşekkil ağaç şeklinde çizimi bulunan ilk tasnife göre gövdeyi “el-fünûnu'l-felsefiyye” oluşturur. Dört ana dal “İlâhiyyat, mantıkiyyat, riyâziyyat ve tabiiyyat”tır. Ana gövde olan el-fünûnu'l-felsefiyye'nin “Şer'iyye” ve “Riyaziye” (Eğitim Bilimleri olduğuna özel bir vurgu var) olmak üzere iki kökü mevcuttur. Bu tasnifte Aristo ve şârihlerinin özellikle İskenderiyeci geleneğin etkisi göze çarpmaktadır. İlk tasnifte olduğu gibi İhvân-ı Safâ etkisinde kaldığı görülen ve “Riyâziyye, eş-şer'iyyetü'l-vaz'iyye ve el-felsefetü'l-hakîkiyye” olmak üzere üçlü bir tasniften başka beşi “kanun koyucular” ve beşi de “filozoflar” için olmak üzere on gerekli ilimden müteşekkil üçüncü bir tasnif mevcuttur. Sistematiklikten yoksun bu tasniflerin ardından 145 ilmin isimlerinin fihristi verilmektedir. Siyaset için gerekli ilimler için ayrı bir başlık vardır. Bununla beraber müellife göre malûm sayısınca ilim olduğundan aslında ilimler sonsuzdur. Mesela müellif sadece tasavvuf ilminin altında 1000 ilim olduğundan bahsetmiştir. Bu sebeple ilimler sınırlandırılmaz ve fakat gruplandırabilir.

Bilimlerin ontolojik temeli bağlamındaki bir başka tasnifte tafsilâtı *Levh-i Mahfûz*'da bulunan “İcmâli İlimler”den bahsedilmektedir ki burada Muhyiddin İbnü'l-Arabî etkisi sezilmektedir. Gizli ilimleri esas

alan âlem görüşünde, iç içe geçmiş daireler halinde bir çizim mevcuttur. Eserde gizli ilimlerin hâkim bir unsur olduğu dikkat çekmekle beraber mezmûm (yerilen) ilimlerden bahsedilmez. Gizli ilimler, “sihir ilimleri” ve “harf ilimleri” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kitap ve Sünnet’e dayandırılarak meşrulaştırılan Harf ilimlerinin alimleri karşısında yoldan çıkmış kabul edilen Karmatîler konumlandırılmıştır. Kitapta güçlü bir şeriat vurgusu göze çarpmaktadır. Kitapta geçen İhvân-ı Safâ gibi ifadelerin Osmanlı topraklarında bu isimle anılan bir topluluk olup olmadığı tartışmasını başlattığını söyleyen Kaya, bunun edebi bir kullanım ve telmih olduğunu düşünmektedir. Eserin kaynakları bağlamında İhvân-ı Safâ, Şehristânî, Konevî, İbnü'l-Arabî, el-Bînî, *Kelile ve Dinme* ve el-Mecritî gibi isimler zikredilmiştir. İstanbul'un fethinin siyasi bir proje olarak gündemde olduğunu düşünen Kaya, Türk ve Osmanlı Padişahlarna göndermelerin ve siyasî imaların bulunduğu Müceddidler Babi'nin en uzun bab olduğunu zikretti. Fetih öncesinde yazılan eserde müellif İstanbul'un fethinin gerçekleşeceğini ve hatta

Roma'nın da fethedileceğini söylemektedir.

Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü III. Oturum

Şükran Fazlıoğlu & A.Taha İmamoğlu

14 Şubat 2015

Değerlendirme: Ahmet Tahir Nur

Bilim ve Sanat Vakfı Medeniyet Araştırmaları Merkezi, Fahreddin Razi Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü toplantı dizisinin üçüncü oturumunda Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Şükran Fazlıoğlu ile Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı'ndan Yrd. Doç. Dr. Abdullah Taha İmamoğlu'nu konuk etti. İlk konuşmacı Şükran Fazlıoğlu, Molla Lütfi olarak bilinen

Lütfullah b. Hasan et-Tokadî'nin (ö. 904/1498) eseri *el-Metâlib el-ilâhiyye fî mevzûâtî'l-ulûm el-lugaviyye* üzerine bir sunum gerçekleştirdi. Başlangıçta Molla Lütfi'nin hayatından kısaca bahseden Şükran Fazlıoğlu, Fatih Sultan Mehmed dönemi alimlerinden Ali Kuşçu (ö. 879/1474) ve Sinan Paşa'nın (ö. 891/1486) öğrenciliği ve Şeyh Vefa'nın müridliği yanında Molla Lütfi'nin hafızu'l-kütüblük vazifesinde de bulunduğu-na dikkat çekti.

II.Bayezid'e sunulmuş olan *el-Metalib el-İlahiyye*'nin Molla Lütfi'nin olgunluk eseri olduğunu ifade eden Fazlıoğlu, daha sonra Molla Lütfi'nin etkisinin görüldüğü eserleri zikretti. Buna göre, *el-Metâlib el-ilâhiyye*, Taşköprüzâde'nin *Miftâhü's-Sa'âde* adlı ilimler tasnifi eserine doğrudan ve önemli bir etkide bulunmakla birlikte, Ragıp Paşa ve Siddık Hasan Han Kannevî'nin (1307/1890) eserleri üzerinde de etkili olmuştur. Molla Lütfi, *el-Metâlib el-ilâhiyye*'sinde lugavî ilimleri 73, Arabî ilimleri 29 ve şer'î ilimleri 44 adet olarak zikretmiştir. Molla Lütfi'nin vaz' ilmüne verdiği önem ve *el-Metâlib el-ilâhiyye*'de ilm-i vaz'ı ilk defa müstakil bir ilim olarak ele alması neticesinde, bu eser bir vaz' kitabı olarak da görülmüş ve kendisinden sonraki vaz' çalışmaları üzerinde etkili olmuştur. Eserde dil ilimlerinin vaz' kavramı merkeze alınarak tanımlanması, daha sonraki dil ilimlerinin tariflerine de etki etmiştir.

Metodolojik olarak her ilmin mevzu, mebadî, mesa'il, garaz ve faidesini veren Molla Lütfi, her zaman bu

yönteme bağlı kalmazsa da cüzden külle gidışte parça bütün arasındaki ilişkiyi hep göz önünde bulundurur. Bu sebeple ilimler tasnifine dilin kaynağı olan sesi ifade eden ilm-i meharicü'l-huruf ile başlayarak hemen

peşinde lafız başlangıcını ifade eden ilm-i vaz'ı ele alır. Eserinde mantık ilmini ve terimlerini kullanan Molla Lütüfî, innî ve limnî arasındaki ayrımı göz önünde bulundurur. Tarihi sürecin dilin asli yapısını bozduğunu söyleyerek dil ilimlerinin tasnifinde külli kanunlar yanında pedagojik gerekçeler sunar.

İkinci konuşmacı Abdullah Taha İmamoğlu, Celaleddin es-Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *en-Nukâye fi Mevzûâtî'l-ulûm* adlı ilimler tasnifi eseri üzerine bir sunum gerçekleştirdi. Süyûtî'ye atfedilen *Mekâlidu'l-ulûm* adlı eserin ise ona ait gözükmediğini belirterek bu kanaatini iki metin arasında çeşitli yönlerden karşılaştırmalar yaparak gerekçelendirdi.

Henüz tam olarak tespit edilemeyen sayıda eser bırakmış olan Süyûtî, bir görüşe göre 799, başka bir görüşe göre de 990 eser kaleme almıştır. Yirmi iki yaşında telif ettiği ve 'bir şeyin taşan veya seçilen kısımları' anlamındaki *Nukâye* ismini verdiği eserinde Süyûtî, bütün ilimlerden derleyip toparladığı on dört ilmi ele alır. Süyûtî'nin *Nukâye*'ye yazdığı İtmâmü'd-dirâye li Kurrâ-i Nukâye adlı şerhinin kütüphanelerde *Nukâye*'den daha fazla nüshası bulunduğu görülmektedir.

Süyûtî'nin *Nukâye*'de yer verdiği on dört ilim sırasıyla usûlü'd-din (kelam), tefsir, hadis, usûl-i fıkıh, feraiz,

nahiv, sarf, hatt, meani, beyan, bedii, anatomi (teşrih), tıp ve tasavvufur. Eserin mukaddimesinde on dört ilmi niçin bu şekilde sıraladığını anlatan Süyûtî, usûlü'd-din ile başlamasını bu ilmin en şerefli ilim (eşrefü'l-ulûm) oluşu ve insanın mükellefiyeti açısından da en önemli mesele olan itikad ve marifetullah ile doğrudan ilgili oluşuyla açıklar. Usûl-i fıkıhı zikredip fıkıhı zikretmemesini bir şeyin usûlünün aslından daha üstün oluşuyla açıklayan Süyuti, fıkıh ilminden bir nev' olarak tanımladığı feraiz ilmini usûl-i fıkıhtan sonra en şerefli ilim sayar. Nahiv ilmini alet ilimlerinin en faydalısı olarak görerek bu ilmin sarftan daha faydalı oluşunu beyan ve meaninin nahiv üzerine inşa edilmesiyle açıklar. Meani ilmini nahvin meyvesi ve zarafeti olarak sunarak beyan ilmini zatın kendisinin onunla kastedildiği ilim olarak tanımlar ve her iki ilmi de belagat ilminin bir parçası sayar. Bu iki ilme tabi olan bir başka ilim olarak bedii zahiri güzellikleri araştırırken tasavvuf batını güzellikleri araştırır. Son olarak, tıp zahiri ve dünyevi hastalıkların ilacıken tasavvuf batını hastalıkların ilacıdır. Süyûtî, mukaddimedede saydığı on dört ilmin alt dalları sayılabilecek ilimlere ve onların kavramlarına *Nukâye*'nin devanunda yer verir.

Konuşmacıların sunumlarından sonra oturum, katılımcıların soru ve cevaplarıyla sona erdi. İlm-i vaz'ın bir yandan ilimler tasnifinde bir ilim olup diğer yandan da ilimler tasnifinin kaynağı olması meselesi hakkında sorulan bir soru üzerine vaz' kavramının geniş anlamıyla hem dini ilimlerde kanun koyma hem de dil ilimlerinde dil kurallarının koyulmasını ifade ettiği, bu yönüyle temeddün kavramı ile doğrudan ilişki içerisinde olduğu ortaya kondu.

Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü IV. Oturum

Ali Kürşat Turgut & Necmi Derin

11 Nisan 2015

Değerlendirme: Adem Yiğit

“Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü” sunumlarının dördüncü oturumunun ilk kısmında Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Ali Kürşat Turgut Celaleddin ed-Devvânî'nin (ö. 908/1502) ve *Enmûzecu'l-ulûm* adlı eserinin sunumunu yaptı. Turgut öncelikle bir fikirvermesi açısından kısaca 1502 yılında vefat eden Devvânî'nin hayatı, eserleri, öğrencileri ve bazı eserlerinin etkileri hakkında bilgiler verdi. Ardından çok hacimli olmayan *Enmûzecu'l-ulûm* adlı eserin *Musannefât selâsü resâil içinde bir risale olarak neşredildiğini* söyledi. Turgut, *ilimler tasnifi geleneğindeki eserlerin aynı kategoride değerlendirilemeyeceğini*, Fârâbî'nin *İhsâu'l-ulûm*'u ve İbn Sînâ'nın *Aksâmu'l-ulûmü'l-akliyye*'si gibi eserler ile bu türü takip etmeyen *Enmûzecu'l-ulûm*'un ve benzeri eserlerin ayrı bir tür olduğunu zikretti. Akfî ve naklî ilimlerin bir kısmına değinen eser, Turgut'a göre ilimler tasnifi eseri olmaktan ziyade ve ontik veya epistemik bir kaygı yerine ilimler, kolaydan zora doğru tedricî bir metodla meseleler üzerinden ele alınmıştır. Turgut'un naklettğine göre *usûl* ilimleri elde edilmeden *fusûl* denen diğer alanlarda ilim tedrisinin sağlıklı bir şekilde mümkün olmayacağı görüşü, yani metod gayesi Gazzâlî, Fârâbî gibi alimlerde *görüldüğü gibi müellifimizde de mevcuttur*. *Eserde usûl-i hadis ve usûl-i fıkıh* (bu ikisi tek bir ilim olarak alınmıştır), fıkıh, hilaf, *usûl-i din*, tıp, tefsir, geometri, astronomi, mantık, aritmetik ilimleri akfî-naklî tas-

nifine tabi tutulmaksızın sıralanmış ve her bir ilmin meselelerine örnekler vermiştir.

Sanatların en yücesi olarak tavsif edilen *usûl-i dine*, eserin üçte birinden fazlası tahsis edilmiştir. İslam inanç esaslarını konu edindiği için merkezi bir role sahip olan *usûl-i din* ilminde seçilen meselenin “âlemin *hudûsu*” olduğunu hatırlatan Turgut, itikadi meselelerin çoğunun bu mevzu üzerine bina edildiği için seçildiğinin müellif tarafından zikredildiğini söyledi. Turgut'a göre *Tehâfüt* geleneğinde Gazzâlî'nin filozofları tekfir ettiği üç meseleden biri olan bu konuya Devvânî'nin değinmesi manidardır. Bu konuda müellif üç ilahi dinin, antik Yunan filozoflarının, Meşşai ve İsraki filozofların görüşlerini aktarmaktadır. Bu konuda filozofların tezlerinin karşısında yer alan müellif ilmi yetkinliğini göstermek

istercesine kelim, felsefe ve tasavvuf'un kullandığı ortak kavramları ve burhan çeşitlerinin tümünü kullanmaktadır. Müellif, alıntı yaptığı Gazzâlî, Tûsî, Râzî gibi alimlerin isimlerini açıkça verirken cismani haşr konusunda mütekellimlerin tarafında tavrı ortaya koymaktadır. *Usûl-i hadis ve fıkıh* ilminde, zayıf hadis üzerine hüküm bina edilememesine rağmen zayıf hadisle amel edilebileceği meselesinin seçilmesi, Turgut'a göre müellifin ilim-amel bütünlüğü gayesi göttüğünü göstermektedir. Fıkıh ilminde niyet meselesi, hilaf ilminde abdest azalarının yıkanmasında ki tertip meselesi konu edinmiştir. Tıp ilminde Galen

etkisi dikkat çekerken tefsir ilminde mecaz konusu işlenmektedir. Hendese ilminde Öklid'den daire, dik açı, tanjant konuları nakledilirken Hey'et ilminde ayın yörüngesi ve çapı konu edinmiştir. İlginç bir şekilde eserde yalnızca iki paragraf yer ayrılmış olan mantık ilminde İbn Sînâ'nın tasdik ve tasavvur ilişkisi bağlamında bir yanılışı olduğu iddiası yer almıştır. Aritmetik ilmi, eserde en fazla yer alan ikinci ilimdir. Ek olarak yazılan kısımda bazı muhakkik alimlerin sayıları ve alem arasında kurduğu ilişkiden bahsedilirken bu iddialara temkinle yaklaşılmaktadır. Eserin dikkat çekici bir özelliği de Devvânî'nin hocalarının isimlerini icazetnâme halinde eser içinde vermesidir.

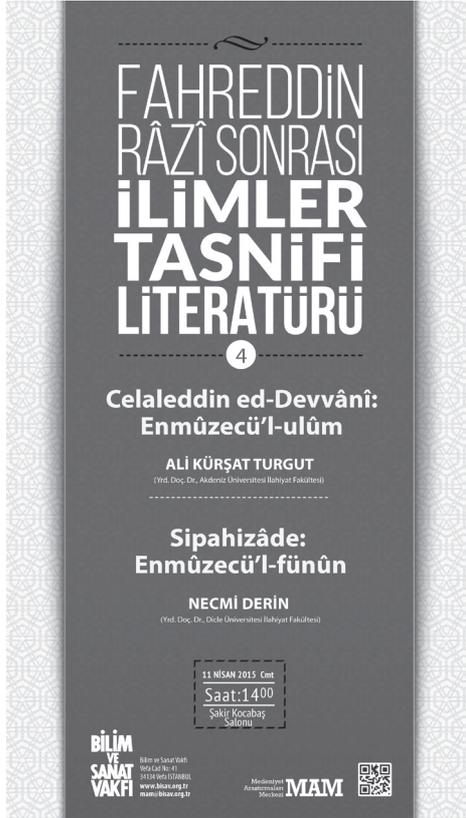
“Fahreddin Râzî Sonrası İlimler Tasnifi Literatürü” sunumlarının dördüncü oturumunun ikinci kısmında Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Yrd. Doç. Dr. Necmi Derin, Siphazîde, Muhammed b. Ali el-Bursevî'nin (ö. 997/1589), *Enmûzecü'l-fünûn* adlı eseri hakkındaki sunumunu yaptı. Necmi Derin, Siphazîde'nin tahsil hayatı, görev yaptığı yerler ve din ilimleri dışında kalan alanlardaki eserleri hakkında bilgi verdi. Dönemin vezirine yazıldığı bilinen eser, Derin'in kanaatine Koca Mustafa Paşa için yazılmıştır.

Yedi sayısının bütün sayıları ihtiva eden sayı olduğunu düşünen müellif, eşyâ'nın semâ'nın Hz. Adem'in uzuvlarının vb. şeylerin sayılarının yedi olmasından hareketle 66 varaktan mürekkebe eserini neden yedi

fen üzere yazdığı üzerine açıklamalar getirmiştir. Derin'in naklettiğine göre eserdeki fenler sırasıyla tefsir, hadis, kelam, usûl-i fıkıh, fıkıh, beyân ve tıptır. Hatime kısmında astronomi (hey'et) mevcuttur.

Derin, ilimler tasnifi literatüründe *görüldüğü şekliyle ilgili ilmin mevzûuna*, mebâdiine, makâsîdına girilmeden eserde konunun doğrudan metin üzerinden ele alındığını söyledi. Genel üslup, eserde örnek verilen metnin bir konusunun alt başlığındaki tartışmaya geçilmesidir. Derin, eserin diğer genel özelliklerini şu şekilde sıraladı: Müellifin seçtiği ilimleri neden seçtiğine dair bir kriterden bahsedilememektedir. Güncel meselelerden ziyade metin merkezli tartışmalar ele alınmıştır. Eserdeki yedi ilim arasında münasebet kurulduğuna dair bir işarete rastlanmamaktadır. İlimler, şer'î-aklî, faydalı-zararlı şeklinde ayrıma tabi tutulmamıştır. İlim, fen, sanat gibi kavramlar hakkında bilgi verilmemektedir. İlim âdâbı, hoca talebe ilişkisi gibi konulardan bahsedilmemektedir. Önemli metinlerin ve isimlerin esas alınması, Siphazîde'nin ilmi yetkinliğini göstermektedir. Eserlerin ve müelliflerin isimleri bazen açıkça yazılırken bazen üstü kapalı olarak (kâle, kîle şeklinde) zikredilmiştir. Siphazîde'nin metinlerde Râzî gibi otoritelerin görüşlerini naklettikten sonra itirazlarını ve kendi kanaatini dile getirmesi onun ilmi yetkinliğini göstermektedir.

Derin, genel tanıtımdan sonra eserdeki her bir ilmin meselelerine örnekler verdi. Tefsir ilminde iç içe geçen üç meselenin incelendiğini zikreden Derin, bu metinlerin hangi sebeple yazıldıklarının araştırılmaya muhtaç olduğunu belirtti. Her bir ilimde uzman olan ilim adamlarının bu metinleri birlikte araştırmasıyla bu tür eserler üzerine daha derinden vukuf elde edilebileceğini söyledi. Hasan-ı Basri'den, Râzî'den, Beyzâvî'den, Zemahşerî'den nakillerde bulunan müellif, meseleleri çoğunlukla Râzî üzerinden işlemiş yer yer Râzî'ye de itirazlarda bulunmuştur. Tefsir ilminde seçilen meseleler güncel olmayıp metin merkezlidir. Derin, esere tefsir ilmiyle başlanmasının

sembolik bir anlamı olduğunu düşünmektedir. Derin'e göre hadis fenninde Segânî'nin *Meşâriku'l-Envâr* adlı eserinden ihtilaflı 7 Hadis'i seçerek şerh eden müellif, tefsir ilminde olduğu gibi hadislerin seçiminde de herhangi bir sistematik yöntem izlememiştir.

Kelam ilminin mevzûunu *Tûsî*'nin *Tecridü'l-İtikad* adlı eserinden alıntı yaparak izah eden müellif, İsfahânî şerhine müracaat etmektedir. Kelamın konusunun mead mi mebde mi olduğu tartışması bağlamında müellif, İsfahânî'nin kelamın konusunun meâdın bilinmesini sağlayan şeyler olarak tanımlamasını ve umûr-ı âmnenin kelam'ın mebâdiini içerdiği ifadesini zikretmektedir. Meadın cismaniliği konusu keskin bir şekilde tartışılmaktadır. *Usûl-i fı-*

kıh fenninde emrin vücûba delaleti meselesi incelenmektedir. Fıkıh ilminde fıkıh, hayat ile ilgili olanlar ve ölüm ile ilgili olanlar şeklinde orijinal bir taksime tabi tutulmuştur. Beyân İlminde fasl ve vasl konusu incelenmekte iken tıp ilminde *Külliyâtü'l-Kânun* ve Râzî'nin şerhi ile itidal kavramı ele alınmaktadır. Hâtime kısmında astronomi ilmi yer almaktadır ve ufuk daireleri konusu Çağminî'nin *Mûlahhas* adlı eseri ile Kadızâde-i Rûmî'nin bu esere yaptığı şerh üzerinden incelenmektedir.

Oturumun sonunda Derin, Sahn-ı Seman medreselerinde müderrislik sınavı ile enmuzec türü bir metin yazmanın ilişkisinin olabileceği kanaatinin kendisinde oluştuğunu ifade etti. Şükran Fazlıoğlu bu eserin tarzının da ilimler tasnifi geleneğinin bir başka üslubu olduğunu dile getirdi. Enmûzec türü eserlerde diğer tarzlarda mevcut olan tümdengelençi yöntemden farklı olarak o günün meselelerinden hareket eden ve parçadan bütüne varan bir üslubun varlığına dikkat çekti. Seçilen ilimlerin, alimlerin ilgi alanına göre belirlendiğini zikretti. Mustakim Arıcı, dönemin eğitim anlayışıyla bu tarz eser yazma arasında ilişki olup olmadığını bu oturumlardaki temel meselelerden biri olduğunu, ancak bu konuda kesin şeyler söyleyebilecek verilere sahip olmadığını hatırlattı. İlimler tasnifi literatürü içinde enmuzec gibi çeşitli tarzların mevcut olduğunu ekledi. İlimler tasnifi literatüründe aklî ilimler içinde tıp ilminin ayrıcalıklı bir yere sahip olduğunun altını çizen Arıcı tıp ile beraber matematik ilimlerinin önemli bir konuma sahip olduğunu zikretti. Oturum, dinleyicilerin sorularının cevaplanmasıyla sona erdi.

Elektrik Işığında

İçtimaiyat mütehasısı değilim, hislerimden bahsediyorum: Elektrik ışığında fesli, sarıklı ve çarşafli bir halkın neşesi kadar acı bir çürüme rayihası neşreden güzelliksiz, şerefsiz, perişan ve hazin bir âlem daha bilmiyorum. Güneş ziyasının gösteremediği bu harabiyi bu sunî ziya göstermeye ne kadar kifayet ediyor. Meğer elektrik ziyası tefessühlerin güneşi imiş. Elektrik ziyasında aydınlanan çehreler değil, ruhlardır. Bu ziya altında behîmî tebessümüyle akan zamana bakan gencin, yakalıklı softanın, iffetsiz çehresini bir zafer bayrağı gibi taşıyan altın dişli aşiftenin, asra hem-âhenk olmaya çalışan zavallı vücutları içindeki masum, uzak, hava ve zamana yabancı ruhları, keskin bir ziya huzmesine tutulup ürken yarasalar gibi, mutarassıdın gözlerine şaşkın ve beyaz gözlerle bakarlar. Ah ruhun bu perişan bakışı! Ne kadar belli ki bu ruhtar, bu ziyaya henüz alışmamış, ne kadar belli ki bu ziya henüz on dördüncü asr-ı hicrînin ziyası değil!

Ziyalar, nevi nevi devirlerin, medeniyetlerin, saadet ve felâketlerin ayrı ayrı alâmetleri hâlinde, tarih-i

beşeri muhtelif derecelerde aydınlanmış, muhtelif sahalara taksim ederler. Bir garabet arz etmiş olmak endişesini duymaksızın diyebilirim ki; sanat ve medeniyet tarihi ancak sunî ziya aydınlığı altında mütekellim ve manidardır.

Meşale aydınlığı, vahşetten sonra ilk medeniyet merhalesidir. Bu ziya, evin dahilî mimarîsi, şehrin manzarası, eşya, nakış, tezyinat, ahlâk, zevk ve sanat itibarıyla muayyen evsafı hâiz tamamen hususî bir âlemin ruhu ve nâzımıdır. Meşale kır ve avcılık medeniyetinin timsalidir. Bu medeniyette odalar basık tavanlı, kirişli ve isli, oldukça güzeldir. Tezyinat, insanla hayvan mücadelesinin safhalarına ve zaferlerine taalluku nispetinde odanın duvarı üstünde yeri var. Kır medeniyetinin ziyası zayıf ve devamsız olduğu için gecesi yoktur. İnsan o medeniyette bakır renkli, azgın kıllı, haşin, çâlâk ve müteyakkızdır. Ot, yaprak ve toprak kokar, gözleri manzaraların aşkı ve tabiatın anlayışı zekâsıyla bakar!

Yağ veya gaz lambası, meşaleyi takip eden ve elektrikten evvel gelen bütün ailevî medeniyetlerin merkezinde, rahat, hararet, sükûn ve samimiyetin timsali hâlinde yanar. Gerek meşale devrinde, gerekse gaz lambası devrinde mimarî, münhasıran gündüz görünmek üzere tekevün etmiştir. Güneş ziyasının şaşaa ve alâyişi içinde havalara taştan kasideler gibi yükselen âbideler, binalar, gaz lambasının gecelerinde, şekilsiz birer karanlık yığındır. Bu gündüz mimarîsi gaz lambası devrinin zevaliyle nihayet bulur.

Gaz lambası medeniyetinin insanları, ruhlarının süflî alâkalardan tecerrüdü itibarıyla alelâde insandan ziyade ananevî “şair” enmuzecine daha yakındır. Şark medeniyeti henüz bu medeniyettir. Şarklılar henüz elektrik ziyasını keşfetmediler ve ona göre bir ruh edinmediler. Bu onların bütün şerefi, bütün kuvveti, bütün güzelliği ve bütün asaletidir.

Elektrik ziyası medeniyetinde, güneş mimarîsi ölür ve gündüz gözüyle bakıldığı zaman, düz, hendesî ve manasız görülen mebani ancak gece olunca, ziyadan nakışlarıyla, asrın yeni anâsından vücut bulmuş mimarîsi olmak haysiyetini iktisap ederler. Yeni mimarî leyfidir. Gaz lambası medeniyetinde gece gündüzden güzeldir; kamer gayr-ı mahsûs, yıldızlar gayr-ı mer’îdir. Tabiatın sesi bu medeniyette, uzakta kalmış bir denizin dağlar ve ormanların maverasından gelen hışırtıları gibi zayıf ve ölgündür.

Elektrik ziyası mimarîyi değiştirdiği gibi insanı da yeni bir üslûba göre manen ve maddeten değiştirmiştir. Tayyare, elektrik adamının kanadı, otomobil onun ayağı, telsiz, telgraf ve telefon onun sesi, yirmi dördlük top onun kini ve hiddetidir. Bu adamın kalbi bir arı kovanı gibi vızılı binlerce hırsın yuvasıdır. Semaya bakmayı unutmuş olan gözleri halâvetsiz, tabiatın seslerini duyamayan kalbi sert, elleri yıktığı saadetlerin verdiği kudretle ra'sesizdir. Zamanı ve mesafeyi tayyetmek suretiyle iğrenç hayatını fil ömrü imtidadına götüreren bu adam, geceyi de gündüze katmak, uzun ve muzır ömrünü bir defa daha uzun yapmak için elektrik ziyasıyla gecelerini bir ölüm gecesinin aydınlığıyla aydınlatmıştır.

Onun için gaz lambasının saf, ürkek ve güzel insanları devler âlemini tenvir için yakılan bu şeytanî ziyada beceriksiz, iğrenç ve gülünçtür. Fes, sarık ve çarşaf için bu ziya artık lazımsa, o ziyayı yakmış olanların da ruhunu benimsemeli. Bu ziyada çarşafın iffeti ve fesin rehaveti bir maskaralık gibi görünüyor."

Ahmet Haşım, *Bütün Eserleri III. Gurabahâne-i laklakan Diğer Yazıları*, İ. Enginün - Z. Kerman (haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1999, s. 149-151. (İlk kez şurada yayınlandı: *Akşam*, nr. 1354, 29 Haziran 1922)

Kırkambar Sohbet

Christopher Nolan'da Bilinç, Gerçeklik ve Tanrı

Ali Pulcu- İshak Arslan - Eyüp
Süzcün - Metin Demir

31 Ocak 2015

Değerlendirme: Ecren Ermiş

Sanat Araştırmaları Merkezi ve Medeniyet Araştırmaları Merkezi, Kırkambar Sohbet etkinliği kapsamında Ali Pulcu, İshak Arslan, Metin Demir ve Eyüp Süzcün'ü misafir etti. Toplantıda Christopher Nolan'ın *Memento*, *Inception* ve *İnterstellar* filmleri bağlamında bilinç, gerçeklik ve tanrı kavramları konuşuldu.

Ali Pulcu'nun Nolan'ın filmlerinden bazı kritik sahneleri izleyicilere göstermesinin ardından söz alan Eyüp Süzcün, yönetmenin gerçeklik arayışını epistemolojik ve ontolojik boyutlarda incelediğini belirtti. Nolan'ın filmlerinde benlik ve hafıza sorununun temel olarak ele alındığını, filmlerden örneklerle açıkladı. Eyüp Süzcün daha sonra "Kanıt olmadan kim ve nerede olduğumu nasıl bulabilirim?" sorusunu

sorarak bunun *Memento* filminde hafıza düzleminde, *Inception*'da algı düzleminde ele alındığını; *İnterstellar*'da ise tek bir gerçekliğin olmadığını, uzay ve zaman kavramları boyutunda gerçekliğin yeniden yaratıldığını ekledi. Süzcün, gerçekliğin algısının değişkenliğini *Inception*'daki katmanlı rüya geçişleri üzerinden Freud'un bilinçdışının buzdağının altını temsil etmesine benzeterek sözlerine devam etti. Süzcün'e göre Nolan'ın filmlerindeki bu gerçeklik arayışı sevgi temasında sonlanmaktadır. Bunun dayandığı nokta ise *Inception*'da Colt karakterinin çocuklarına kavuşmasından sonra kendi gerçekliğini anlamasına yardımcı olan toteme bakmamasıdır. Süzcün, Colt'un ailesine ve çocuklarına sevgisinin gerçeklik arayışını gereksiz ve anlamsız kıldığını söyleyerek sunumunu bitirdi.

İshak Arslan ise Nolan'ın filmlerini teolojik açıdan inceledi. Arslan, "unutma" meselesinin kadim dinlerin hemen hemen hepsinde vurgulandığını ve unutmamanın "Düşmüş insan"ın yani Tanrı'nın inayetinden kopmuş insanın cezası olarak görüldüğünü söyledi. *Memento*'dan örnekleyerek Leonard karakterinin unuttuğu bazı dövmelemleri, Çin'deki ya da Sümerler'deki duvar yazılarının yaşadığımız çağda anlamsızlaşmasına benzetti. Hâlbuki o yazılar, kendi dönemlerinde büyük değer taşıyordu. *İnterstellar* filminde ise vahye benzer durumların olduğunu söyleyen Arslan, filmde mesajı alan birinin ödüllendirildiğini, bu mesajı safсата ya da büyü diyenlerinse sıradan insan olarak kaldığını belirtti. Arslan'a göre bu aynı zamanda bilimin ne kadar gelişirse gelişsin aşk ve sevgiyle yani metafizikle her zaman ilişkili olacağını da gösteriyor.

Son konuşmacı Metin Demir, Nolan'ın filmlerine felsefi ve ideolojik bir yorumlama getirerek filmlerin yeni-muhafazakâr olduğunu söyledi. Nolan'ın filmlerinde ahlak yasasıyla uğraştığını belirten Demir, bunun Kant'ı büyüleyen hallerle aynı olduğuna dikkat çekti. Nolan'ın en takdir edilesi özelliği-

nin kurgu olduğunu belirten konuşmacı, Nolan'ın tüm filmlerinde modernleşmeyi ve sorgulayan Batı insanını işlediğini söyledi. Örneğin Demir'e göre *Interstellar*'da Nolan II. Modernleşme'yi anlatmaktadır. *Interstellar*'da başkahraman insanların artık mühendis değil çiftçi istediğini söyleyerek filmde bilimi sorgular izlenimi vermektedir. Ancak bu sorgulama

eleştirel gibi görünmesine rağmen Nolan, çözümün bilime daha fazla güvenmekle mümkün olacağını göstermektedir. Nolan, *Interstellar*'da eskisi gibi Tanrı ve doğayla değil, bunun aksine toplumun ürünleri, sorunları ve eksikleriyle uğraşmakta, risklerin tanınması ve bölüştürülmesiyle ilgilenmektedir. Fakat burada Nolan'ın bu sorgulamaları “-mış gibi” yap-

SAM - FAALİYETLER

KIRKAMBAR SOHBET

Christopher Nolan'da Bilinç, Gerçeklik ve Tanrı • **Ali Pulcu - İshak Arslan - Eyüp Süzgün - Metin Demir** 31 Ocak 2015

Turkish Arts • **Nicole Kançal-Ferrari** 28 Şubat 2015

Musul Mezar Taşından Topkapı Sarayı Çinilerine Haremeyn-i Şerife'nin Resimlenmesi • **Ahmad Khomehyar** 13 Mart 2015

KIRKAMBAR TEZ- MAKALE SUNUMU

Fars Nesrinde Arap İmaji • **Mohammad Abdulmajed** 17 Ocak 2015

Mimarî Unsur Olarak Avlu: “Selçuklu Örneğinde Avlu” ve “Bir Proje: Bosna Hersek'te Avlulu Mahalle” • **Onur Şimşek** 7 Mart-14 Mart 2015

Metruk Ev: Halit Ziya Romanında Modern Osmanlı Bireyi • **Zeynep Uysal** 25 Ekim 2014

HAYÂL-I ZÎ-RUHTAN SINEMAYA

Mâşuk'un Nefesi - Gelenek, Meşk ve Mevlid • **Murat Pay** 16 Ocak 2015

Yozgat Blues-Taşra, Yalnızlık ve Hüzn • **Mahmut Fazıl Coşkun** 06 Şubat 2015

Balık - İnsan, Tabiat ve Modernizm • **Derviş Zaim** 03 Mart 2015

Sesime Gel- Dengbejler, Arayış ve Yolculuk • **Hüseyin Karabey** 20 Mart 2015

SANATKÖTÜLÜK

'Köti' ile 'Ketü' Arasında: “Kötülük”ün Ontolojisi Üzerine Düşünceler • **İhsan Fazlıoğlu** 21 Mart 2015

Metafizik Kötülük ve Sanat • **Aydın Topaloğlu** 25 Nisan 2015

İHTİSAS SEMPOZYUMU

Kötülük Felsefeleri Atölyesi İhtisas Sempozyumu 24 Ocak 2015

tığını ve neo-muhafazakâr bir cevap verdiğini belirten Demir, *Batman* ve *Prestij* filmlerinden hareketle, filmlerde önce Batının acımasızlığının gösterildiğini, daha sonra yine demokrasinin ya da “toplumun selameti” için bir Batman’ın çıktığını, en sonunda da çözüm olarak neomuhafazakar bir tavırla aileye dönüşün verildiğini aktardı. Demir, son olarak yönetmen Nolan’ın sorgulama getirirse de filmlerinde nihayetinde Amerikan değerlerini korumanın en önemli şey olarak gösterdiğini belirtti.

Türk Sanatları

Nicole Kançal-Ferrari

28 Şubat 2015

Değerlendirme: **Özgür Dikmen**

Sanat Araştırmalar Merkezi’nin 28 Şubat tarihindeki konuşu İstanbul Şehir Üniversitesi’nden Dr. Nur Kançal oldu. Türk sanatları üzerine, zengin görsel malzeme eşliğinde bir sunum yapan Kançal, büyük ölçüde Anadolu’daki Selçuklu ve Osmanlı mimari eserlerini ele alıp süsleme ve hat sanatının temel noktaları hakkında bilgi verdi.

Daha çok söyleşi tarzında gerçekleşen sunumunda Kançal, söze Türkler’in Orta Asya’dan Anadolu’ya

gelişleri ve bu süreçte çeşitli topluluklarla etkileşimlerinden bahsederek söze başladı. Türk sanat tarihi bağlamında belirleyici noktalardan birisi Selçuklular’ın Anadolu’ya beraberlerinde yoğun bir Orta Asya tecrübesi getirmesidir. 1071’den sonra Anadolu’da nüfuz alanlarını genişletmeye başlayan Selçuklular aynı zamanda Anadolu’da Arap-İslam ve Doğu Roma’yla karşılaşarak bu kültürlerle ciddi bir etkileşime girmiştir. Diğer yandan gittikçe siyasi nüfuz kazanan Moğollar da Selçuklular’ın etkilendiği topluluklardan biri olmuştur. Sultan Keykubad, Moğol istilasından Anadolu’ya sığınan pek çok sanatçı ve alime sarayında yer vermiştir ve bu da Selçuklu sanatında epey belirleyici olmuştur. Anadolu’daki mimari ağırlıklı sanatsal gelişimi belirli merkezlerden ziyade çeşitli tarihsel tecrübelerin etkileşimi bağlamında ele alındığında toplulukların sürekli yer değiştirmesi yani göç, etkileşimin temel unsurlarından biridir. Türkler’in Orta Asya’dan getirdiği tamamen farklı estetik tarzların yanında birbiriyle etkileşim halinde olan Arap-İslam formları ve Greko-Romen unsurlar, Selçuklu sanatının bir nevi estetik sentezden doğmasına zemin hazırlamıştır. Selçuklular’ın Anadolu’ya gelmesiyle birlikte yeni formların yanında malzeme ve teknik açısından da Anadolu’da bulunan imkanlara uyum sağlaması söz konusudur. Bunun yanında, örneğin Selçuklu ulu camilerinin girişlerindeki anıtsal avlu kapıları, Selçuklular’ın Anadolu’ya kazandırdığı unsurlardandır. Cami mimarisinde avlu, kubbe sistemi ve kapıların gelişim ve dönüşüm çizgisi Selçuklular’ın getirdiği özgünlükler kadar diğer estetik tarzlarla girdikleri etkileşim bağlamında da ele alınmalıdır. Diğer yandan Selçuklular Anadolu’daki ticaret yollarını canlandırmak amacıyla inşa ettikleri kervansaraylarla çeşitli mimari formları Anadolu’ya kazandırmıştır.

Sunumunun ikinci kısmında Osmanlılar’a odaklanan Kançal, İstanbul’un fethinden önce başkent olan Edirne’deki Eski Camii üzerinden kubbeli kapalı mekânın, Mimar Sinan’a dek süregelen gelişimini ele

* Bu program şu başlıkla duyurulmuştur: “Turkish Arts”

aldı. Bu çerçevede Mimar Sinan'ın kubbe sisteminde koyduğu standartların sonrasında değiştirilmediğine değinen Kançal, mimari gelişimi büyük ölçüde dönemsel ihtiyaçların değişimi ve Osmanlı'nun devlet olarak dönüşüme uğramasıyla değerlendirdi. Ayrıca Osmanlı camiileri İstanbul'un fethi sonrasında Aya-sofya'yla bir karşılaşma içinde yani onu aşma çabasıyla ortaya çıkmıştır. Osmanlı'da mimari dönüşümün unsurları arasında yönetici sınıfın dönüşümü ve eğitim sisteminin gelişimi önemli rol oynamıştır. Bunun yanında Osmanlı camilerinin, orijinal belgelerde cami olarak değil imaret olarak adlandırıldığını belirten Kançal, külliye gibi kavramların on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıktığını sözlerine ekledi. Bu çerçevede sanat tarihinde tarihyazımsal sorgulamaların önemine işaret eden Kançal, çeşitli kategorileştirmelerin yapıların sosyal işlevini gölgede bırakabileceğini sözlerine ekledi.

Sunumunun son kısmında çeşitli dönemlerden Türk süsleme örnekleri, çini ve halı desenleriyle hat sanatından çeşitli örnekler gösteren Kançal'ın sunumu, bu unsurların mimarlıkta kullanım alanlarına dair değerlendirmeleriyle son buldu.

Musul Mezar Taşından Topkapı Sarayı Çinilerine Haremeyn-i Şerifeyn'in Resimlenmesi

Ahmad Khamehyar

13 Mart 2015

Değerlendirme: Ertuğrul Ertekin

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi Kırkambar Sohbet etkinliği kapsamında Tahran Üniversitesi İslam Tarihi ve Medeniyeti bölümünde doktora öğrencisi olan Ahmad Khamehyar'ı misafir etti. Önümüzdeki günlerde İran Meclisi Kütüphanesi tarafından yayımlanacak albüm çalışması çerçevesinde Khamehyar, "Musul Mezar Taşından Topkapı Sarayı Çinilerine Haremeyn-i Şerifeyn'in Resimlenmesi" başlıklı bir konuşma yaptı. Farsça gerçekleşen konuşmada ardıl tercüme yapıldı.

Konuşmasında Haremeyn-i Şerifeyn'in bir mezar taşından çini panolara dek uzanan ve yaklaşık yedi yüz-yıla yayılan süreçte ne şekilde resimlendiğini genel hatlarıyla ele alan Khamehyar, yer yer detaylarına da inerek tasvirlerdeki üslup farklılıklarını ortaya koyma-

ya çalıştı. Khamehyar, konuşmasına, sonradan Bağdat İslâm Eserleri Müzesi'ne intikal eden Musul'daki İbrahim Mucâb'a ait mezar taşına işlenen tasviri inceleyerek başladı. Kâbe tasvirlerinin bilinen ilk örneği olması bakımından önemli olan bu tasvirde, Mescid-i Haram'ın bütün detaylarının; Hicr-i İsmail, Makam-ı İbrahim, minber, avlunun içindeki minareler, revaklar ve avluyu çevreleyen minarelerin resimlendiği görülmektedir. Daha sonra Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî tasvirlerini sırasıyla hac vekâletnameleri, mimari eserler, el yazması eserler, çini panolar ve tablolar üzerinden inceleyen Khamehyar, Haremeyn-i Şerifeyn tasvirlerinin erken örneklerinden birini barındıran ve bugün Türk İslâm Eserleri Müzesi'nde muhafaza edilen 602/1205 tarihli Eyyübîler dönemine ait hac vekâletmesi üzerinde durdu. Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'nin yanı sıra Arafat, Mina ve Mescid-i Aksa'nın da tasvirlerini barındıran bu vekâletname, geç dönem vekâletnameleri için bir model oluşturmuştur. Khamehyar, bu vekâletnamenin tasvirlerini, Britanya Müzesi, Doha İslâm Eserleri Müzesi ve Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan ve 15-16. yüzyıllara tarihlendirilen vekâletnamelerin tasvirleriyle de karşılaştırdı.

Khamehyar, İsfahan'da bulunan Azadegân Kumbeti'nin duvarına işlenen, hâlihazırda iyi muhafaza edilmediği için yok olmak üzere olan Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî tasvirlerinin özelliklerinden söz etti. 14. yüzyıla tarihlendirilen bu tasvirin dikkat çeken özelliği, Mescid-i Nebevî'nin şehrin ortasında yer alan konumunu göstermesidir. Tasvirde Mescid-i Nebevî'nin, etrafı surlarla çevrili Medine'nin ortasında yer aldığı görülmektedir; oysa Medine'nin etrafı tarihte hiçbir zaman surlarla çevrilmemiştir.

Haremeyn-i Şerifeyn tasvirlerinin en sık karşılaşılan örnekleri el yazması eserlerdir. Bu bakımdan Khamehyar konuşmasının büyük bir bölümünü kronolojik sıraya göre ele aldığı tasvirli el yazması eserlere ayırdı. Önce her iki nüshası da 14. yüzyıla tarihlendirilen anonim Farsça tarih kitabı *Mücmeliü't-tevârih ve'l-*

kısas'ın Berlin ve Heidelberg nüshalarının tasvirlerini inceleyen Ahmed Khamehyar, daha sonra 16. yüzyılın ilk yarısında Muhyi Lârî tarafından kaleme alınan *Fütühü'l-Haremeyn* başlıklı hac seyahatnamesinin farklı nüshalarının tasvirlerini ele aldı. *Fütühü'l-Haremeyn*'in neredeyse bütün nüshalarında, başta Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî olmak üzere, Mekke ve Medine'deki bütün kutsal mekânların tek tek resimlendiğini kaydeden Khamehyar, eserin kutsal mekânların resimlenmesinin gelenekselleşip yaygınlaşmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtti.

Muhyi-i Lârî'nin eserinden sonra kutsal mekânların çokça resimlendiği bir başka eser olan Cezûlî'nin *Delâilü'l-hayrât*'ındaki Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî tasvirlerini eserin farklı nüshaları üzerinden inceleyen Khamehyar'a göre bu tasvirlerde başlıca üsluplar Magrip, Osmanlı ve Hint-Keşmir üsluplarıdır. Magrip üslubunun daha çok Ravza-i Mutahhara ve Hücre-i Saadet tasvirlerinde, Hint-Keşmir üslubunun daha ziyade Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî'nin genel manzarasını gösteren tasvirlerde kullanıldığını dile getiren Khamehyar, Osmanlı üslubunun ise perspektifi öne çıkardığını kaydetti.

Haremeyn-i Şerifeyn tasvirli el yazması örneklerinden sonra Khamehyar, Kâbe tasvirli çini panolardan da söz etti. Daha ziyade Kâbe'nin resimlendiği bu panolarda kimi zaman Mescid-i Nebevî ve Arafat da resimlenmiştir. Çini panoların Osmanlı döneminde yaygınlaştığını ve daha çok İznik'te üretildiklerini belirten Khamehyar, Topkapı Sarayı Müzesi'nin Kara Ağalar Mescidi'nde bulunan örneklerinden yola çıkarak, çini panolardaki Haremeyn-i Şerifeyn tasvirlerinin detaylarını da inceledi.

Khamehyar konuşmasının sonunda, büyük çoğunluğu 19. yüzyıl sonrasına tarihlendirilen Kâbe tablolarını ele aldı ve tuval üzerine yapılan bu resimlerin önceki örneklerine nispetle daha gerçekçi olduğunu kaydetti.

Kırkambar Tez-Makale Sunumu

Fars Nesrinde Arap İmajı

Mohammad Abdulmajed

17 Ocak 2015

Değerlendirme: Tuğba Demir

Sanat Araştırmaları Merkezi Ocak ayı Kırkambar Tez ve Makale sunumunda İranlı akademisyen Mohammad Abdulmajed'i misafir etti. Kendisiyle İran edebiyatında milli kimliğin oluşmasıyla birlikte değişen Arap algısı üzerine konuştuk.

Abdulmajed sunumuna edebiyatın toplumsal ilişkilerdeki rolüne değinerek başladı. İnsanlar arasındaki ilişkilerin ve insanların birbirlerine nasıl baktığının sosyal, siyasal birçok faktörün etkisi ile belirlendiğini söyledi. Ona göre, edebiyat bu ilişkileri anlamamanın en önemli yollarından biridir. Araplar ve Farslar uzun yıllar birlikte yaşadığından birçok ortaklık mevcuttur. Dolayısıyla klasik edebiyatta farklılıklardan çok bu ortaklıklar öne çıkmaktadır.

Mohammad Abdulmajed incelediği dönem hem klasik hem modern dönemi kapsadığından belli isimleri

seçmek zorunda kaldığını belirtti. Abdulmajed klasik dönemden dört önemli eseri, Nasır-ı Hüsrev'in *Sefername*, Sad-i Şirazî'nin *Gülîstan*, Hâce Nizamü'l Mülk'ün *Siyasetname* ve Molla Cami'nin *Baharistan* eserlerini; modern dönemde meşrutiyet öncesinden Ahunzade ve Agahan Kirmani'nin eserlerinin hepsini, meşrutiyet sonrası yazarlardan Cemalzade, Sadık Hidayet, Bozog Alevi ve Sadık Çubek'in eserlerini ele aldığını bildirdi.

İranlılar için öteki en-İran kavramıyla tanımladıkları İranlı olmayan manasında kullanılır. Abdulmajed çalışmasında öteki kavramını, Arap olarak aldığı belirttiğinden sonra öteki kavramını sadece düşman olarak anlamamak gerektiği konusunda uyardı. Klasik milli kimlik kavramı ile öteki kavramı modern dönemde birlikte kullanılan kavramlar olmuştur.

Mohammed Abdulmajed'in tezine göre İran-Arap ilişkileri inişli çıkışlı bir çizgi izlemiştir. Olumlu ilişkiler döneminde müşterek noktalar olumsuz dönemlerde farklılıklar öne çıkarılmıştır. Klasik dönemdeki eserlerin hiç birinde Arap karşıtı ifadeler rastlanmadığını beyan eden Abdulmajed, bu dönemdeki eserlerin daha çok İslami ve ırk ile soyun gündeme gelmediğini dile getirdi. Bu kitaplardaki olumsuz yönler hiçbir zaman Arap karşıtlığı olarak algılanamaz, bu unsurlar ancak hikayenin kurgusu açısından olumsuz anılmıştır. Bu dönemde öteki hiçbir zaman düşman, rakip olarak görülmemiştir, ötekilik sadece din ile tanımlanmıştır.

Mohammed Abdulmajed klasik dönemi kısaca tanımladıktan sonra meşrutiyet öncesi modern edebiyattaki Arap imajına eğildi. 19. yüzyılda Batı'yla olan siyasal, toplumsal ve kültürel ilişkiler oldukça artmıştır. Siyasi ve iktisadi baskılardan kaçan aydınlar Batı'ya göç etmiş, burada gördükleri modernliği İran'a taşımışlardır. Bu dönem yazar ve düşünürleri arasında yurtdışına gönderilenler de olmuştur. Abdulmajed, Safevi döneminde gelenekle çözülmeye çalışılan meselelerin bu dönemde İran'ın geri kalmışlığı olarak algılanarak insanları sorunları Batılı çözümlerle aşma yöntemine yö-

neltiğini ifade etti. Buna göre gelenek ve modernlik, geri kalmış İran ve ileri Batı gibi karşılaştırmalar öne çıktı. Bu düşünürler İran'ın geri kalmışlığını İslam'a bağladılar. İran'ın yapması gereken şey İslam öncesi İran tarihi ve geleneklerine geri dönmektir. Batı etkisiyle İran edebiyatında Arap algısı da değişti.

Mohammed Abdulmajed Batı'nın İran üzerindeki etkisini şu beş unsurda topladı: Avrupa'daki milliyetçiliğin ortaya çıkışı, Şarkiyatçılık, İslam karşıtlığı, Ari ırk üstünlüğü düşüncesi ve İran'da yeni arkeolojik keşifler. Bu dönemde Zerdüştlük'e de ilgi artmıştır, zira Zerdüştlük İslam öncesinde İran kimliğinin asıl dini olarak görülmekteydi. Bu dönemki yeni tarih yazımı Mirza Celaleddin ve Mirza Ağahan Kirmani'nin eserlerinde görülebilir.

Mohammed Abdulmajed bu dönemde girilen bir başka gayretin de Farsça'yı diğer dillerden arındırmak ve Arapça kelimeleri Fars dilinden çıkarmak olduğunu söyledi. Celaleddin Mirza *Name-i Hüsravan* eserinde öz Farsça kullanmaya özen gösterdi. Rıza Şah'ın teşviki ile kurulan Fars Dil Kurumu öz Farsça çalışmalarını kurumsal hale getirdi.

Ahunzade İran'da modernleşme ve din karşıtlığının en önemli isimlerinden biridir. Alfabe değişikliği teklifi, piyes yazımı, edebiyat eleştirisi, ilk defa İslam ve Araplar'la ilgili ilk eleştirileri yazmasıyla, en önemlisi İran milliyetçiliğine yazdıklarıyla bir çerçeve çizmiştir. Ahunzade İran tarihinde din karşıtlığını savunun ilk kişi olarak görülebilir. Abdulmajed'e göre Ahunzade'nin Arapları, İran için yabancı ve İran'la hiçbir ortak noktası olmayan, bambaşka soylardan gelen bir toplumun mensuplarıdır. Araplar sıradan bir yabancı değil, düşmandırlar ve hiçbir şekilde barış mümkün değildir.

Mirza Ağahan Kirmani de düşünce olarak Ahunzade'ye çok yakındır. Milliyetçiliğin ilk temsilcisinin Ahunzade olmasına rağmen, Ağahan Kirmani milliyetçiliği yaygınlaştıran ve felsefi temellerine oturtan kişidir. Ona göre İranlılık iki temel üzerinde yükselir: Ari İran ırkı (necat-i Ariyani) ve Zerdüştlük dini. Kirma-

ni'ye göre İslam öncesi İran mutlak hâyır, Araplar ise şerdir, o kadar ki Araplar'ın pisliği asla temizlenemez, kurtulmanın tek yolu onları katletmektir.

Mohammed Abdulmajed sunumuna Pehlevi dönemi yazarlarının büyük oranda bu iki yazarın görüşlerini takip ettiklerini belirterek devam etti. Meşrutiyet döneminde güçlü bir devletin gelip İran'ı kötü durumdan kurtaracağı umuluyordu. Bunun için de iki yol vardı: sıkı bir milliyetçilik ve güçlü devlet. Bu dönemde Alman dostluğu da arttı. O dönemde yazarlar Almanlar'la aynı soydan geldiklerini düşünüyorlardı. İslam karşısında Zerdüştlük, tahta çıkış törenleri düzenlemek, Firdevsi'nin doğumunu kutlama, ülkenin isminin Persian'dan İran'a değiştirilmesi, kameri takvimden şemsi takvime geçiş, hicabın yasaklanması, resmi üniformaya geçiş, dil kurumunun kurulması, İslam öncesi İran tarihi çalışmalarının desteklenmesi Mohammed Abdulmajed'in bu dönemde uygulandığını söylediği örneklerdendi.

Abdulmajed konuşmasının son bölümünde, Meşrutiyet sonrasında dört isim olduğunu ama zaman darlığından dolayı sadece Sadık Hidayet'i inceleyeceğini bildirdi. Sadık Hidayet modern İran edebiyatının kurucusu sayılır. Hidayet, Budizm'e ilgi duymasının yanında esas olarak Zerdüştlük'e itibar ediyordu. Ona göre İslam simsiyah, Zerdüştlük ise bembeyazdır. İslam Araplar için iyi olabilir ama İran için iyi değildir. Araplar'ın tannısı kan dökücüdür, vahşi bir karaktere sahiptir. Mohammed Abdulmajed, Hidayet'in Alman nasyonalizminin yükseldiği dönemde yazdığı için dönemin etkisiyle milliyetçi özellikler sergilediğini de sözlerine ekledi. Abdulmajed, Sadık Hidayet'in eserlerinin şu temel özelliklere sahip olduğunu ifade etti: Arapları ötekileştirme, İranperestlik, İslam öncesi İran tarihine ve Zerdüştlük'e hayranlık. Mohammed Abdulmajed'e göre bu özellikler onun büyük bir yazar olmasına engel değildir ancak eserlerinin de bu açıdan da değerlendirilmesi gerekir. Cemalzade ve Bozog Alevi ise Hidayet'e nazaran daha ılımlı ifadeleri vardır.

Mohammed Abdulmajed son olarak siyasi durumun İranlılar'ın Araplar'a karşı bakışını belirleyen önemli unsur olduğunu da söyleyerek sunumunu sonlandırdı.

Mimarî Unsur Olarak Avlu: “Selçuklu Örneğinde Avlu” ve “Bir Proje: Bosna- Hersek'te Avlulu Mahalle”

Onur Şimşek

7 Mart-14 Mart 2015

Değerlendirme: M. Emin Şişman

Bilim ve Sanat Vakfı Sanat Araştırmaları Merkezi, Kırkambar Tez-Makale Sunumu etkinliği kapsamında mart ayında Onur Şimşek'i misafir etti. Şimşek'in yüksek lisans ve doktora tezlerini “Mimarî Unsur Olarak Avlu” üst başlığıyla dinlediğimiz program 7 ve 14 Mart 2015 tarihlerinde iki oturum halinde düzenlendi.

7 Mart 2015'teki birinci oturumda Şimşek, Viyana Teknik Üniversitesi'nde yaptığı “Selçuklu Avlularının Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı doktora tezini sundu. Bu sunumda, öncelikle Büyük Selçuklu Dev-

leti'nin Orta Asya'da başlayıp Horasan üzerinden Anadolu'ya uzanarak gelişen Türk-İslam kimliğinin mimariye yansımalarının genel olarak aktarılmasının ardından Selçuklu mimarisinin temel merkezi ögesi olan avlu uygulaması, “mimarlık psikolojisi” terminolojisinin desteğiyle “boşluk” kavramından yola çıkarak ele alındı.

Viyana Teknik Üniversitesi'ndeki doktora tez danışmanı Erich Lehner ile yaptıkları İran gezisinin kendisini Selçuklu mimarisine yönelttiğini ve daha sonra yaptığı geniş çaplı Anadolu gezileri ile de 2012'de doktora tezinin çehresinin netleştiğini söyleyerek sunumuna başlayan Şimşek, öncelikle tezin içeriği ve metodu hakkında bilgi verdi. Daha sonra ise avlu ve Selçuklu mimarisini kimlik kavramı üzerinden nasıl incelediğini aktardı.

Şimşek'e göre 'avlu' İslamiyetle sıfırdan keşfedilmemiş, İslam ve Selçuklular avlunun faydalı olan öğelerini kullanarak ve kendi kimliklerini katarak mimari unsur olarak “avlu”yu geliştirmişlerdir. Ayrıca çok farklı kültürlerde, dinlerde ve coğrafyalarda kullanılması da 'avlu'nun ve fiziksel yapısının (dikey elemanlarla çevrelenme hali) insanın fiziksel, sosyal, psikolojik, kültürel gibi pek çok ihtiyacına hitap etmesine bağlanabilir.

Şimşek tezinde ele aldığı Selçuklu kültürel kimliği ile avlu unsuru arasındaki ilişkiye geçişi, bu yapılarda 'avlu'nun merkezini oluşturan 'boşluk'un kullanılması ile göçebe Selçuklular'ın 'yurt' adı verilen çadırlarının yapısı arasında benzerlikler kurarak yaptığını belirtti. Ortasında ateş yanan ve tepesinde de açıklığı bulunan yuvarlak formlu 'yurt'ların avlu yapısını andırdığını ve bu merkezi mekân anlayışına sahip mimari yaklaşımın köklerinin Asya mimari kültüründen geldiğini söyledi. Ayrıca Selçuklu mimarisinin oluşumuna tipoloji, yapı tekniği, süsleme ve minareleriyle Karahanlılar ve Gazneliler'in önemli oranda katkılarının olduklarından da bahsetti.

Selçuklular'ın avluyu bir mimari unsur olarak kullanmaları ve bu unsura kendi kimliklerini katmalarını ise, İsfahan şehrinin Selçuklu İmparatorluğu başkenti ilan edilmesinden sonra İsfahan Cami-i Cuması'nın dönüştürülmesi üzerinden anlattı. Öncelikle hiç kubbesi bulunmayan İsfahan mescidine mihrap kubbesi eklendiğini ve daha sonra sarayda ihtişam sembolü olarak kullanılan 'eyvan' gibi siyasi gücü de sembolize eden mimari unsurların camiye eklendiğini belirtti. Bu sayede, siyasi gücün ve ihtişamın caminin manevi karakteriyle birleştiğini ve halifelikle (dini otorite) sultanlığı (siyasi otorite) beraber elinde bulunduran Selçuklular'ın kimliklerini cami üzerinden göstererek yeni bir kimlik oluşturduklarını aktardı.

Son olarak Mama Hatun Türbesi hakkında bilgi veren Şimşek, kümbetlerden gelen türbe formunun da 'avlu' ile birleştirildiğini söyledi.

14 Mart 2015 tarihindeki ikinci oturumda ise Şimşek "Bir Proje: Bosna Hersek'te Avlulu Mahalle" başlıklı sunumunda "Revitalising and Rethinking Courtyard Housing in Sarajevo" konulu yüksek lisans tezini sundu. Bu tez ile doktora çalışmalarında teorisi üzerine yoğunlaştığı avlu konusunun mahalle ölçeğinde pratiğini ortaya koymaya çalıştığını söyledi. Şimşek sözlerine 'avlu' literatüründe bir Arap hâkimiyetinin olduğunu ve bu alanda daha çok araştırma yapılması gerektiğini söyleyerek başladı.

Osmanlı'nın Avrupa'da ve bilhassa Balkanlarda 400 yıllık bir geçmişi vardır ve bu süre zarfında da mimari olarak gelişmiş bir avlu kültürü oluşmuştur. Ancak 1800'lerde bu kültür ani bir kırılmaya uğramış ve sonrasındaki komünist dönemle şehir yapısı ve mimari doku baskılar sonucu dönüşmüş, bu eski kültüre ait izler de büyük bir oranda kaybolmuştur. Daha önceleri yatay olan yapılanma, günümüzde yerini modern dikey bloklara bırakmaktadır. Tezinin, bir anlamda bu bölgede eskiden mevcut olan alçak katlı avlulu mahalle mimarisini tekrar canlandırmak amaçlı bir deneme olduğunu belirten Şimşek, ancak bu canlan-

dırmanın bir film seti kurar gibi eski yapıların aynısını yapmak şeklinde değil, bu konu üzerinde düşünüp çağımızın şartlarına uygun yeniden bir yorum getirilebilir mi düşüncesi ile olması gerektiğini vurguladı.

Projesini plan, kesit ve render gibi birçok görsel öge ile detaylı olarak anlatan Şimşek, ana konseptini oluştururken Atelier 5'in "Siedlung Halen" yapısı, Fas mahalle kurgusu ve Jørn Utzon'un L-O avlu tipolojisi çalışmalarından beslendiğini belirterek kırk hanelik konsept mahallesinde avluyu, "kamusal alan"dan başlayarak "özel alan"a kadar devam eden farklı ölçeklerde ve fonksiyonlarda kamusal, programlı kamusal, komşuluk avlusu ve özel avlu olmak suretiyle kamusal alanla özele kademeli geçişi sağlayan kentsel bir öge olarak kurguladığını söyledi. Önerilen mahalle konsepti ve avlu çevresinde şekillenen tasarımıyla sadece şehir morfolojisi için değil, aynı zamanda toplumsal yaşam şekli içinde bir öneri getiriliyor.

Şimşek tez çalışmasının Viyana Güzel Sanatlar Akademisinde de büyük ilgi gördüğünü ancak bütün sorulara cevap veremeyeceği için bu alanda daha çok çalışılması gerektiğini belirtti. Bu yaklaşımın gerçekçi bir şekilde şehre nasıl entegre edileceği üzerinde çalışılması gerektiğini; örneğin yaya ulaşımı yoğun bu dokuya arabayla ulaşımın nasıl olacağı gibi soruların çözümlerinin bulunması gerektiğini belirterek sözlerini tamamladı. Soru-cevap kısmının ardından program sona erdi.

Hayâl-i zî-ruhtan Sinemaya

Mâşuk'un Nefesi - Gelenek, Meşk ve Mevlid

Murat Pay

16 Ocak 2015

Değerlendirme: Bahar Yıldırım Sağlam

Sanat Araştırmaları Merkezi ve Türk Sineması Araştırmaları tarafından düzenlenen Hayâl-i zî-ruhtan Sinemaya başlıklı söyleşi dizisinin ilk programında *Mâşuk'un Nefesi* belgeselinin yönetmeni Murat Pay konuk edildi. Program, Murat Pay'ın kısa bir giriş konuşması yapmasının ardından katılımcılardan gelen sorulara cevap vermesiyle ilerledi. Yönetmen, Mevlid fikriyle yola çıkmalarını kader olarak nitelendirerek, bu yolculuğa sokakta bir liralık Mevlid kitabı bulmalarıyla başladıklarını anlattı. Ardından, senaryo sürecinde konuyla alakalı kişilere ve metinlere ulaşmaya çalıştıklarını söyledi. Mevlid kültürüne nüfuz edebilmek için özellikle yavaş ilerlediklerini belirten yönetmen, senaryo sürecinde çok kabuk değiştirdiklerini, senaryoyu oyunculara göre revize ettiklerini vurguladı. Çekim aşamasının bir yıl beş ay sürdüğünü, filmde görülen beş dakikalık meşkler için yedi-sekiz saatlik

çalışmalar yaptıklarını belirtti. Ayrıca filmin yapım aşamasında yaşadıkları belirsizlik, maddi sıkıntılar ve çeşitli gerilimler üzerinde durdu.

Pay, senaryoyu kurmaca bir metin gibi yazdıklarını söylerken, belgesel kumaşı kullanarak kurmaca bir film çektiklerini vurguladı. Senaryoda kullandıkları metodu çekim sürecinde de kullandıklarını söyleyen Pay, uzun bir süre usta-çırak arayışına girdiklerini anlattı. Belgesel çekiminde mekik dokurcasına, ilişkileri örmekle ilerlediğini ve başlangıçta Mustafa Başkan (Mevlidhan) ile Süleymaniye Camii'nde görüştiklerini; ardından meşk etmek isteyen oyuncu arayışına girdiklerini söyledi. Mevlid'in steril ve ağır bir form olduğunu, Mevlid icra edebilmek için Türk musikisinden iyi anlamak gerektiğini söyleyen Pay, çırak rolü için çok sayıda kişiyle görüştiklerini ve elemelere kalan son iki kişiyle bir hafta vakit geçirerek son seçimi yaptıklarını belirtti.

Film sürecinde oyunculara çok fazla müdahale etmediklerini, doğaçlama sahnelerin filmi daha gerçekçi ve daha etkili yaptığını fark ettiklerini söyleyen Pay'a göre mevlid konusunda samimi ve doğal olmanın büyük önemi bulunuyor. Filmdeki mevlidhanın rol yapmadığını, usta-çırak ilişkisindeki edep ve erkâna göre hareket ettiğini, meşk etmek isteyen karakterin de ona göre şekillenmeye başladığını söyledi. Böylece başlangıçta metne koydukları senaryo öğretilerini kaldırarak usta ve çıracı son derece doğal sahnelerle çektiklerini belirtti. Var olan sürece müdahale etmek yerine, ona şahit olmaya çalıştıklarının altını çizen yönetmen, filmin doğaçlama olan giriş sahnesinin aynı zamanda filmin mukaddimesi gibi olduğunu da vurgulayarak meşkin önemine dikkat çekti. Hafızların eskiden hafızada üç bin ilahi tutabilmelerinin sebebinin meşk olduğunu söyleyen Murat Pay günümüzde meşk olmadığı için hafızanın da eski gücünü kaybetmeye başladığını olmadığını belirtti.

Pay konuşmasının sonunda, ilk uzun metrajlı belgesel filmi *Mâşuk'un Nefesi*'nin FID Marsille'deki prömiye-

rine de değindi. Yurtdışındakiler için mevlid konusunun oldukça otantik ve ilgi çekici olduğunu söyleyen Pay, Altın Portakal'daki gösterimde de filmin şaşırtıcı bulunduğunu sözlerine ekledi.

Yozgat Blues -Taşra, Yalnızlık ve Hüzün

Mahmut Fazıl Coşkun

06 Şubat 2015

Değerlendirme: **Esra Toy**

Hayâl-i zî-ruh'tan Sinemaya başlıklı söyleşi dizisinin ikinci programına yönetmen Mahmut Fazıl Coşkun konuk oldu. *Yozgat Blues-* Taşra, Yalnızlık ve Hüzün başlığı altında yapılan söyleşide Coşkun ilk olarak filminin yapım sürecini anlattı. Film yaparken öykü temelli çalışmadığını, bir takım anlar, heyecan duyduğu bazı durumlar üzerine giderek ve öyküyü de bağlayıcı bir unsur gibi kullanarak film yaptığını söyledi.

Film proje aşamasındayken katıldıkları Köprüde Buluşmalar organizasyonunun nasıl işlediğini ve filme katkılarının neler olduğunu anlatırken; bu tür katılımların 'yönlendirici' olma gibi bir handikapları olduğunu, bu konuda dikkat edilmesi gerektiğini vur-

gulayan Coşkun, festivallerin, filmlerde içerik ve form anlamında genel bir algısının olduğu, bu yüzden de yaratıcılığı engellediğini belirterek temkinli davranılması ve sürecin kontrollü ilerletilmesi gerektiğinin üzerinde durdu.

Yozgat Blues filminin çekimleri için seçtiği şehrin 'kimliksiz' olmasına dikkat ettiğini söyleyen yönetmen, sosyokültürel manada değil daha çok görsel olarak bu 'kimliksizlik' durumunu aradığını belirtti. Film üzerine yapılan 'taşra' temelindeki eleştirilere karşın, asıl meselesinin taşra, taşra algısı ve taşra temelli sosyolojik bir okuma yapma olmadığını vurgulayan yönetmen, taşrayı mekandan çok bir ruh hali olarak kullandığını, bir tür çoraklaşma anlatısının peşinde olduğunu ilave etti. Filmi şehir-taşra ve taşra sıkıntısı üzerinden okumanın yanlış olacağını; yapmaya çalıştığı şeyin hayatın bir replikası olduğunu söyleyen Coşkun, özellikle 'Yozgat'taki hayat nasıl?' sorusu üzerinde durmadığını ve filmin temsiller üzerinden okunması gerektiğini söyledi. Taşra'nın "uzakta bir yer" olarak tasavvur edilmesinin yanlış olduğunu, aslında hayatlarımızın da çoraklaştığını ve bu anlamda taşralaştığını, İstanbul'da da taşranın olabileceğini vurguladı.

Yönetmen, filmin başrolündeki Yavuz (Ercan Kesal) karakterinin 'geç ergenlik' içerisinde olmasını özellikle yazdığını ve amacının doğu-batı mevzusundaki 'arada kalma' durumuna gönderme olduğunu belirtti. Batılılaşmaya çalışan ama bunu tam yapamayan karakterin Cumhuriyet'i temsil ettiğini; baba figürüyle tam hesaplaşamaması ve karakterin kendince bir romantizminin olmasının da bu bağlamda bir eleştiri olduğunu söyledi. Kimliksiz, kişiliksiz, tanımsız bir bölgede hiçbir yere gitmeyen karakterlerin ve bir şeyler oluyormuş gibi görünüp aslında hiçbir şey olmaması durumunun Yeni Türkiye olduğunu söyleyen yönetmen, filmdeki karakterlerin ve olayların da bu hal ile benzerlik içinde olduğunu ekledi.

Belgeselci kimliğinin sinema filmlerine de yansıtıldığını belirten yönetmen, konu ve durumlara 'tarafsız',

'uzaktan' bakma gibi bilinçli bir tavır sergilediğini, bunun için çabaladığını ve bir şeyi ispatlama ya da anlatma kaygısının olmadığını belirtti. Film yaparken olabildiğince basitleştirmeye çalıştığını ancak bunu ucuzlaştırmak ya da satışa yönelik sunmak anlamında yapmadığını ilave etti.

Film yaparken en çok dikkat ettiği unsurun, kendi müdahalesinin seyirci tarafından fark edilmemesini sağlamak olduğunu ve yönetmenin mümkün olduğunca hissedilmediği filmleri başarılı bulduğunu söyledi. "Yaratıcı" metaforunu kullanan yönetmen, yaratıcının varlığının da ispatlanmadığını, kendisini gizlediğini ve bunun tabiiği de beraberinde getirdiğini vurguladı. Yönetmen filmde kendini öne çıkartırsa o filmin problemli olacağını ve filmin gerçekçilikten, hakikatten uzaklaşacağını belirterek söyleşiyi bitirdi.

Balık - İnsan, Tabiat ve Modernizm

Derviş Zaim

03 Mart 2015

Değerlendirme: Şeyda Nur Aydın

Hayâl-i zî-ruh'tan Sinemaya programının üçüncü konuştuğu *Balık* filmi ile Derviş Zaim oldu.

Derviş Zaim, filmleriyle değişenin içerisinde devam eden aramayı istediğini söyledi. *Devir* ve sonrasında gelen *Balık* filmleri, konuları ve formları itibarıyla gelenekten yararlanmaya çalıştığı diğer üç filmden farklı olsa da Zaim aralarında bir devamlılık ilişkisi olduğunu belirtti. Özellikle *Balık*'ın içerisinde bir döngüsellik görmek mümkündür, diyen Zaim, karakterlerin isimlerine (Kaya, Filiz, Deniz) baktığınızda da bir döngüsellige işaret ettiğini anlarsınız, diye de ekledi. Yönetmen, *Devir* filminin adında da bu döngüsellige işaret etti. Özellikle Sufi literatürde yer alan cemadat, bitki, hayvanat ve insan mertebesine yükselme, iniş yayı-cıkış yayı biçiminde ifade edilebilen döngüsellik, bu filmlerin formel yapısında ve içeriğinde de edinilmiştir. Bu anlamda, filmin dilini ve formunu ararken yine bu coğrafyanın kültüründen ve ipuçlarından yararlanma eğilimi ve motivasyonu bu filmlerde de devam eder. Ancak formel arayış, *Gölgeler ve Suretler*, *Nokta* ve *Cenneti Beklerken* kadar ön planda değildir; yine de böyle bir devamlılık söz konusudur.

"Yönetmenin yola devam edecek başka bir kafa ve yüreğe sahip olması gerekir." diyen Derviş Zaim, filmleri ile bu ülkeye karşı naçizane görevini yapabilmeyi arzuladığını söyledi. Zaim, klasik sinema ile ana akım sinemada farklı bir şekilde konumlanabilmek için yapı ile oynayarak anti-klasik işler yapmak gerektiğini ifade etti. Bunun dışındaki bir diğer yolun minimalist işler yapmak olduğunu ekleyen yönetmen, bu iki damarın ana akım sinemaya, Hollywood'a, post-Hollywood'a ve televizyonun kendisine meydan okuma olduğunu iddia etti. Anti-klasik bir konumda olduğunu ifade eden Zaim, filmlerinde kimi zaman minimalist etkilenmelerin de olduğunu fakat kendisinin yapı ile oynamak gibi bir şiarı ön planda tuttuğunu söyledi. Nitekim Derviş Zaim'in *Cenneti Beklerken*, *Gölgeler ve Suretler* ile *Nokta* filmlerine bakıldığında bir yapı ile oynamanın söz konusu olduğu söylenebilir.

Geleneksel olarak hakim durumdaki entelijansi-yamızın beğeni iklimi olarak gerçekçi modda film-

lerden hoşlandığını belirten Zaim, entelijensiyanın *Tabutta Rövaşata*'yı Türk sinema geleneğinde post-Yılmaz Güney bir örnek olarak değerlendirdiklerini ve heyecan duyduklarını söyledi. *Çamur*'dan sonra farklı anlatma stratejilerini bir arada kullanmaya ve farklı ses tonlarını yükseltmeye çalıştıdaysa filmlerinin anlaşılmanaya başladığını anlattı. Zaim'e göre, farklı anlatma stratejilerinin bir arada ve içerik ile birlikte kullanılması bağlamında *Çamur*'dan sonra fay hatları oluşmaya başlar. Bu hem yurt içi hem de yurt dışı için böyledir. Dışarıda bizden beklentiler farklıdır. Zaim, uluslararası sinema entelijensiyasının minimalist ya da gerçekçi işler beklediğini, içeriğini ise oryantalist olması gerektiğini, ya da neo-liberalist değerlerden gelecek işlerin kabul edildiğini belirtti. Zaim, sinemacı için yapı ile oynamak söz konusu olmadığı gibi sinemacının yapıyla oynamak istediğinde de "haddin değildir" tepkisiyle karşılaştığını ifade etti. Böyle olunca, minyatür, hat, *Gölgeler ve Suretler*'deki arayışlar, onların beklentilerine uymaz. Zaim, bu noktada "Ben ıslah edilmiş öteki değilim. Batı ötekini ister ama ıslah etmek ister" diyerek uluslararası entelijensiyaya karşı çıktığını ifade etti. Batı ülkelerindeki festivallerde yapı ile oynayan hiçbir filme yer verilmediğini söyleyen Zaim, yapıyla yalnızca kendilerinin oynayabileceğini dikte eden uluslararası entelijensiyayı eleştirdi.

Derviş Zaim'in filmlerinde murat edilen hal ne ise insanların, özellikle erkeklerin o noktaya gelmelerine sebep olan kadın karakterlerdir. Bu manada, Zaim'in filmleri Türk sinemasında kadının temsili bağlamında daha farklı bir yerdedir. Zaim Türk sinemasına bakıldığında erkek bakış açısının olumsuz manada dominant olduğu söyledi ve *Balık*'ta Filiz karakterinin değiştirici bir role sahip olduğunu ifade etti. Filiz filmin hikâye çizgisinde bir şeyler yapıp harekete geçen bir karakterdir; bir şeyleri isteyip geride duran ve sonra erkeklerin aktif olarak harekete geçip bir şeyler yapmasını sağlayan bir kadındır; hikâye çizgisinin erkekler tarafından oluşturulmasına göz yuman pasif bir kadın degildir. Bu bağlamda Filiz, filmin hikâye

çizgisinde kendisi ve başkaları için bir şeyler yapmaya çalışır. Filiz'in etkisi, eşi Kaya'nın ölümünden sonra nedamet getirip kendini affettirmek için eyleme geçtiğinde görülür.

Joseph Campbell'dan yola çıkarak mitlerin şahsi mitler ile birleştirilmesi ve bunun da bir değer arama sürecini oluşturması gerektiğini düşündüğünü ifade eden Zaim, sinemanın da bunun platformu olması gerektiğini ileri sürdü. Yönetmen, değer araştırma sürecinin biçim ve içeriğini bulmak gerektiğini ifade etti. Campbell'ın dediği gibi şahsi mitler ile toplumun sağladığı mitlerin örtüşmesi gerektiğini vurgulayan Derviş Zaim, bunu yapabilecek biçim ve içeriğe sahip olmanın önemini dile getirdi. Zaim, kendisinin yapmaya çalıştığı gibi Türk Sinemasının da bir değer arama kaygısı gütmemesini gerektiğini vurguladı. Zaim, "Dostoyevski nihilizmden bahseder. Ancak Dostoyevski nihilizmden bahsettikten sonra, nihilizmin üzerine başka bir tuğla koyar. O bir Rus ve Hıristiyan Ortodoks olarak, nihilizmin nasıl aşabileceğini düşünür. Bu olmaksızın, Dostoyevski'yi nihilizmden ibaret gören entelijensiya yanlış yoldadır" diyerek sözlerine açıklık getirdi.

Zaim 1980 sonrasında sinemamızda büyük savrulmalar yaşandığını, taşların yerine oturmasının epey bir zaman aldığını; bunun sonucunda değerlerin, doğdukları topraklarda istedikleri gibi büyüyüp serpilmediklerini, bu yüzden de bu tür problemler yaşandığını belirtti.

Sesime Gel - Dengbejler, Arayış ve Yolculuk

Hüseyin Karabey

20 Mart 2015

Değerlendirme: **Barış Saydam**

Sanat Araştırmaları Merkezi ve Türk Sineması Araştırmaları'nın ortaklaşa düzenlediği, "Hayal-i Ziruh'tan Sine-maya" başlıklı söyleşi dizisinin dördüncü konuyu Hüseyin Karabey oldu. Etkinlik, yönetmenin *Sesime Gel* (Were Dengé Min) isimli son filminin gösterimi ile başladı. Sonrasında yönetmenle bir sohbet gerçekleştirildi.

Filmin yapım sürecinde yaşadığı zorlukları ve hikâyeyi yazma sürecini anlatarak söze başlayan Hüseyin Karabey'in şahit olduğu ve çevresinden duyduğu hikâyeler filmin temelini oluşturur. Filmin açılışında askerlerin köye baskın yaparak köydeki erkekleri topladıkları sekans ile 1990'ların atmosferini betimleyen Karabey, bu noktada askerleri ve dönemi yansıtırken emir/komuta zincirine de göndermede bulunmak ister. Askerlerin içinde kötü olanlar kadar iyi olanların da varlığını göstermeye çalışır ama emir eri durumunda kalan askerler kendilerine verilen emirleri uygulamakla yükümlüdür. Filmde şiddeti gösterme şekliyle ilgili kendisine yöneltilen soruya verdiği cevap şöyleydi: "Şiddetin kendisinden ziyade, şiddetin nasıl ru-

tin olarak yaşama yansıdığını göstermeye çalıştım."

Filmde yönetmenin aslında son derece zor ve sancılı bir dönemi beyazperdeye taşımasına rağmen, form olarak masala yakın bir dil benimsemesi de söyleşide öne çıkan başlıklardan biriydi. Yönetmen, Kürtler'in yasaklardan dolayı ana dillerini kullanmalarının son döneme kadar güç olduğunu, o yüzden de Kürtler arasında sözlü anlatım geleneğinin daha gelişkin olduğunu söyledi ve dengbej kültürünün bu geleneği aktarma konusundaki önemine dikkat çekti. Dengbejler geçmiş hikâyeleri yeni nesillere aktarmanın dışında, günümüze de taşır. Filme baktığımızda dengbej geleneğinin Kürtler için ne kadar hayati olduğunu gözlemlemek mümkün. Dengbejler geçmişle gelecek arasında bir köprü kurarken, aynı zamanda hatırlama üzerine bir misyonu devam ettiriyorlar. Köy köy dolaşarak unutulmuş, dillendirilemeyen ve üzeri örtülen hikâyelerin hatırlanmasına yardımcı oluyorlar. Bu da toplumsal ve kültürel olduğu kadar politik anlamda da bir coğrafyanın hafızasının oluşturulmasına katkı sunuyor. Yaşananları unutursak tarih tekrerr eder diyen Karabey'in sözleriyle dengbej geleneğinin unutulmuşu yeniden yaşatmaya yönelik çabası da bu anlamda paralellik gösteriyor.

Sesime Gel filminin en ilginç noktalarından biri de filmde hikâyeler anlatarak konunun alt metnine dikkat çeken dengbejlerin bir süre sonra kendilerinin de hikâyenin bir parçası haline gelmeleri. Anlatıcının anlatının bir bölümünü oluşturarak bütüne hizmet eden bir çarklıya dönüşmesi filmin form anlamında getirdiği güzel bir önerme esasında. Yönetmenin sesi ya da bakışı olarak da okunabilecek dengbejlerin önderliği filmin olay örgüsünde sürükleyici bir öge olarak anlatıya hizmet ederken, bir süre sonra anlatının omurgasının aslında dengbejler olmadığını fark ediyoruz. Onlar da yönetmenin kendisi gibi büyük resme baktığımızda hikâyenin içindeki küçük bir bölümden ibaret kalıyor.

Bu geçişken yapı ve filmin form olarak sözlü geleneğe daha yakın bir anlatı sürdürmesi konusu da sohbette Karabey'in üzerinde durduğu meselelerden biriydi. Geleneklerden beslenen bir sinema anlayışının öne çıkması gerektiğini, öbür türüstünün başkasının bakışı ve diliyle konuşmak olacağını söyleyen Karabey; son dönemde Türkiye'de gerek ana akım gerek bağımsız olarak değer-

lendirilebilecek filmlerdeki yapaylığa dikkat çekti. Temsil sorununun sadece Kürtlerle ilgili olmadığını, Türkler'in de filmlerde yanlış ve eksik temsil edildiğini anlatarak bunun yaratabileceği tehlikeleri vurguladı.

Sesime Gel'in banış sürecine destek verme gayreti gösteren bir yapım olduğunu pek çok kez hatırlatan Karabey, söyleşinin son kısmında halkların kardeşliği ve birliğine dair olan inancını tekrarladı. İki taraftan filme gelen tepkileri dile getirerek filmin festival sürecini ve yurtdışında nasıl karşılandığını da dinleyicilerle paylaşan yönetmen, festivallerin politik duruşları gereği bazı filmleri öne çıkardığını bazılarını ise görmezden geldiğini söyledi.

SanatKötülük

'Köti' ile 'Ketü' Arasında: 'Kötülük'ün Ontolojisi Üzerine Düşünceler

İhsan Fazlıoğlu

21 Mart 2015

Değerlendirme: Betül Sezgin

Sanat Araştırmaları Merkezi'nin Mart ayında başladığı SanatKötülük program dizisinin ilk konuşu Prof. Dr. İhsan Fazlıoğlu'ydü. Fazlıoğlu ile "*Köti*" ile "*Ketü*"

Arasında: "Kötülük"ün Ontolojisi Üzerine Düşünceler" üzerine konuşuldu.

İhsan Fazlıoğlu konuşmasına "Öncelikle 'ontoloji' ve 'kötülük'ün ne demek olduğuna bakmalı, ardından da kötülüğün ontolojide karşılığı var mı yok mu bunun üzerinde durmalı," diyerek başladı. Fazlıoğlu "bilim, ontoloji ve metafizik" alanlarını birbirinden ayırarak konuşmasına devam etti. Belirli bir nesne kümesini ele alıp onu belirli bir haysiyet ve açıdan çalışan alana "bilim" denir. Bilimde ele alınan "şey"dir. Ontoloji ise doğrudan şeyin kendisini ele alır; "mevcut". Metafizik ise "vücut"u ele alır; "varlık". Mevcudu ontoloji, vücutu metafizik inceler. İki tür ontoloji vardır: Biri analitik gelenekten gelen pozitivist ontoloji denilen ve daha çok bilimlere dayanan nesnelere dökümünü çıkartma anlayışdır. Ontoloji ise mevcut/var olan denilen "orada olan ne demek, orada olmak ne demek" bununla ilgilenir. İhsan Fazlıoğlu "Neye kötü diyoruz?" sorusu üzerinden kötü nesnelere neyin bir arada tuttuğunu tartışarak konuşmasına devam etti.

Kötü kavramı için müdrük bir var olanın olması şarttır, diyen Fazlıoğlu idrak eden bir var olan yoksa kötünün olamayacağını söyledi. Bir şeye akli ya da hissi kötü demeyi sağlayan ancak müdrük bir var olan ile mümkündür. Yani insan yoksa kötü yoktur. Kötü natural ya da harici bir şey değil idrak ile alakalıdır. Müdrük olan ise "irade" ve "ihtiyar"ı ile hareket eden bir güce sahip olan varlıktır. İrade isteme, yapma gücüdür, bu birinci önermedir. İhtiyar ise istememe, yapmama gücüdür, bu da ikinci önermedir. Kötülüğün olması için irade ve ihtiyara sahip varlık olması lazımdır, bu da insandır. Fazlıoğlu "Kötü akli bir şey midir?" sorusuna akla gelebileceğini söyleyerek kötünün iki boyutu olduğunu belirtti. Bu boyutların biri hissi diğeri aklidir. Bu ikisinin bir arada olması gerekliliği üçüncü önermeyi oluşturur. Aklın işi idrak etmektir. Onun insan keyfiyetine gelebilmesi için hissi, vicdani olması lazımdır. Buradan "kötülük"ün nefsin bir niteliği olduğu anlaşılır. Kötülüğe taalluk eden tüm durumlar vicdanda ortaya çıkar. Onun için nefsi bir niteliklidir.

“Kötülüğü ne sağlıyor, tanımı nedir?” diye soran Fazlıoğlu “Bir şeyin kemalini elde etmesini engellemek o şey için kötüdür” dedi. Her eylem o işi yapanın kemalinden kaynaklandığını belirterek her fiilin kemalde olduğunu söyledi. Kemal kavramı, idrak eden bir varlığın eylemin kemali engelleyip engellemediği yargısından kaynaklanır. Bu müdrük bir varlığın vicdanı ile ilişki kurmasından ortaya çıkar. Bizim, sebepler dedğimiz tüm diğer şeyler mecazi anlamda kötüdür. Esas olan burada olgu ve olaylar arasında müdrük eden insan cihetinden olgunluk ya da gayri olgunluk arasındaki ilişki ile alakalıdır.

İdrakimizin uç kavramlarının olduğunu söyleyen Fazlıoğlu, bunların “tanrı ve şeytan” olduğunu söyledi. Biri pozitif anlamda diğeri negatif anlamda uç kavramdır. Evrende iyiliğin kaynağı Tanrı, kötülüğün kaynağı şeytandır. İyilik ve kötülük hem idrak hem de vicdan uzağında sınır kavramlardır. Kötülük/şer denilen, bir şeyin ya yokluğudur ya da var olanın kemalini engelleyen bir şeydir. Var olanlar var olmaları bakımından şer değildirler. Biz onlara kıyas ile şer deriz. Var olanın kemalini, ona ait olan bir şeyini kaybetmesi bakımından, kıyasından dolayı şerdir/kötüdür ya da iyidir denilir. Var olanın zati bakımından iyidir, kendisi olması bakımından değildir. Var olanın ancak varlığının ve kemalinin yokluğu bakımından ona kötü denilebilir. “Kötülük demek ki ontik bir durum çünkü Cenab-ı Hakk’ın maslahatı kötü/şer olamaz.”

Bunları belirttikten sonra Fazlıoğlu “Ketü” ile “Köti” arasındaki ayrıma geçti. Köti eski Türkçede faydasız zararlı, Ketü ise eski Türkçede sakat, eksik kemalini almamış anlamına gelir. Vücudunun yokluğu Köti, kemalinin engellenmesi Ketü’dür. Bir şeyin yokluğu bir anlam ifade ediyorsa o şey kötüdür.

“Sanatla kötülüğü nasıl birleştirebiliriz?” sorusu ile iki konuyu birleştiren Fazlıoğlu, öncelikle “Sanat nedir?”i cevaplamak gerektiğini söyledi ve kişisel anlayışına göre sanatın kemal arayışı olduğunu belirtti. Kemal arayışı olarak sanat gayesini kendi içinde taşıyan bir eylemdir. Kişi daha eyleme başlamadan niyet, gaye,

amaç onda içkindir. “Fikirde önce olan eylemde sonradır” anlayışı gereği gaye önce gelir. Fakat dışarıya yansıdığına ise gaye sonda ortaya çıkar. İhsan Fazlıoğlu sanat kemal arayışı olarak görülürse, kötülük de kemali engelleme gibi bir tanımı kabul edilirse, o zaman kötülük sanatın karşısında olan bir şeydir, dedi. Nasıl sanat gayeye uygun bir eylem yapıyorsa kötülük de eyleme uygun bir gaye üretir. Aslında sanat yukarıya çıkmanın bir adı, bir tür irfan pratiğidir. İhsan Fazlıoğlu, sanatın bugün kötülüğü besleyen bir şey konumunda durduğunu çünkü kemal arayışı içinde olduğunu görüşünü ifade ederek sunumunu tamamladı.

Metafizik Kötülük ve Sanat

Aydın Topaloğlu

25 Nisan 2015

Değerlendirme: Sabri Akgönül

Sanat Araştırmaları Merkezi’nin Mart ayında başlattığı SanatKötülük dizisinin Nisan ayı konugu Aydın Topaloğlu idi. Kötülük, sanat ve felsefe ilişkisini konu alan serinin ikinci oturumunda Metafizik, Kötülük ve Sanat üzerine konuşuldu.

Kötülüğün dinin, felsefenin, bilimin ve ahlâkın önemli bir meselesi olmasına rağmen genelde göz ardı edil-

diğini ifade eden Topaloğlu, kötülük düşüncesinin felsefe tarihindeki seyrüseferini kısaca özetledi. Sokrates'in öncülüğünü yaptığı ve "İyi" nin merkezde olduğu nizam-ı âlem düşüncesi, Helenistik Dönem'e gelindiğinde gerek polise gerek dine ve tanrıya olan güçlü inançlarını yitirmiş entelektüel kişiler için bir anlam ifade etmiyordu. Bu dönemin önemli simalarından biri olan Epikuros, kötülük meselesini ölüm ve tanrı düşüncesinin ötesinde ele alıp bireysel mutluluğu (Eudaimonia) sağlamayı amaç edinen ahlâk öğretisi geliştirerek tartışmıştır. Ardından, Hıristiyanlık'ın gelişi ve buna bağlı olarak ideal olmayan bu dünyaya düşen insanlığın kurtuluşu için Tanrı'nın oğlunun kendisini feda ettiği düşüncesi kötülüğü artık insanın sırtında taşıdığı bir sorun hâline getirdi. Antik Yunan dünyasındaki "İyi" kavramının merkezî yeri Latin-Hıristiyan dünyasında "Kötü"lük ile doldurulmuştu. İslâm dininin gelişi ile birlikte İyi düşüncesi yeniden merkezî bir konum işgal etmeye başladı: Allah yarattığını en iyi şekilde ve güzel yaratmıştır.

Kötülük eyleminin faili kimdir? Teist bir bilgi ve varlık anlayışına sahip olanlara göre evrende olan biten her şeyde, hassaten kötülük eylemlerinde, Tanrısal bir müdahale var iken Ateist bir bilgi ve varlık anlayışına sahip kişi için olan biten şeylerin arkasında insanı arar. Peki, insanın eylemlerinden ve düşüncesinden hareketle tanımlanan kötülükün Tanrı ile ilişkisi nedir? Topaloğlu'na göre, bu sorunun cevabına insanın duygu durumlarının analiz edilmesiyle ulaşılabilir. insanın kibri, kıskançlığı ve açgözlülüğü gibi duygu durumlarının teolojik bir boyutu yoktur ve kötülüğün faili insan olduğu için kötülük sorununu müteal bir alanı dolaymlayarak ele almamız mümkün değildir. Topaloğlu'na göre, 20. yüzyıldan başlayan ve bugün bile devam eden şiddet eylemlerini insan nefsinin eksik ve sorunlu yapısını idrâk ederek anlayabiliriz ancak.

İyinin ve kötünün ne olduğuna dair felsefî bir soruşturma yapıldığında bir tanıma ulaşılabilir mi? Başka bir ifadeyle, belirli verileri istidlâlî aklın kurallarına göre tanımlanması mümkün müdür ve mümkünse bu tanımlar ne kadar genel geçer bir hüviyete sahip

olabilirler? Eger fizikî gerçekliğin ötesine, müteal bir alana referans yapmadan kötülük tanımı yapılacaksa, mutlak'ın ya da Tanrı'nın ölümü ile baş gösteren acziyeti ve bu acziyeti gidermek için insanın Tanrı'nın kralığına oturmasını nasıl izah edeceğiz? Hâlbuki kötülük tam da modern dönemin ortaya çıkardığı ve mutlak-olanın, sabit-olanın, İlâhî-özün yitip gitmesiyle bu özün yerine ikâme edilemeyen bir boşluktan türemiştir. İnsanlar yaptığı enva-i çeşit kötülük eylemini kutsal bir amaç ile açıklayıp meşrulaştırırken, Türkiye'deki entelektüel figürlerin kutsal-olanı aklın sınırları dışına iten Latin-Hıristiyan geleneğiyle malûl felsefe anlayışına sadık kalması, ayrıca ele alınması gereken bir "kötülük" örneği teşkil etmektedir.

İhtisas Sempozyumu

Kötülük Felsefeleri Atölyesi İhtisas Sempozyumu

24 Ocak 2015

Değerlendirme: Sabri Akgönül

Kötülük Felsefeleri: Romanlar ve Filmler Ekseninde Kötülük ve Günah Kavramları isimli atölyenin mahsulü olan ve Sanat Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen Kötülük Felsefeleri Atölyesi

İhtisas Sempozyumu ilkin Yaylagül Ceran Karataş'ın "Atölyenin Serencamı: *Kötülük İnşa mı Doğa mı?*" serlevhalı konuşması ile başladı. Karataş kötülüğü çerçelendirmemize imkân veren iki temel soruyu şöyle formüle etti: (i) Kötülüğün kaynağı nedir? (ii) Kötülüğün anlamı nedir?

Kötülüğün kaynağı sorusu felsefî bir mesele olarak ilkin Epikür tarafından sorulmuş olsa da bu sorunun ömrü yazılı kültürün ortaya çıkmasından bu güne kadar geçen zamana eşittir. Epikür'ün esas aradığı şey kötülük ile Tanrı arasındaki ilişkinin doğası idi: Tanrı'dan bağımsız bir kötülük mümkün müdür? Ancak, kötülüğün kaynağı sorusu 17. yüzyıla gelindiğinde bile filozofları meşgul etmiştir ve bu meşguliyet teodise tartışmaları ile devam etmiştir. Teodise, Ceran Karataş'a göre, Tanrıyı kurtarmaya çalışma girişimidir çünkü teodise tartışmalarının iddiası Tanrı'nın kötülüğü iyiliğin değerinin anlaşılması için yarattığıdır: Eğer her şey adil, iyi ve güzel yaratılsaydı insanı bu nasıl idrâk edip tartışacaktı? Hatta 17. yüzyıl filozoflarına göre eğer Tanrı her şeyi iyi ve adil bir şekilde yaratsaydı özgürlüğü tanımlamamızın hiçbir imkânı olmazdı. Dolayısıyla, teodise tartışmasının ulaştığı sonuç şu olmuştur: Tanrı insanların özgürlüğünü yine insanların kendi elleriyle inşa etmesi için kötülüğü yaratmıştır. Ama bu sonuç kendisinden sonraki zamanlarda çok tatminkâr karşılanmamıştır. Felsefe tarihinden örneklerle kötülük tanımlarını aktaran Ceran Karataş şöyle bir tanım yaptı: Kötülük insanların eylemleriyle birlikte kimi zaman Tanrı'ya atfedilen kimi zaman doğaya atfedilen kimi zaman da tarihî süreçte insanın bizâtilî doğasının içinde bulunan bir duygu durumudur, insanın eylemleriyle kurduğu bir şeydir. Peki, kötülük insanın faili olduğu bir eylem ise kötülüğün anlamı nedir? Ceran Karataş, haset, kibir ve açgözlülük gibi duygulardan kaynaklanan ve insanın eylemleriyle ortaya çıkan kötülük eylemlerine "ahlâkî kötülükler" ismini verirken insanın eksik bir varlık olması kabulünden kaynaklanan doğal kötülük (deprem, afet gibi) eylemlerini ise "metafizik kötülükler" olarak tesmiye etti. Doğal kötülükler 1755

Lizbon Depremi'ni müteakiben Batı âleminde güçlü bir tartışma konusu hâline gelmiştir; bunun yanında, ahlâkî kötülüklerin Batı düşüncesinde bir mesele hâline gelmesi Auschwitz toplama kampı sonrasına denk düşer.

Ardından sempozyumun ilk konuşmacısı Mukadder Gezen *İntikam ve Medea*: Antik Yunan'da Kadın ve Kötülük başlıklı bir sunum yaptı. İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamış Euripides'in bir tragedyası olan *Medea* çılgınca âşık bir kadının uğradığı ihanet sonrasında aldığı intikamın öyküsünü anlatır. Medea'nın intikamı Yunan toplumunun iyiliği için sürgüne gitmeyi kabul etmeyip kocası Jason'u kızıyla evlendirmek isteyen kralı ve kralın kızını; ardından da kendi iki oğlunu öldürmektir. *Medea* isimli eser bir aşk ve intikam hikâyesi anlatmasının yanı sıra Yunan toplumunun Yunan-dışı toplumlara bakışını da özetler. Eserin sahnelendiği İ.Ö. 431 yılının bahar ayında, demokrasi ile yönetilen Atina ile kısmen oligarşi ile yönetilen Sparta arasında yirmi bir yıl sürecek Peloponnes Savaşı başlamak üzeredir. Bu savaş aynı zamanda iki farklı hukuk arasındaki mücadele olarak da anlaşılabilir. Euripides, Medea'yı Yunan-dışı bir unsur olarak ötekileştirirken onu Yasa'ya karşı gelen ve evlat katili bir karakter olarak "inşâ" eder. Gezen, bu karakterin bir "inşâ" olduğuna dikkat çekerek Medea'nın Heredotos'daki farklı bir şekilde ve karakterde ("Yunan zorbalığına maruz kalan genç kız") ele alındığını aktardı. Bu iki farklı anlatım bize Medea tahkiyesinin Antik Yunan'da kötülüğün nasıl algılandığına dair motifler taşımasına ek olarak Yunan tarihinin yazılması sırasında bile bir sorun teşkil ettiğini göstermektedir. Eserde hem toplumun hem de hiçbir karakter tarafından onaylanmamış olsa da Medea'nın kötülük anlayışı verilir: Medea'nın kötülük anlayışı; başkasının otoritesine, başkasının hukukuna bağımlı iken kılıca göğüs germemek, adaletten ayrılmak, hüküm verirken iki tarafı birden dinlememek, sözünden dönmek, evlilik akdine bağlı kalmamak ve vefasız olmak iken toplumun kötülük anlayışı; yabancı bir koca ile kaçarak evlenmek, kralın otoritesine boyun eğmemek ve Yunan olmamak

olarak tanınlanmıştır. Gezer sunumunda kötülüğün öteki üzerinden inşa edilmesi ve onun bir kadın olarak temsil edilmesi üzerinde durarak bu algının İ.Ö. 5. yüzyılda oluşmasına rağmen hâlâ son derece güncel olduğunu ifade etti. Bu iddiasını desteklemek için Terry Eagleton’dan şu cümleyi nakletti: “1991 yılında Protestan bir İngiliz Piskopos uygunsuz kahkahayı, kaynağı açıklanamaz bilgiyi, sahte gülüşü, İskoçya kökenli olmayı, kömür madeninde çalışan akrabaları ve giysi ile araba renginin siyahlı olmasını insanın bedenine şeytan girmesi olarak addediyordu.” Ayrıca, modern psikiyatride katil annelere teşhis koymak için üretilen Medea Sendromu da güncelliğe ayrı bir örnek kabilindedir. Hem Seneca’nın hem de Euripides’in Medea’yı inşa ettiği tragedyelerinden parçalar alıntılararak mukayese eden Gezer’e göre bu iki tragedyada Medea’nın sadece Yunan-dışılığın (“barbarlığın”) bir sembolü şeklinde işlendiğini, kötülüğün Yunan dini ve menfaatlerine göre inşa edildiğini söylemek mümkündür.

İkinci konuşmacı İsmail Kılıçaslan’ın sunumu “Suç ve Ceza ile Dogville çerçevesinde M. Scheler ve Nietzsche’de Hınc ve İntikam Kavramları” başlığını taşıyordu. Dostoyevski’nin romanı ile Lars von Trier’in filmi ni Max Scheler ve Nietzsche’nin terminolojisiyle anlatmaya çalışan Kılıçaslan’a göre eğer bir insan doğası ve ismi kötülük olan şey varsa, bu o insan doğasının ve dolayısıyla geçmiş ve şimdiki içine alan geleceğin bir parçasıdır. İnsan doğasının hiç yabancı olmadığı bir şey varsa o da hınc duygusudur. İki filozofun düşünceleri bağlamında mezkûr roman ve film hınc duygusunu kesif bir şekilde ihtiva eder. Hınc, Scheler’e göre, kendine kilitli bir dehlizdeki duygu durumunun adıdır ve hınc (*ressentiment*) başka birine karşı özel bir duygusal tepkinin tekrar tekrar yansımalarıdır.

Kılıçaslan sunumunda niyet ile eylem arasında her zaman bir uyum olamayacağına dikkat çekerek iyilik doğuran eylemlerin insan doğasının iyiliğine delalet etmediğini vurguladı. Çünkü insanın eylemi hangi niyetle yaptığı mutlak surette açıklanamaz, niyetler

olumlu ya da olumsuz olsunlar fark etmez aşkın olana aittir ve tam anlamıyla bilinmesi mümkün değildir. Bu anlamda diğer gâmlüğün kökeni ve niyetler boşlukta kalırlar. Boşlukta kalan niyet, ahlâka zemin teşkil edemez. Kılıçaslan niyetlerin ahlâkî zemin olamayacağı düşüncesini Nietzsche’nin kelimeleriyle şöyle aktardı: “Öyleyse ahlâk tam bir yüz karası olmayacak mı? Ahlâk tehlikelerin tehlikesi olmayacak mı?”. Hem hukuk fakültesini ekonomik sebeplerle terk eden ve psikolojik sorunlar yaşayan romanın kahramanı Raskolnikov hem de peşinde olan mafyadan kaçan ve barınmak amacıyla küçük bir köye sığınan filmin karakteri Grace iyi insanlardır ama ikisi de katildir. Hınc duygusunun anahtar kavramları bastırılmışlık, acizlik, iktidarsızlık ve kısasa kısas duygularıdır. Scheler’e göre Hınc (*Ressentiment*) genelde insan doğasının normal bir bileşeni olan belli duygu durumlarının (intikam isteği, nefret, kötü niyetlilik, haset, kara çalma dürtüsü ve değersizleştirici kindir) ve etkilenimlerinin sistematik olarak bastırılması sonucu ortaya çıkan süreğen bir zihinsel durumdur. İnsan bu duygu durumlarına değerlerin altüst olması sonucunda yakalanır; ahlâkî değer yargılarındaki yanılısama iyiyi ve kötüyü çarpıtır. Grace’in varlığını, kendileri için büyük bir tehdit olarak gören köy halkı bu tehlike karşısında temkinli davranır, bu temkin Grace’in günbegün keşfedeceği köyün karanlık yüzünü aşikâr kılar. Bu durum hem Grace’in hıncını bilir hem de intikam duygusunu berkitir. Etrafındaki iyi insanların sefalet ve yoksulluk içinde yaşamasına karşın Kocakarının hiç hak etmediği şekilde bolluk içinde safahat sürmesine duyduğu hıncı her geçen gün büyüyen Raskolnikov Kocakarıyı öldürmenin o insanların intikamını almak olduğunu düşünür. Değer yargılarındaki çarpıklık hem romanın hem de filmin ana temalarından biridir: Böylesi bir yanılısamayı doğuran ahlâkın yokluğu durumunda birini öldürmeye ya da bütün köyü ateşe vermeye ne mani olabilir ki?

Birinci oturumun son konuşmacısı olan Betül Tansel “İntikamın Dönüştürücü Gücü Üzerine: Park Chan-wook’un İntikam Üçlemesi” başlıklı bir sunum

yaptı. Park Chan-wook'un yönetmenliğini yaptığı üçlemenin filmleri şöyledir: *Haklı İntikam (Sympathy for Mister Vengeance-2002)*, *İhtiyar Delikanlı (Oldboy-2003)*, *İntikam Meleği (Sympathy for Lady Vengeance-2005)*. İlk filmde, böbrek yetmezliği tedavisi gören ablasına yardımcı olmak isteyen sağır ve dilsiz Ryu'nun hem biriktirdiği paraları hem de kendi böbreğini organ mafyasına kaptırması ve nihayetinde adaletin sorgulanması anlatılır. İkinci filmde, gecenin bir vaktinde bir telefon kulübesinin önünden kaçırılan ve 15 yıl boyunca bir hücreye kapatılan Oh Dae-su'nun kendisine yapılan bu kötülüğün sebebini anlamaya çalışması ve bunu yapanlardan intikam alma hedefi anlatılır. Serinin son filminde ise, işlemediği bir suçu üstlenmek zorunda kalan ve Kyoungju Kadın Hapishanesi'nde 13,5 yıl mahkûmiyet geçiren Lee Geum Ja'nın hapishaneden çıktığı gün uygulamaya başladığı intikam planı işlenir. Her üç filmde de flashback tekniği kullanılmıştır ve geçmiş ile gelecek aynı anda gösterilmiştir. Park Chan-wook'un başarılıyla kullandığı flashback tekniğini Tansel kahramanın seneler evvel yaşadığı travmanın hiçbir zaman geçmediğine delil olarak gösterip şunları söyledi: Bellek kırılması hiçbir zaman peşimizi bırakmaz ve bizi depresif bir ruh hâline sokar. Depresif ruh hâlinde olan kişi her şeyi sorgulamaya başlar ve bu sorgulamanın felsefi bir boyutu vardır. Sorgulamaya ilkin Tanrı'dan başlanır. Evvela Hegel'in işaret ettiği ve sonra Nietzsche'nin vezir bir ifade ile literatüre soktuğu "Mutlak'ın/Tanrı'nın Ölümünü" fark etmekten daha hüznün verici bir şey olamaz çünkü artık dilek ve isteklerinizi, güç ve mağfiret arzunuzu ölü bir Tanrı'ya sunamazsınız ve en önemlisi etrafınızda olan biten kötü olaylardan Tanrı'yı mesul tutamazsınız. Bu vahim kayıp sonucunda birey acıları ve bellek kırılmaları ile baş başa kalır ve melankolik bir süreç başlar. Tansel'e göre bu melankolik süreçte hıncı duygusu kişiyi çepeçevre kuşatır ve yaşadıklarına sebep olan bir öteki arayışına sürükler; işte bu öteki kötü olan insandır ve tabii iyi ve mazlum ise hıncı duygusuna kapılan melankolik kişidir. Bu kişi serbest ya da muktedir olduğunda ise af-

fetmek yerine intikam almak için harekete geçer. Argümanlarını üç filmde de çeşitli fragmanlar izleterek destekleyen Tansel şunları ifade etti: Öylesine yapılan eylemler çağında yaşıyoruz, bir eylemi gerçekleştirmek için geçerli bir sebep arayışımız da yok. Freud'a göre insan doğası güçlü bir saldırganlık ihtiva eder ve bu saldırganlık ortaya çıkmak için bir provokasyon bekler. Büyük ahlâki değerlerin ve ahlâk öğretmenlerin yitirildiği bu çağ anlamsız vahşetin sergilendiği bir sahnedir. Alexander Mitscherlich'in "vahşet işçisi" ve "vahşet hazzı" kavramlarını kullanan Tansel "vahşet hazzı"nın sadizmden beslendiğini vurgularken Park Chan-wook'un filmlerinde başrolü oynayan müntakim karakterleri "vahşet işçisi" kavramıyla tanımladı. Çünkü filmlerdeki intikam amacı güden karakterlerin aldığı hazda herhangi bir cinsellik yoktur, sadece eyleme odaklanma güdüsü vardır. Bu karakterler ciddi bir kişilik bölünmesi yaşadığı için işlerden eylemlerden dolayı suçluluk hissetmezler çünkü bütün suçu diğer benliklerine yüklerler ve tamamen kısasa kısas eylemini gerçekleştirirler. Tansel'e göre korkunç olan şu ki etrafımızda bir sürü "vahşet işçisi" var ve sadece ufak bir işaret bekliyorlar.

Sanat ve Kötülük serlevhali İkinci Oturumda ilk olarak Zeynep Gökgöz Kötülük Bunun Neresinde: Sannatta Kötülük ve Şiddetin Temsili Üzerine başlığında ve güncel sanat örnekleri üzerinden bir sunum yaptı. Bu sanat örneklerini Ölüm, Şiddet ve Masumiyet şeklinde 3 başlık altında ele alan Gökgöz sunumuna, sanatçı Ali Cabbar'ın *Bir Kısır Döngü (A Meaningless Loop)* isimli çalışmasını izleterek başladı. Bu çalışmada hayranlıkla bakılan kelebekler bir müddet sonra bakan kişiyi yitirip bitirirken geriye kurukafalı bir kör adam kalıyor. Gökgöz'e göre güncel sanatta ölüm temasını en iyi ifade eden bu çalışmada önemli olan şu: İnsanın varoluşuna verdiği anlam ölüme verilen anlamla eşdeğerdir ve kötülük buradan neşet etmektedir. Ardından, Hans Holbein'in ünlü *Elçiler* tablosunu gösteren Gökgöz bu tablodaki kurukafanın ancak doğru bir perspektiften bakıldığında fark edildiğini ve kurukafanın aslında tabloda yer alan ma-

sanın üstündeki dünyevî alet-edevatın içindeki ölüm durumunun yansması, başka bir âleme geçişin simgesi olduğunu söyledi. Ayrıca, birçok teatral simgelerini, natürmort ve av sahnelerini gösteren Gökgez bu simgelerle anlatılmak istenen geçicilik duygusu ve ölüm teması olduğunu ifade etti. Ek olarak Gökgez, güncel sanat örneklerinde gelinen noktanın ölüm duygusunu yok edemediğini ama ölüme karşı kazanılmış bir zafer olarak tanımlandığını belirtti. Sanatta Şiddetin temsili konusunda Gökgez hız çağında ve görüntü bolluğunun oldu bir zamanda sanatçıların yaşanan şiddeti resimlerle vermek yerine farklı stratejiler geliştirdiğini vurguladı: Görsel olarak “kan” etkisi yaratan akışkan boyalara ek olarak gerçek kan kullanılmasıyla seyircide şok etkisi yaratmak istenmiştir. Mide bulandırıcı, rahatsızlık verici, hatta yer yer vahşet gibi duran performansların amacı yaşanan şiddetin etkisinin yok edilmesine ve sıradanlaşmasına karşı direnmektir. Bu performansları izleyen kişilere verilen mesaj şuydu: Siz bu işin bir parçası-sınız. Bu işin bir parçası olma durumumuz ise kimin masum kimin suçlu olduğu tablosunu daha da mühem kılmaktadır.

İkinci oturumun son sunumu ise Tuba Deniz tarafından Camera Obscura: Görüntü Kötülüğü Çoğaltır mı? başlığıyla yapıldı. İmgelere ve imajlara dayanan görüntü sosyal iktidarın işleyişinden bağımsız ele alınamaz. Camera “oda” manasına gelirken *obscura* “karanlık” anlamına gelir ve ‘camera obscura’ tekniği fotoğraf makinesinin atası olarak kabul edilir. İlk başlarda bu teknik ile elde edilen görüntülere hakikatin yansıtılması payesi verilirken, 20. yüzyılda fotoğraf ve sinemanın devreye girmesiyle birlikte görüntünün gören kişinin etkisinde olduğu ve görüntü-iktidar ilişkilerine dair yeni tartışmalar başlamıştır. Bu tartışmaları başlatan en önemli olayın savaş olduğunu aktaran Deniz şöyle devam etti: Fotoğraf üzerine düşünen birçok isim gibi Ernst Jünger de bir ölüm aracı olan silah ile fotoğraf makinesinin mantığını birbirine yakın görür. Jünger’e göre, fotoğrafsız savaş olmaz; bir nesneyi çeken (shooting) kamera ile bir insana ‘ates

eden’ (shooting) silah arasında önüne geçilmez bir özdeşlik vardır; düşmanı bir anlığına donduran ölümcül silah ile büyük bir tarihsel olayı en ince ayrıntılarına kadar korumaya çalışan fotoğraf makinesi aynı aklın ürünüdür. 1960’larda televizyonun yaygınlaşması ile dijital devrim gerçekleşir ve görüntü dili hayatımızın vazgeçilmez bir parçasına dönüşür. Deniz’e göre, 90’lı yılların sonunda dijital teknolojinin aldığı yol neticesinde ‘görüntüler’, ‘imgeler’ avucumuzun içine kadar ulaşır ve herkesin elinde fotoğraf makinesi ya da kamera ile gezdiği bir toplumda ‘gerçeklik’, ‘kurgu’, ‘iktidar’ gibi kavramlar yeniden ve bir arada tartışılmaya gebedir. Peki, bu görüntü teknolojilerinin çoğalmasının “kötülük” ile ilişkisi nedir? Deniz’e göre bu soruya şöyle bir cevap verilebilir: Teknolojinin daha çok imajlar üzerinden gerçekleştirmesinin, kötülüğü çoğaltmasa dahi yaygınlaştırdığını, gündelik hayatın bir parçasına dönüştürdüğünü ifade etmek mümkün. Deniz, estetik hazzın bir parçası hâline gelen ölüm fotoğrafları, savaş sahneleri, cinayet filmleri ya da bir bilgisayar oyununda önüne geçen her şeyi yok eden, öldüren bir oyun figürünü kötü-olan’a örnek olarak gösterdi. Bu örnekler ‘kötü’ fikrinin yüceltilmesine, yaygınlaştırılmasına, ifşa ve inşâ edilmesine zemin hazırlamaktadır.

Sempozyumun son oturumunda ise Yaylagül Ceran Karataş ve Zeynep Gemuhluoğlu kötülüğün modern bir fenomen olduğunu vurgulayarak sunumlara dair genel bir değerlendirme yapıp programı nihayet erdirdiler.

Kör Kazma

Dün Küçüksu'da Selîm-i Sâlis hatıralarından olan karakolu, enkazından kimbilir ne deposu yapmak için yıkıyorlardı. Kör Kazma Türk İstanbul'un bir uzvunu daha kırıyor, pencereleri çaprast demir kafesli sarı badanalı Nizâm-ı Cedid neferlerinin ilk karargahı olan bu binalardan köşede bucakta birkaç tane daha var.

Bu binalar ki Üsküdar'da Selimiye Kışlası'nın yavrularıdır; bize bir asır evvel yeni bir hayata girdiğimizi hatırlatır; zaten ekseriyâ şehir dışında oldukları için yıkılmasalar da olurdu, değil mi? Bu binaları yıkmadan hasıl olacka kâr bir arsa bile değil, ancak biraz enkazdır. Lâkin biz son devrin Türkleri müceddid kafalı insanlarız. Bu şehri harap görmektense düm düz görmekten daha çok zevk alırız, bunun için de bir asırdan beri gücümüz ancak harabeleri yıkağa yetti.

Dört sene evvel bir ecnebî mimarla Haydarpaşa vapurunda idim, vapur denize açıldıktan sonra Anadolu sahili görünür görünmez bu ecnebî mimar “ne güzel mimarî!” dedi. Ben Haydarpaşa Garı'ndan bahsediyor sandım. “Son senelerde yeni yapıldı” dedim. Yüzüme hauyretle baktı. “Hayır o müstekreh anbarı kasetmiyorum.” “Şu dört köşe kuleli bina güzel” dedi ve Selimiye Kışlası'nı gösterdi. Bütün Türkler bu şejirde herhangi bir binayı bu kışladan fazla beğenir, çünkü beyinleri “yeni dedikleri mikropla aşılınmış bir neslin çocuklarıdır.

Bu ilet, bu “yeni” sar'asıyla son asır Türkleri kör kazmayı kaptılar, yıkılmadık ne resmî daire kaldı ne konak; dağılmadık ne eşya kaldı ne de döşeme; bereket versin Frenklerden her şeyi bir şebek eşyasıyla kaptığımız gibi son zamanlarda da eski şark eşyasının silahlarının, halılarının zevkini kaptık, belki bu münasebetle bir gün kendi eşyamızı sevmeğe alışırız!

Harb zamanında İstanbul'a bir mimar Zürcher geldi idi. Bu sanatkara o zamanki hükümet Rumeli Hisarı'nı, kalelerini tekrar âbâdân etmek işini teklif etti. Hisarları gidip gören bu mîmar Türklerin İstanbul toprağında fetihten bir sene evvel kurduğu o mimârî muhalledesini asla düzeltmiyerek yalnız takviye etmek usûlüyle ihyâ edeceğini söyledi, hatta kale içinde büyük sofalı kâr-ı kadîm harap bir evi de aynen kurmağı düşündü. Bizim yıkanlarımız bir zihniyette, muhafaza edenlerimiz bir zihniyettedir. Mesele Rumeli Hisarı kalesinin imârı bizim mimarlarımıza tevdi olunsaydı her taşını cilalarcasına temizlerler, kulelerinin tepelerine eski kubbelini takar, zamanın

bu taşlara sindirdiği ruhu tamamiyle sıyrarak yep yeni bir hale koyarlardı. Son zamanlardan birkaç eski camiiimiz bu usullerle imar edilmedi mi?

İstanbul daha yüz sene evvel bütün kalıbı kıyafeti ile bir Türk şehri idi. Bütün zevk ve kalb sahini Frenk sanatkârlarının öğürürcesine iğrendiği “tatlı su” binaları bilhassa son devirde tıpkı güve, güzel bir kumaşı yer gibi İstanbul manzarasını dişlek bir savletle yiyor. Bu gidişle bütün İstanbul yüksek kaldırım gibi müstekreh bir bina kümesi olacak, bunun sebebini yalnız yangınlarda; artık imâr edecek kudrette olmadığımızı, yoksullukta değil, biraz da yeniye olan ibtilâmızda aramalı.

Küçüksu Karakolu’nu yıkan kör kazma kazâ ve kaderin değil, bizim elimizdedir. İstanbul’u uzun bir zaman imâr edecek biz değiliz, zaten imâretmek kudreti elimizde olsa bile her halde Anadolu’nun imârından evvel teşebbüs etmek affedilmez bir hata olur.

İstanbul’da ancak bugünkü eseriyetimizle barınmak bize yeter. Cedlerimizden kalan binaları koruyabilirsek çok kâfi bir medeniyet gayreti göstermiş oluruz.

Şimdiye kadar Cemil Paşa gibi mütemeddinlerimiz bir yol açmak için Mimar Sinan’ın bir eserini kör kazma ile kökünden yıkar, bir iş yaptığına zahib olurdu. Eğer itiraza uğrarsa halkın taassubundan sekva ederdi. Bu mütemeddinlere Gülhâne Parkı medhalinde Fatih’in geçtiği kapıyı yıkamamak bir dağ-ı derûn oldu, ne yenilik.. Biz bir gün yine yeni’ye vücut verebiliriz... Bize şimdi hiçbir zararı olmayan eski binâlarımız dursun. Takdîrine can attığımız Frenkler, bize Fatih’in mezarı başında, Abdülhak Hâmid’le beraber

Durmuş başında bekler bir kavm türbedârın

Derse, şimdilik kafi bir takdir olur.

Yahya Kemal, *Aziz İstanbul*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi Devlet Kitapları, 1969, s. 152-155 [İlk kez şurada yayınlandı: *Payitaht*, no. 1, 26 Ocak 1921]

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

Osmanlı Kadınlarının Gündelik Yaşamı: Hanımlara Mahsus Gazete (1895-1908)

Ayşe Zeren Enis

11 Mart 2015

Değerlendirme: **Emine Hoşoğlu Doğan**

Ayşe Zeren Enis, Boğaziçi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda 2012 yılında tamamladığı ve daha sonra kitaplaştırılan "Everyday Lives of Ottoman Muslim Women: Hanımlara Mahsus Gazete (Newspaper for Ladies) (1895-1908)" başlıklı yüksek lisans tezi kapsamında TAM Tez/Makale sunumlarında konuk edildi.

Kadınlara hitap eden en uzun soluklu yayın olarak 13 yıl, 624 sayı aralıksız basılan *Hanımlara Mahsus Gazete*'ye dair hazırladığı tezde Zeren Enis, dönemin üst ve orta-üst sınıf Osmanlı müslüman kadınları için ne tür bir gündelik yaşamın idealize edildiğini bu gazete kapsamında ortaya koymaya çalışmıştır.

Tanzimat'la başlayan modern devlet pratiklerinin devamının gözlendiği II. Abdulhamit döneminde, devletin ilerlemesinin sırasıyla toplum, aile ve en temelde kadının ilerlemesi ile mümkün olabileceği anlayışıyla

başta eğitim olmak üzere kadını merkeze alan bir dizi düzenleme ve yenilik göze çarpmaktadır. Zeren Enis'e göre, kadın süreli yayınlarındaki artış ve söylem de, bu ortamdan bağımsız değerlendirilmemelidir. Bu dönemin ana akım gazetelerinden biri olan, iyi bir eş, eğitilmiş bir ev hanımı ve iyi bir anne temasıyla çıkan, ekonomiden çocuk terbiyesine hane reisesi olarak kadının toplum için önemini vurgulayan *Hanımlara Mahsus Gazete*'deki yazılar, üst ve orta-üst sınıf hanımların aile dolayısıyla memleketin ilerlemesinde daha aktif rol alabileceklerini savunan bir tür milliyetçilik propagandası içermektedir. Sansür uygulamalarının da etkisiyle devlet ideolojisiyle örtüşen ve II. Abdulhamit'in açıktan desteğini alan bu yayının politikası, yazara göre aynı zamanda dönem kadınına sosyal ve politik olarak güçlendiren bir söylem üretmiştir.

Kadın dergileri, sosyal tarih yazıcılığının önemli kaynaklarındandır. Kadınların gündelik yaşam pratikleri ve ev içi yaşam ile ilgili birçok ayrıntı sunmakla beraber, tarihi belgeler olarak değerlendirilirken kamuya açık ve kontrollü bir alan olmaları sebebiyle gerçeği ne ölçüde ve hangi boyutuyla yansıttıkları üzerinde dikkatle durulmalıdır. *Hanımlara Mahsus Gazete*, bir yandan kadınların güncel meseleleriyle ilgili paylaşımları çoğaltırken, diğer taraftan üretken, eğitilmiş, sağlıklı ve ahlaklı Osmanlı müslüman kadını tipini yükselten ve kadınların yaşamlarını bu yönde dönüştürmelerinde yol gösterme misyonu edinmiş bir dil ve içerikle karşımıza çıkar. Ayşe Zeren Enis'in tezinde temel amaç bu içeriği ortaya çıkarmak ve ideal ile gerçeğin ayrıştığı noktaların belirginleşmesine katkı sağlamaktır.

Gazetede, hanımların gündelik yaşamlarıyla ilgili üzerinde durulan en önemli konu, ev idaresi meselesidir. Osmanlı hanımlarına israftan kaçınarak bütçelerini kontrol etmeleri ve yardımcılarına iyi muamele etmeleri öğütlenir. Eşlerinin mutluluğu ve ailenin huzuru için hanımların ayrıca güzellik ve kişisel bakımlarına önem vermeleri, boş zamanlarını değerlendirmeyi öğrenmeleri, kendilerini eğitmeleri, ahlaklı ve sabırlı olmaları gerektiğinin altı çizilir. Yazar özellikle sağlıklı

kalmak ve hane idaresine hakim olmak isteyen hanımlar için ev işi yapmanın ve bilmenin önemini vurguladığı makaleler ile, çocuğun milli değerlere uygun şekilde büyütülüp terbiye edilmesi hususunda görevin dadılar ve mürebbiyelerden anneye devredildiği yazılarda, çekirdek aileye doğru bir sınıfsal dönüşüm önerisinin okunabileceğini söylemektedir.

Hanımlara Mahsus Gazetede sağlıkla ilgili bilinçlendirme yazıları, pratik bilgiler ve ilanların çokluğu da dikkat çekmektedir. Bu başlıktaki yazılar, çocuk sağlığı ve bakımı, aşılama, hijyen, doğum, gebelik, hurafeler, güzellik ürünleri, sağlığa zararlı kozmetikler, havaya göre giyinme, cimmastik gibi konuları kapsar. Yine, moda ve giyim-kuşam, gazetede sıklıkla

sözü edilen konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Zeren Enis, bu makalelerin bir kısmının eleştirel, bir kısmının ise tanıtıcı ve reklam amaçlı olduğunu belirtir. Peçelerin incelenmesi ve çarşafların daralmasından yakınan yazılara yer verildiği gibi, bu modayı sunan modacılar da talep gereği sayfalarında yer veren gazetede, bir konuda tek bir ses duyulmasının olası olmadığını altını çizer. Bununla beraber, birçok konuda Batıdan gelenin Osmanlıya adapte edilerek benimsenmesi gerektiği fikri, Avrupa kıyafet modası için de geçerli görünmektedir.

Hitap ettiği kitle itibarıyla gazetenin sayfalarında yer verdiği bir başka konu da eğlencedir. Deniz hamamları, kır gezmeleri, bisiklete binme, piyano çalma,

TAM - FAALİYETLER

TEZ/MAKALE SUNUMLARI

Osmanlı Kadınlarının Gündelik Yaşamı: *Hanımlara Mahsus Gazete* (1895-1908) • **Ayşe Zeren-Enis** 8 Ocak 2015
19. Yüzyılda Osmanlı Tunası'nda Ticaret • **Gökçen Coşkun Albayrak** 26 Şubat 2015
Çok Yönlü Bir İnşa Olarak Teknoloji: İstanbul'a Elektiriğin Girişi • **Emine Öztaner** 23 Mart 2015

BİR KİTAP- BİR YAZAR

Şehir Sokak Hafıza: Kuyulu'dan Biçki Yurdu'na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları • **Erol Ölçer** 24 Ocak 2015
Ders ile Sohbet Arasında: XIX. Asır İstanbul'unda İlim ve Kültür Meclisleri • **Şemsettin Şeker** 16 Mart 2015

TARİH OKUMALARI

Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri - 2: Ermenice İstanbul Tarihleri: Kömürçiyen, Hovhannesyan, İncicyan, Baronyan • **Saro Dadyan** 29 Ocak 2015
Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri - 3: Orthodox Rums read Ottoman History in the 19th Century • **Evangelia Balta** 21 Şubat 2015
Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri - 4: Yeniçağ'da Osmanlı Yerel ve Kilise Mahkemeleri • **Eugenia Kermeli** 30 Mart 2015

TAM Sohbet

Tefsir Öğretimi Açısından Elmalılı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili • **İshak Özgel** 5 Şubat 2015
Sözlü Tarih Konuşmaları - 4: Türkiye'de Sözlü Tarih Yapmak: Erzincan'a Tanıklık Edenler • **Erol Kaya** 12 Şubat 2015
Balkan Tarihi Konuşmaları - 6: Bosna'da Medrese Geleneği: Eğitim ve Müfredat • **Ahmed Adilovic** 28 Mart 2015

dikiş-nakiş, müzikli oyunlu ev eğlenceleri, sigara, roman ve tiyatrodan bahseden bu yazılarda yine eğitimcilik ve ahlakiliğin ön plana çıktığı gözlemlenebilir. Ev eğlenceleri idealize edilir; bilmecelerin, oyunların zekayı geliştirdiği vurgulanır. Gazetenin yazarlarından Fatma Fahrünnisa Hanım, Batı'dan örneklerle tiyatroyun ve romanın kötülüğü teşvik eden yönüne değinmiş, İslam ahlakına ve geleneklere aykırı olan ve kişiyi gerçek hayattan ve sorumluluklarından uzaklaştırabilecek bu eğlenceler konusunda okuyucuları uyarmıştır. Yine bu örnekteki eleştiri ve yönlendirmeden yola çıkarak bu dönemde hanımların tiyatroya gittiklerine, roman okuduklarına dair çıkarım yapılması kaçınılmazdır.

Düşünce yazıları, okuyucu mektupları, tefrika hikayeler ve şiirlerin ağırlıklı olarak yer aldığı *Hanımlara Mahsus Gazete*, birçok kadın yazar ve şair için eserlerini yayınlayabilecekleri bir platform sağlamıştır. Dini, felsefi tartışmalar, hane içi problemler, yabancı basındaki haberler, edebiyat gibi çeşitli konulara sayfalarında yer açan gazete ile Osmanlı müslüman kadınlarını birçok konuda donanımlı kılmak hedeflenmiştir.

Abdulhamit dönemi Osmanlı müslüman kadınının gündelik yaşamını inceleyen az sayıdaki çalışmaya bir katkı niteliğindeki bu yüksek lisans tezinde Ayşe Zeren Enis, yazar kadrosundan okuyucu kitlesine, felsefesinden fiyat politikasına, yönetiminden etki alanına bir dergiye dair betimleyici bir çalışmanın nasıl yapılacağını da örneklendirmeyi amaçlamıştır. Çalışma ayrıca son dönem Osmanlı kadını alanında literatür taraması, geniş çaplı bir bibliyografya ve gazeteye ait indeksi içermektedir.

TEZ-MAKALE SUNUMLARI

19. Yüzyılda Osmanlı Tunası'nda Ticaret

Gökçen Coşkun Albayrak

26 Şubat 2015

Değerlendirme: **Mustafa Sacid Öztürk**

Türkiye Araştırmaları Merkezi tarafından düzenlenen "Tez-Makale Sunumları"nın Şubat ayında Gökçen Coşkun Albayrak Marmara Üniversitesi'nde tamamladığı "Osmanlı Tuna'sında Ticaret" başlıklı tezi dinleyenlerle paylaştı. Osmanlı'nın 19. yüzyılda yaşadığı ticari ve ekonomik dönüşümü inceleme amacıyla başladığı tez çalışmasının, kaynak grubundaki kısıtlardan dolayı farklı bir yöne doğru ilerlediğini belirten Albayrak, sonrasında Batılı müellifler tarafından oraya atılan, Osmanlı'nın Tuna bölgesindeki ticaretle ilgilenmediğini ve bu ilgisizliğin bölgenin gelişmesine olumsuz etki ettiği iddiasına odaklandığını aktardı. Osmanlı acaba iddia edildiği gibi Tuna bölgesindeki ticari kapasiteyi farkedememiş miydi? Yoksa bu bölgedeki ticareti geliştirecek mali ve siyasi güçten yoksun muydu? Albayrak'a göre bu soruların cevapları Batılı devletler ile Osmanlı Devleti'nin ticarete yükledikleri farklı anlam-

larda aranmalıdır.

Albayrak, Osmanlı iktisadi sisteminin ortaya konulmasının, devletin Tuna ticaretine yüklediği anlamı bize göstereceğini belirterek konuşmasına devam etti. İktisadi sistem için ise Mehmet Genç'in ortaya koyduğu yaklaşımı benimsediğini aktardı. Osmanlı iktisadi sistemini anlamak için Mehmet Genç'in ortaya koyduğu üç ilke gelenekçilik, iaşecilik ve fiskalizmdir. Bunlar Osmanlı iktisadi zihniyet ve yapısını Batılı devletlerden ayıran ilkelere. Osmanlı Batılı devletler gibi merkantilist kaygılarla hareket etmemekte, böylece ticareti bir amaç olarak değil, araç olarak ele almaktadır.

Albayrak tezin kapsadığı dönemin niçin seçildiği hakkında da dinleyicileri bilgilendirdi: Tez, 1830-1878 arasını kapsamaktadır. Albayrak'a göre bu süreç boyunca birkaç kırılma noktası vardır. Öncelikle Balkan tarihi açısından oldukça önemli olan yeniçerilik bu dönemin hemen öncesinde kaldırılmıştır. Yeniçeriliğin kaldırılması esnaf üzerindeki baskıyı azaltmış ve ticari olarak bir canlanma dönemine girilmiştir. Diğer yandan 1829 Edirne Antlaşması'ndan sonra Rusya, 1856'ya kadar Tuna ağzının hakimiyetini ele almıştır. 1840-73 arası ise Osmanlı dış ticareti açısından ciddi bir genişlemenin yaşandığı dönemdir. Nihayet, 1878'de bölge resmen Osmanlı hakimiyetinden kopmuştur.

Albayrak konuşmasının devamında Osmanlı Devleti'nin Tuna bölgesindeki ticaretle ne kadar ilgilendiği, ilgilendiyse bunu nasıl yaptığı ve önceliklerinin ne olduğu sorularını açıklamaya çalıştı. Osmanlı için temel konu mal arzının bol olmasıydı. Bu durum fiyat istikrarı anlamına da geliyordu. Fiyat istikrarı ise ortaya çıkabilecek siyasi istikrarsızlıkların önüne geçmekteydi. Osmanlı bu sebeple Tuna ticaretine önem vermekte, buranın güvenliğini sağlamakta ve denetlemekteydi.

Osmanlı için bu noktada bir farklılığın olduğunu, gümrük kayıtlarında onlarca mal demeti olmasına rağmen Osmanlı idaresinin bunlardan dokuz on kadarıyla ilgilendiğini belirten Albayrak, bu durumun Şevket Pamuk'un 'seçici müdahalecilik' teziyle örtüştüğünü aktardı. Bu yaklaşıma göre devlet, yoğun bir müdahale

politikası gütmemekte, kendi şehirlerinin iaşesi için özel bölgelere, özel mallara özel sebeplerle müdahale etmektedir. Bu sebepten farklı sınırlar için uygulanan farklı politikalar olduğu gibi, farklı limanlarda da aynı politikalar uygulanmamaktadır.

Bu yaklaşım ekseninde Tuna, Albayrak'a göre İstanbul'un kileri konumundadır. Buradan Osmanlı'ya zahire, bilhassa hububat ve tahıl, canlı hayvan, deri, yünlü dokuma, tuz, kereste ve odun, kömür gibi mallar ağırlıklı olarak ithal edilmektedir. İstanbul ve diğer bölgeler için hayati öneme sahip bu ürünlerin tedariki için devlet, bölgenin kendi hakimiyetinden çıktığı tarih olan

1878'e kadar Tuna ticaretinde yer almıştır.

Çok Yönlü Bir İnşa Olarak Teknoloji: İstanbul'a Elektrik Girişi

Emine Öztaner

23 Mart 2015

Değerlendirme: M. Hakan Vaizoğlu

Bilim ve Sanat Vakfı Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Tez-Makale Sunumları toplantı dizisinin 153. oturumunda İstanbul Şehir Üniversitesi Tarih Doktora Programı öğrencisi Emine Öztaner ko-

nuk edildi. Öztaner, aynı üniversitenin Tarih Yüksek Lisans Programında tamamladığı tezini merkez aldığı “Çok Yönlü Bir İnşa Olarak Teknoloji: İstanbul’a Elektriğin Girişi” başlıklı sunumu gerçekleştirdi.

Öztaner, tezinin ilk bölümünü metodolojik tartışmalara ayırdığını ifade etti. Burada teknoloji tarihi yazıcılığını ele alan Öztaner’e görebu alan, Thomas Kuhn’un Bilimsel Devrimlerin Yapısı adlı kitabından sonra gelişmiştir. Teknolojinin sosyal inşası branşı altında araştırma yapan sosyolog ve tarihçiler, teknoloji tarihinin nasıl yazılması gerektiğine dair tartışmalar yürütmüşlerdir. Öztaner ise tezinde, bu tartışmaların sunduğu perspektifleri de kullanarak, elektriğin hangi aktörler ve ilişki ağları üzerinden İstanbul’a girdiğini incelediğini belirtti.

Öztaner’in açıklamalarına göre Chicago, Paris, Berlin gibi Avrupa ve Amerika’nın önemli şehirlerinde 1870’lerden itibaren elektrikli sokak lambaları yer almıştır. İlk elektrik santrali New York’da 1882’de yapılmış. İstanbul’daki ilk santral ise 1914’te inşa edilen Silahtarğa Elektrik Santrali olmuştur. Öztaner, bu 30 senelik gecikmenin sebeplerini araştırdığını aktardı. Bu sorunun olumsuz bir yargı barındırdığını vurgulayan Öztaner, Batı dünyasında ortaya konulan bir yeniliğin Osmanlı bünyesinde hemen yer bulmamasını eleştiri konusu etmenin makuliyet taşımadığını belirtti. Meseleyi bir yargı konusu değil, tarihsel bir olgu olarak ele aldığını belirten Öztaner, ilk olarak elektrik enerjisinin kullanılabilir hale geldiği Amerika ve Avrupa’ya odaklandığını aktardı. Zira ancak bu sayede Batı’da bu kadar hızlı yayılan bir teknolojinin Osmanlı’da neden hemen karşılık bulmadığının anlaşılacağı ifade etti. Öztaner’e göre Avrupa’da kısa süre içerisinde elektriğin yayılması ve çokça santral kurulmasının ilk sebebi, uluslararası sergiler olmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Amerika ve Avrupa’nın önemli şehirlerinde çokça reklamı yapılan, haberlere konu olan ve dikkat çeken peş peşe uluslararası sergiler düzenlenmiştir. Elektrik teknolojisinin

sunduğu imkanların en gösterişli biçimlerde sunulduğu mekanlar da buralar olmuştur. Özellikle Chicago, Berlin ve Paris’teki sergilerde, elektrik teknolojisi hem kamuya, hem de potansiyel yatırımcılara görünür kılınmıştır. Bu etkinlikler neticesinde dikkatleri bu teknolojiye çekilen özellikle Avrupalı zenginler, elektriğin imkanlarından faydalanmak istemiş, yatırımcılar da patentler almak üzere sıraya girmişlerdir. İkinci sebep ise, bu etkinliklerin ardından üne kavuşmuş elektrik teknolojisine olan talebi karşılamak üzere yatırım yapacak sermaye sahiplerinin bulunmasıdır. Çok yüksek maliyetli bir yatırım olduğu göz önüne alındığında, sermayeyi toplayıp organize edebilecek yatırımcı, banker, iş adamları ile finans ve banka kuruluşlarının varlığının önemi belirlemektedir. Üçüncü sebep ise endüstrileşmiş şehirlerdir. Endüstrileşmiş Avrupa şehirlerinde pek çok fabrika bulunmaktadır ve bunlar, kömürden ziyade daha temiz ve verimli olması itibarıyla elektrik enerjisini tercih etmeye yönelmişlerdir. Avrupa şehirlerinin geometrik planlı yapıları, elektrikli tramway ve aydınlatma gibi kullanımlara uygun tipolojide olmaları da bir diğer önemli unsur olmuştur.

Osmanlı’da ise, söz konusu bu üç sebepten hiçbirisi, elektrik teknolojisinin yaygınlaşacağı üzere olgunlaşmamıştır. Dolayısıyla elektriğin İstanbul’a geç gelişini yalnızca istibdat dönemi ve II. Abdülhamit’in yasakları ile açıklamak makul değildir. Özellikle Mecelle’de, II. Abdülhamit’in yasakçı/gerici bir tavır ile elektriğin gelişini engellemiş olduğunun ifade edilmesi, sonraki literatürü de bu doğrultuda şekillendirmiştir. Ancak mukayese edilen, iki farklı iktisadi sistemdir ve Avrupa ile Amerika’daki gibi sermaye sahipleri Osmanlı’da mevcut değildir. Öztaner için elektrik altyapısının kurulmasının Osmanlı’da iki yolu vardır. Birincisi devletin finanse etmesiydi ki o dönemin Osmanlı’sı dış borçlar ve ekonomik krizler içerisindeydi ve yeterli finansmanı sağlayacak durumda değildir. İkinci yol olarak ise yap-işlet-devlet modeli söz konusudur. Yabancı bir şirketin elektrik santralini devletten para al-

madan kurması ve belirli bir süre kar elde etmek üzere işletmesi mümkündür. Ancak bu da gerçekleşmemiştir. Çünkü teknolojinin gerektirdiği sermaye çok büyüktür ve karşılığında ilgili şirketler 75 yıldan 90 yıla kadar işletme hakları istemişlerdir. Belirli bir tür enerjinin bu denli uzun bir süreyabancı sermayenin tekeline bırakılması ise Osmanlı'nın aleyhinedir. Elektrik, iletişim, ulaşım, aydınlatma, endüstri gibi birçok alanda kullanılmaktadır ve II. Abdülhamit bu denli büyük bir ekonomik gücü yabancı kontrolüne vermek istememiştir. Osmanlı'da elektriğin yaygınlaşmasının gecikmesinin bir diğer sebebi ise 1900'lerde hava gazı kullanımının gelişmiş, bu alana yatırımlar yapılmış olmasıdır. Dolayısıyla hali hazırdaki bir aydınlatma düzeninin yerine 2-3 kat fazla maliyetli bir aydınlatma sistemine geçiş ekonomik gelmemiştir. Hava gazının, elektriğe nazaran daha loş ve zayıf ışık vermesine karşın dönemin İstanbul'unun ana caddeleri hava gazıyla halihazırda aydınlatılmaktadır.

II. Abdülhamit'in 1900 yılındaki bir fermanında elektriğin bireysel kullanımının yalnızca devletten alınacak izinle mümkün, diğer her türlü kullanımın yasak olduğu ilan edilmiştir. Bu fermanla elektrik üzerine bir nizamname hazırlanana kadar kullanımının yasak olduğu belirtilmiştir. Bu nizamname gereksinimi, bir serbestiyet getirilmesi ve elektrikli cihazların yaygın olarak kullanılması durumunda yangın gibi kazaların meydana gelmesinden kaynaklanmaktadır. Bu tip kazalara gayrimüslimlerin sebep olması durumlarında, kapitülasyonların kendilerine vermiş olduğu imtiyazlardan ötürü Osmanlı yargısının eli kolu bağlı konumdadır. Söz konusu imtiyazlardan ötürü gayrimüslimlerin fail olduğu davalarda kadılar hüküm verememekte, durum konsolosluk mahkemelerine sevk edilmektedir. Elektrik kullanımı hususunda bir nizamnamenin, söz konusu bir durumun vuku bulması halinde konsolosluga tevzi edilmek suretiyle mevcut olmayışından ötürü yasak uygulanmıştır. Nizamnamenin hazırlanması da elektrik üretim ve dağıtımının başlaması, bir yatırıma bağlıdır. Yani bu

kurulumun gecikmesinden ötürü başıboş kullanım ve sonuçlarının, hukuki açmazların önüne geçmek amacıyla, kamu yararına, yasak ilan edilmiş devam etmiştir. Bu yasaktan muaf olan yerler de söz konusudur. Aynı zamanda İstanbul'da elektriğin ilk kullanıldığı yerler de olan konsolosluklar, bu yasaktan muaflardır. Avrupa'da birçok hastanede elektrikli biyomedikal cihazların kullanılıyor olmasının karşılığı olarak İstanbul'dakı bazı hastaneler de bu cihazların kullanıldığı üzere yasak kapsamı dışında, aynı zamanda vergiden de muaflardır. Bazı çok lüks oteller, yetimhaneler, Robert Koleji gibi yabancı okullar, yabancı tüccarlar, tabi oldukları konsolosluk aracılığıyla elektrikli aletler getirip kullanabilmekteydiler. Yani Öztaner'in açıkladığı üzere 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında İstanbul'da elektrik enerjisi kullanılmıyor değildir. Belirli yerlerde ve devlet kontrolünde olmak üzere kısıtlı olarak kullanılmaktadır.

Elektriğin kamusal alanda yasaklanmış olmasına karşın askeri kullanım hususunda tersi bir durum yaşanmış, teşvik edilmiştir. Osmanlılar, tarihleri boyunca askeri teknolojiyi yakından takip ettiklerinden, elektriğin özellikle İngiltere ve Fransa donanmalarındaki kullanımından etkilenmişlerdir. Bu anlamda 1888'de Tersane-i Amire'de, yalnızca donanmaya hizmet sağlaması üzere küçük bir elektrik santrali kurulmuştur. Hiçbir yabancı sermayenin kullanılmadığı bu ufak santral, II. Abdülhamit tarafından, elektrik konusunda eğitim almak üzere Paris'e gönderilmiş 3 mühendis tarafından kurulmuştur. Öztaner, okuduğu hatıratlarda bu santralin pek de verimli çalışmadığını görmekle birlikte, askeri alanda geri kalmamak üzere atılan bu adımın önemli olduğunu belirtti. Yani Osmanlı'nın askeri teknolojiye, şehirleşmeden daha fazla önem verdiği üzere, elektriği de öncelikle askeri sahada kullanmıştır.

20. yüzyılın başından itibaren elektrik kullanımının bir tercihten çıkıp zorunluluğa dönüşmüş ve Osmanlı şehirleri teker teker elektrik ile aydınlatılmıştır. İlk

aydınlatılanlar, uluslararası yatırım eliyle ve özellikle Belçika ile Fransız sermayesinin ağırlığıyla 1902’de olmak üzere Tarsus, Selanik, Şam, Beyrut, İzmir gibi liman kentleridir. Yani İstanbul, ilk aydınlatılan şehir değildir zira diğer kentler elektrik enerjisiyle aydınlatılırken II. Abdülhamit İstanbul’un bu enerji ihtiyacını yabancı sermayeye teslim etmek istememektedir. Daha sonra 1908’de bir Fransız bankerle anlaşmaya varılmasına karşın ihtilal ile sözleşme feshedilmiş ve II. Abdülhamit döneminde İstanbul elektrik ile aydınlatılamamıştır. İttihat ve Terakki, Batı medeniyetinin ruhu olarak ifade edilen elektrige ve ülkede yaygınlaşmasının koşullarını tesis etmeye önem vermiştir. Bu yolda, uluslararası şirketlerin Osmanlı kamu ihalelerine katılmalarını kolaylaştıran bir düzenlemeye gidilmiştir. 1910 yılında açılan ihaleye 8 adet çokuluslu şirket katılmış ve kazanan Avusturya-Macaristan menşeli bir şirket olmuş, 50 seneliğine İstanbul’un aydınlatılması imtiyazını edinmiştir. Bu şekilde başlayan süreç içerisinde, savaş dönemi ekonomik sorunları ile, elektrik kullanımı bir hayli kısıtlı kalmış, savaş sonrası dönemlerde kullanım yaygınlaşmıştır. Öztaner, tezinde elektrigin kullanıma girmesiyle nasıl bir tüketici profilinin oluştuğunu da anlamaya çalıştığını belirtmiş ve bu hususa ilişkin örnekler aktararak sunumunu tamamladı.

BİR KİTAP- BİR YAZAR

Şehir Sokak Hafıza: Kuyulu’dan Biçki Yurdu’na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları

Erol Ölçer

24 Ocak 2015

Değerlendirme: Emine Kaval

Bir Kitap Bir Yazar serimizde bu ayki konugumuz Erol Ölçer ile, kendi hayatından kesitlerle, hem İstanbul, hem Osman Nuri Ergin sevgisi ve merakının ürünü olan “Şehir Sokak Hafıza: Kuyulu’dan Biçki Yurdu’na Osman Nuri Ergin ile İstanbul Sokak Adları” isimli kitabı üzerine bir sohbet gerçekleştirdik.

Erol Ölçer’in, Osman Nuri Ergin’e ve çalışmalarına ilgisi, baba evinin olduğu mahalle ve sokak adının vakt-i zamanında Osman Nuri Ergin (1883-1961) tarafından değiştirildiğini öğrenmesiyle başlar...

Osman Nuri Ergin Malatya doğumlu olup, küçük yaşta İstanbul, Zeyreg’e gelmiştir. 1901 yılında Darüşşafaka’dan mezun olduktan sonra ve Şehrema-

neti'nde çeşitli görevlerde bulunur ve Belediye Mektupçuluğu görevine getirilir. 1927 Nüfus Sayımı için karar alındığında, hükümet sokaklara isim verilmesi ve kapıların numaralandırılmasına dair bir kanun çıkarır. Bu kanun tebliği İstanbul Şehremaneti'ne geldiği zaman, Osman Nuri Ergin tam yetki ile bu iş için görevlendirilir. Yapması gereken -beş ay gibi kısa bir süre içinde- gayr-ı milli isimleri millileştirmek, mükerrer isimleri teke çevirmek ve kapılara numara vermektir.

Kurduğu heyet ile çalışmalara başlayan Osman Nuri Ergin, önce İstanbul'u 90 muntıkaya ayırır. Bu doksan muntıkada takriben 6800 sokak tespit edilir ve kaydedilen sokaklar bütün ayrıntılarıyla beraber cetvellere geçirilir. Osmanlı usulünce bir sokakta cami varsa cami sokak; hamam varsa hamam sokak; bostan varsa bostan sokak vs. denildiğinden, mükerrer şekilde yüzlerce cami sokak, hamam sokak, çeşme sokak ile karşılaşan Osman Nuri Ergin, o mekanlara bulunduğu bölgenin adını ekleyerek çözüm üretir. Bu şekilde: Karabaş Bostanı Sokak, Kariye Bostanı Sokak; İcadiye Hamamı Sokak, Yatağan Hamamı Sokak; Topçular Karakolu Sokak, Langa Karakolu Sokak; Baba Haydar Tekkesi Sokak, Yeniköy Tekkesi Sokak gibi yeni isimler ortaya çıkar. İsim vermekte takıldığı sokaklarda da -çok sayıda bakkal sokağı, boyacı sokağı vs. bulunduğu- o sokaktaki bakkalın, boyacının, vs. adını verir. Böylece Bakkal Sokağı, Bakkal İdris Sokağı olur; Boyacı Sokağı, Boyacı Ahmet Sokağı olur... Ve 1927 Tahriri'ne, resmî kütükler bu şekilde yazılı olarak girilir.

Ancak 1929 ve 30 yıllarında Cemiyet-i Umumiye-i Belediye azalarından bazıları, kişilere özellik, ayrıcalık verildi diye kimi sokak isimlerine itiraz ederler. Bunun üzerine şehir rehberinin çıkması esnasında Osman Nuri Ergin bunların 200 tanesini tashih eder. İlk adı Boyacı Sokak iken, Boyacı Kerim Sokağı yaptığı sokağın adı en son Teyyareci Resmî Sokak olur. Helvacı İbrahim Sokağı, Hançerli Han Sokağı olur;

Demirci Yusuf Sokağı, Nal Sokağı olur, ilahir...

1928 yılında Latin harflerine geçilmesiyle, sokak tabelalarının yeni baştan yazılması gerektiğinden, bu, Osman Nuri Ergin'in yaptığı tashihler için bir fırsat olur. Yeni levhalara tashih edilen isimler yazılır. Hükümü kalmayan eski tabela ve kapı numaraları ise söküldükten sonra, alacak hurdacı bulunmadığı için(!) Sarayburnu'ndan denize dökülür.

İstanbul'un mahalle isimlerinin birçoğunda da yine Osman Nuri Ergin imzası vardır. 1925 yılında çıkan kararname gereği 600 küsur mahallenin birleştirilerek mahalle sayısının tahdidine karar verilir. Tahdid Heyeti mahalleleri birleştirir, içlerinden hangisinin o yeni mahallenin adı olacağına Osman Nuri Ergin karar verir. Alemdar, Lale Hayrettin, Yerebatan, Firuzaga, Molla Fenari ve Cezeri Kasım Paşa mahallelerinin birleştirildikten sonra Alemdar Mahallesi adını alması gibi...

Osman Nuri Ergin'in Belediye tarihi konusundaki önemli çalışmalarından biri Mecelle-i Umûr-ı Belediye'dir. Ayrıca İstanbul sokak adlarını değiştirirken yaptığı çalışmalar ve çektiği zahmetler sonunda 1934 Şehir Rehberi'yle kisve-i tab'a bürünür. Burada 6200 tane sokak tüm ayrıntılarıyla listelenmiştir.

Ölçer, kitabında bilhassa Osman Nuri Ergin'in 1927 Tahriri için hazırladığı listelerden ve başka kaynaklardan da faydalanarak, İstanbul'daki mahalle, sokak ve cadde isimlerini, eski ve yeni isimleriyle listeliyor ve sonradan yapılan değişikliklerin de izlerini sürerek günümüze uzanmaya çalışıyor. Bugün İstanbul'da 70.000 ile 80.000 arasında sokak olduğunu kaydeden Ölçer, Osman Nuri Ergin'in vermiş olduğu isimlerden günümüzde hal-i hazırda kullanılan 3500 tanesini tespit etmiş: Vefa Caddesi, Yatağan Hamamı Sokak, Şair Eşref Sokak, Şair Ziya Paşa Sokak, Sancaktar Hayrettin Tekkesi Sokak; hep onun verdiği isimlerdir. Ölçer'e göre, Osman Nuri Ergin İstanbul'a adeta imzasını atmıştır.

2007 yılında İstanbul'da mahallelerin birleştirilmesi neticesinde birçok mahalle adının yok edildiğini üzülerken dile getiren Ölçer, bunun aynı zamanda o isimlerle beraber yaşayan tarihin silinmesi anlamına geldiğini, o nedenle mahalle ve sokak adlarının şehrin hafızasını korumada ve yaşatmada önemli bir rol icra ettiklerini, bu konuda ise Osman Nuri Ergin'in, İstanbul'a yaptığı hizmetlerin haddi hesabı olmadığı kanaatinde.

Osman Nuri Ergin'in bazı sokak isimlerini "eskilerin adını yaşatmak ve geleceğe onlara dair bir hatıra bırakmak amacıyla" koyduğunun altını çizen Ölçer, son zamanlarda bazı sokaklara sanatçı ve futbolcu isimlerinin verilmesini doğru bulmamaktadır. Sokağa hizmeti geçmemiş birinin adı o sokağa verilmemelidir, Ölçer'e göre.

1927 yılına ait İstanbul Kütüğü'nün de hazırlıklarını tamamlama arifesinde olduklarını söyleyen Ölçer, bu çalışmanın da toplumsal hafızanın canlı kalmasına hizmet edeceğini umut etmektedir.

Ders ile Sohbet Arasında: On Dokuzuncu Asır İstanbul' unda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri

Şemsettin Şeker

16 Mart 2015

Değerlendirme: İsa Akpınar

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin Bir Kitap Bir Yazar programı çerçevesinde Mart ayında *Ders ile Sohbet Arasında: On Dokuzuncu Asır İstanbul'unda İlim, Kültür ve Sanat Meclisleri* kitabı çerçevesinde Şemsettin Şeker'in dinledik.

Şemsettin Şeker, XIX. asır kültür ve sanat hayatını mahfiller etrafında ele alarak devrin panoramasını gözler önüne serer. Konuşmasına, devrin sosyal ve siyasî vaziyetinin tasviri ile başlayan Şeker, sanat hayatının dönemin realiteleriyle nasıl bir bağa sahip olduğunu ana hatlarıyla ortaya koyar.

Sanat ve kültürel faaliyetlere zemin hazırlayan, onları besleyen birçok muhit bulunduğunu dile getiren Şeker, hâmî-mahmî münâsebeti etrafında şekillenen bu hayatın çok yönlü olduğuna dikkat çeker.

Saray, konak, medrese, câmî, tekke, kalem, mektep, matbuat, mecmua, gazete ve sefarethane gibi birçok mahfilde teneffüse imkân bulan kültür hayatı, neş'et ettiği çevrelerin renk ve kokusunu taşımaktadır. Bahsi geçen muhitlere ana hatlarıyla temâs eden Şeker, konuşmasını merkez olarak gördüğü sarayı esas alarak sürdürür. En eski tarihlerden itibaren sarayın, hem cemiyetin hem de sanatın tekâmülünde büyük bir rolü vardır. Bilhassa, padişahın huzurunda gerçekleştirilen “Huzur Dersleri”, ilim ve sanat hayatına doğrudan tesirde bulunmaları hasebiyle kültür tarihimizde çok farklı bir yere sahiptir.

Şeker'e göre, XIX. asrın ibtidâsında Sultan III. Selim'in başlattığı yenileşme hareketlerinin hız kazandığı müşâhede edilir. Kısa süreli bir inkıtanın hemen ardından Sultan II. Mahmûd, aynı siyasetinin devam ettiricisi olmuştur. II. Mahmud devrinin sanat hayatına tesiri, ıslahat hareketlerinde göze çarpmaktadır. Özellikle Yeniçeri Ocağının ilgâsı ve kılık-kıyafet değişikliğine dair fermanların devrin şairleri tarafından desteklenmesi, bu tesirin kuvvetini göstermektedir. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması esnasında, padişah adına söylenen şarkı ve türküler bu yönden oldukça kıymetlidir. Şâirlerin cemiyet hayatındaki ehemmiyetini fark eden II. Mahmûd, kendi etrafında bir şairler zümresi teşkil eder. Alevî-Bektaşî saz şairleri tarafından tenkit edilen Sultan II. Mahmud'un 1834'te âşıklar kethüdası olarak Âşık Hüseyin'i seçmesi, otuz kadar âşığa saraydan maaş bağlaması, zaman zaman bunları huzuruna çağırarak fasıllar tertibiyle ihsanlarda bulunması, şâir Sâmî'yi sarayda altı ay kadar misafir edip her gece bir halk hikâyesi dinlemesi bu idrâkin mahsûlüdür. Kültürel ve edebî faaliyetlere destek veren sultanın, halkın gözünde ayrı bir mevkie yükseldiği görülür. II. Mahmûd döneminin bir diğer hususiyeti ise yazılan eserlerin evvelâ saraya sunulup ardından neşredilmesidir.

Şemsettin Şeker, Sultan Abdülmecid döneminin “II. Lale Devri” olarak anılmasına dikkat çeker. Özellikle sanatın mûsikî, hat, tiyatro gibi şubelerinde; saray ve

konaklar merkez olma imtiyazını elinde bulundurur. Padişah, sanata istidadı olanları bizzat arayıp bularak himayesine almıştır. Kadınların eğitimi meselesiyle de hususî olarak ilgilenen sultan, sarayı adeta bir mektebe çevirir. Bu dönemde dikkat çeken bir diğer husus ise tiyatro binaların inşa ettirilmesi ve bu sanatın gelişmesine büyük destekler verilmesidir.

Sultan Abdülaziz devrinde ise padişahın müsaadesiyle ilim ve sanat hayatında başlangıçta tam bir serbestlik hâkimdir. Özel gazete ve mecmuaların yaygınlaşması, devlet idaresi dışında yayınevlerinin tesisi, batılı tarzda cemiyetlerin kurulması onun devrine mahsustur. Bütün bunlar, konak ve saray hâricindeki ilim - sanat muhitlerinin faaliyet ağının genişlemesinin önünü açmıştır.

Şeker'e göre, Sultan Abdülhamid devrinde sarayın ilim ve sanat hayatına tesiri çok daha farklı şekilde tezâhür eder. Bu dönemi, matbuat etrafında teşekkül eden edebî faaliyetler açısından en bereketli devir olarak görebiliriz. Roman, tiyatro, hikâye ve şiir nevindeki eserler, matbuat eliyle halka ulaşarak sosyal hayatta yeni bir devrenin inkişafına imkân tanımıştır. Sultan Abdülhamid de selefleri gibi kendilerinde değer gördüğü ilim ve sanat erbâbını himaye etmeyi sürdürmüştür. Namık Kemâl, Şemseddin Sâmî, Ahmed Midhat Efendi, Teodor Kasab, Ebüzziya Tevfik, Ali Kemâl, Ahmed İhsan, İkdamcı Cevdet bunlardan sadece birkaçıdır. Onun tesis ettiği okullarda yetişenler, saltanatından sonra da devlet yönetiminde ehemmiyetli vazifeler ifa etmişlerdir. Sultan II. Abdülhamid Han'ın edebî eserlerden ziyade fikrî yazılara kıymet verdiği de bilinmektedir. Bu dönemin bir diğer hususiyeti ise sultanın mektepleşmeyi yaygınlaştırması ve bu yapılar etrafında ilmi ve kültürel hayatın şekillenmesini sağlamasıdır.

Şeker, konuşmasını matbuatın yaygınlaşması ve iktidarın Bâbüâlî'de toplanmasıyla sarayın, ilim ve sanat merkezi olma hüviyetini kaybetmeye sürecine girdiğini işaret ederek, konuşmasını sürdürdü.

Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri

Ermenice İstanbul Tarihleri: Kömürcüyan, Hovhan- nesyan, İncicyan, Baronyan Saro Dadyan

29 Ocak 2015

Değerlendirme: Nida Nebahat Nalçacı

Osmanlı tarihyazımında pek fark edilmeyen ve yeterince de değerlendirilemeyen birincil kaynakları gündeme getirmeyi amaçlayan “Tarih Okumaları”nın “Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri” alt başlığıyla başlayan gayrimüslim müverrih ve müellifler tarafından kaleme alınmış eserleri masaya yatıran bu seneki seri toplantıların Ocak ayında gerçekleşen ikincisinde, Saro Dadyan’ın sunumuyla, konusu İstanbul olan dört Ermenice İstanbul tarihi tartışıldı. Bunlar yazılma sırası ile Kömürcüyan, Hovhannesyan, İncicyan ve Baronyan tarihleri idi. Dadyan, kroniklerin yazılma sebep ve süreçleri ile birlikte, İstanbul’daki Ermeni cemaatinin şehrin kültür hayatındaki yerini, bu kroniklerin tekrar ortaya çıkış serüvenleri ile birlikte hikayeledi.

Ermeni edebiyatı hakkında nitelikli literatür çalışmalarını sürdürmekte olan Dadyan, İstanbul’un Türk hakimiyetine girmesinden sonra çoğalan Ermeni cemaatinin toplum içindeki kültürel etkinliklerini, bir Osmanlı tebaası ve İstanbullu olarak eser veren müelliflerin yazma motivasyonlarını, bu eserlerin zamanla oluşturdukları etkileri de hikayeye eş zamanlı olarak kattı. Özellikle, Venedik’teki San Lazaro Adası’nda kurulan Ermeni Mikityeryan Manastırı’nın kütüphanesinin, zamanın şartlarına göre olağanüstü bir çabayla Ermeni yazınına dair topladığı koleksiyonun ve daha başka kütüphanelerin, hem Osmanlı hem de İstanbul şehir tarihi adına oldukça nadide eserler barındırmasıyla, bu kıymetli literatürün günümüze kadar geldiğini ifade eden Dadyan, yazmaların tekrar ortaya çıkış hikayesini de katılımcılarla paylaştı.

İstanbul Üniversitesi’nde Ermenice, Fransızca ve İngilizce kaynaklar uzmanı olarak uzun yıllar çalışan ve toplantıya konu teşkil eden eserlerden Kömürcüyan’ın İstanbul Tarihi de dahil olmak üzere bu eserlerin klasik Ermeniceden Türkçeye çevrilmesini sağlayan Hrand Der Andreasyan’ın da anıldığı toplantıda, Andreasyan’ın bir kısmı 2 sene boyunca Mikityeryan Kilisesi’nde çalışarak çevirdiği başka eserlerden de bahsedildi.

Kroniklerin ilki, 17. yy. İstanbul’unu gezerek anlatırken, Evliya Çelebi’nin seyahatnamesini ve Hüseyin Ayvansarayi’nin *Hadikatül Cevami* eserini adeta tamamlayan Eremya Çelebi Kömürcüyan’ın İstanbul Tarihi’dir. Kırka yakın eser vermiş ve bir de Osmanlı tarihi yazmış Kömürcüyan, aristokrat ve ruhani kökenli ailesinin imkanlarını bu eserleri ortaya çıkarmak için değerlendirir. Dadyan’a göre, okuyucuya daha anlaşılır kılmak için Andreasyan’ın eklediği güncel notlarla daha kıymetlenen, başında “ben bu eseri, değerini anlayabilecek alimler için yazdım” yazan eserin müellifi, şehri, evvela denizden sonra ise yürüyerek karadan betimler. Artık yerinde olmayan pek çok kilise, kapı ve başka mekanların yerlerini dökümante

ederek bize bilindir kılar.

Dadyan'ın incelediği ikinci eser, Mikiterist Katolik cemaatinden bir aileye mensup, coğrafya ve tarihçi Ğugios İncicyan'ın İstanbul Tarihi ise, birçok kaynaktan yararlanarak yazdığı, bizzat yorum gözlemlerini de içeren, aslında *Dünya Coğrafyası* adlı 11 ciltlik kitabının 5. cildinin bir kısmıdır. İncicyan'ın kilise ve semtlerin tarihleri, Osmanlı yönetimi, gündelik hayata dair bilgiler de verdiği bu eserinden başka İstanbul semtlerini şiir formunda anlattığı *Boğaziçi Sayfıyeleri* bir eseri daha vardır.

İncicyan ile yaklaşık aynı dönemde yaşamış, bir tanesi 6 ciltlik *Osmanlı Tarihi* olmak üzere yayınlanmamış 12 kadar telif vermiş, coğrafya ve tarih öğretmeni Sarkis Sarraf Hovannesyan ise programda sunumu yapılmış üçüncü müellif idi. Dadyan; Kömürcüyan üslubunda yazan ve İstanbul şehri tıpkı onun gibi gezen Hovannesyan'ın eserinde yalnızca Suriçi'nde, kapıların olduğu semtleri anlattığını belirtti ve bu anlatımlara dair çeşitli detayları paylaştı.

Programın dördüncü kitabı, Ermenilerin Molière'i olarak anılan, hiciv ustası Baronyan'ın tarihi ise, esasında bir hiciv kitabı idi. Eseri, Ermeni cemaatinin içindeki yozlaşmayı, cemaat içi kavgaları yazmak niyetiyle hazırlayan müellif bir yandan da farkında olmadan İstanbul'un 34 mahallesini, mahallerin sosyal hayatını ve mahalledeki Ermeni kurumlarını anlattığı ifade edildi.

Programın sonundaki soru-cevap kısmında, bahsi geçen yazmalarının yayın ve yayım sorunları, Mikiteryan cemaatinin kıtalar arası kaynak eserlere lojistik desteğinin sebepleri, müelliflerin Osmanlı ricali ve entelektüelleri ile olan etkileşimi, yazıldıkları dönemin Ermeni Cemaati'nin kendi içindeki dinamikleri ve diğer cemaatlerle olan ilişkileri gibi hususlara değinildi.

Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri - 4

Yeniçağ'da Osmanlı Yerel ve Kilise Mahkemeleri

Eugenia Kermeli

30 Mart 2015

Değerlendirme: Sedat Albayrak

Türkiye Araştırmaları Tarih Okumaları üst başlığı altında düzenlediği Gayrimüslim Tebaanın Kaleminden Osmanlı Tarihleri adlı seri toplantının dördüncü oturumunda Hacettepe Üniversitesi'nden Eugenia Kermeli'yi ağırladık.

Osmanlı'da gayrimüslim tebaanın sosyal hayatı, yönetimi ve hukuki durumuna dair çalışmalar uzun zamandır Batı'da ve ülkemizde popülaritesi hayli yüksek konulardan. Geniş bir periyoda yayılan bu çalışmalarda daha çok Osmanlı kaynakları kullanılarak uzun bir dönem için belirli bir çerçevede tezler oluşmuştur. Ortaya konulan iddialar zamanla tartışılmaya başlanmış bilhassa gayrimüslim tebaanın kendi kaynakları ile zenginleşerek yeni perspektifler kazanmıştır. Bu minvalde bilhassa gayrimüslimlerin vergi rejimi, dinî işleri, cemaat arası ve Müslümanlarla münasebetleri ve hukukî statüleri en

çok gündeme gelen konulardandır. Kermeli, incelediği gayrimüslim belgelerinde özellikle metropolitlerin yargı alanları ve gayrimüslimlerin cemaat arası işlerini çözen “yerel mahkemeler” dediği kurulların faaliyetleri üzerine yoğunlaşıyor.

Gayrimüslimlerin hukuki uyumsuzluklarını nasıl çözdükleriyle ilgili hakim kanaat din adamlarına ahval-i şahsiye alanında tanınan sınırlı yetkiler haricinde esas yetkili merciin kadı mahkemesi olduğu yönündedir. Burada kullanılan temel kaynaklar ise kadı sicilleridir. Kermeli, sayıları binlerle bulan metropolit kayıtlarındaki codexler ve yerel mahkemelerin verdiği “hüccet”ler üzerinde yaptığı çalışmalar ile hakim kanaati sorgular nitelikte önemli bulgulara ulaştığını ifade etti. Sunumunda dört vakıa(case) üzerine yoğunlaşarak klasik dönemde incelediği Ortodoks toplum açısından uyumsuzlukların çözümünde görece serbestiyetin olduğu uygulamaları ortaya koydu. Yunanistan’daki metropolit codexlerinde araştırmalarında dikkatini çeken hususların başında önceki neşirlerde ve çalışmalarda daha çok dinî yaşayışa ilişkin kayıtların ön plana çıkarılması oluyor. Halbuki bu metinlerin en önemli tarafı aynı zamanda hukukî birer belge olması. Kermeli’ye göre hem Yunanistan’da hem Patrikhane’de kayıtların ele alınmasında belirli endişelerin ağır basması ve Türkiye’deki araştırmacıların bu alana yeterince yönelmemesi Ortodoks toplumunun hukukî kurumları ve uyumsuzluk çözüm yolları hakkında bilgilerin sınırlı kalmasına yol açmış. İncelediği vakialarda bir Ortodoks ve bir Müslüman yerel gayrimüslim kethüdadan hüccet alabiliyor, bu hüccetlerde Müslüman şahitler bulunabiliyor. Veya metropolitin tarafları uzlaştırması ile yazdığı kararın çavuşa tatbik etmesi için gönderilmesi söz konusu olabiliyor.

Metropolitlere verilen beratlarda cemaat içi aile hukukuna ilişkin evlenme ve boşanma gibi konularda ve miras paylaşımında yetki tanınıyor. Sonrasında kayıtları güvence altına almak üzere yemin kabul edilebiliyor. 17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise metropolitler defacto olarak borç ilişkileri ve ticari konular gibi birçok uyumsuzluğu inceliyor. Buradaki yetki sadece dinî görüş

belirtmek ve arabuluculuk (sulh) faaliyetinden ibaret değil. Kararların tatbiki ise çok ciddi sosyal müeyyide içeren aforoz tehdidinin taraf(lar)a yöneltilmesi ile gerçekleşiyor. Kethüdalarn bulunduğu yerel mahkeme denilen rahiplerin de katıldığı eşraftan oluşan merci ise cereme denilen para cezaları ile kararlarının tatbikini sağlıyor. Bu evrakın kadı önüne taşınması, kadıdan alınan bir kararın da metropolite getirilmesi rastlanılan diğer vakialardan. Tarafların kimi zaman memnun kalmadıkları veya mali külfetten kaçındıkları durumlarda bir merciin kararının zıddına diğerine müracaat ettiklerine de rastlanılıyor.

Metropolitlerin ve yerel mahkemelerin tatbik ettiği kuralları Ortodoks kilise kanonlarından ibaret değil, daha çok örflerin birikimini ifade eden bu tatbikat zamanla normatif bir boyuta bürünüyor. Bizans hukuku ve kilise kanonlarının yanında metropolitlerin baktıkları davalara ilişkin içtihatları önemli bir külliyyat teşkil ediyor. Hexabiblos gibi metinler Justinianus kodundan daha detaylı ve sistematik olup 20. yüzyıla kadar Ortodoks kilisesinin temel müracaat kaynaklarından olmuştur.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren modern devlete geçiş ve merkezileşme süresi gayrimüslimlerin cemaat içi işleyişleri konusunda kuralları daha belirgin hale getiriyor. Bu yönüyle Kermeli’ye göre devlet bilinçli olarak bu dönemde “millet sistemi”ni kendi eliyle inşa ediyor. Klasik dönemde daha çok serbestiyetin ve çeşitliliğin olduğu bir dönemi ifade eder. Kermeli’nin dikkat çektiği hususlardan biri de merkezileşme karşısında patrikhannenin uhdesinde bulunan beratlarda çeşitli değişimler gözlemlenmesi ve otantik belgelere benzemeyen kimi metinler ortaya çıkması. Sonraki araştırmalarda ortaya çıkan bu durum mevcut konumu korumaya yönelik çeşitli çabaları yansıtmaktadır.

Kermeli, incelediği metropolit codexleri ve kilise kayıtları üzerinden Osmanlı hukukuna bakışta yeni yaklaşımlar edinilebileceğini ifade etti. Tarihe 19. yüzyılın hukuki pozitivizminin tek hukuk-tek yargı makamu yerine çoklu sistemlerin ve mercilerin bulunduğu dönemselle ve yerel uygulamaları göz önünde bulundura-

rak bakılması gerektiğini ifade etti. Bu sistemi anlamada H.L.A Hart'ın "eleştirel hukuk çalışmaları" yönetimin kullanılabilmesi, devlet merkezli antropolojik yaklaşım yerine tarafları dikkate alan çalışmalarla bakılabileceğini ifade etti. Uygulamayı tam olarak hukuki çoğulculuk olarak ifade etmese de alternatif teorilerle yaklaşılabilmesini ifade etti. Kermeli, çok geniş bir külliyatı teşkil eden Ortodoks kilisesi kayıtlarının hem Osmanlı gayrimüslimlerinin yaşayışı hem de Osmanlı hukuk sistemi hakkında çalışmacılara yeni ve geniş bir yaklaşım sağlanacağını dile getirerek sunumunu sonlandırdı.

Balkan Tarihi Konuşmaları - 6

Bosna'da Medrese Geleceği: Eğitim ve Müfredat

Ahmed Adilovic

28 Mart 2015

Değerlendirme: Ali Erken

Türkiye Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği Balkan Tarihi Konuşmaları serisinin altıncısında Ahmet Adilovic ile Bosna'da dinî ilimlerin geçmişi ve bugününe dair bir sohbet gerçekleştirdik. 1994-2003 yılları arasında Travnik Elçi İbrahim Paşa Medresesi müdürlüğünde bulunan Dr.Ahmed Adilovic 2014'den bu yana

Travnik (Orta Bosna Bölgesi) Müftülüğü görevini yürütmektedir. Aynı zamanda savaş zamanı Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinde komutanlık görevi yapmıştır.

Adilovic konuşmasına Bosna'daki medreselerin tarihi hakkında kısa bir bilgi vererek başladı. Osmanlı'nın bölgeye gelmesinden kısa süre sonra ilk medreselerin açılmaya başladığını, Bosna'da kurulan en eski medresenin 1557 senesinde Saraybosna'da açılan Gazi Hüsrev Bey medresesi olduğunu kaydetti. Bosna Hersek medreselerinde verilen eğitimin Osmanlı eğitim sisteminin bir parçası olduğunu ifade eden Adilovic o dönemde medrese öğrencilerinin 12-16 yaşları arasında eğitim aldığını, daha önce de sıbyan mekteplerine gittiklerini belirtti. Sayıları 100'e yaklaşan medreseler ile birlikte Bosna Hersek'de çok canlı bir eğitim hayatı olduğunu ifade eden Adilovic Osmanlı'nın gerilemesiyle beraber bu sayının da yavaş yavaş azalmaya başladığını kaydetti. 1876'da Bosna'nın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kontrolüne geçmesiyle beraber bu gerileme hız kazanmış, ancak Avusturya-Macaristan idaresinin dini eğitime yönelik şiddetli bir baskısı olmanmıştı. Adilovic asıl sıkıntının 1945'de Yugoslavya'nın kurulmasıyla başladığını, bu dönemde faaliyet gösteren 33 medreseden 32'sinin kapatıldığını ifade etti. Sosyalizm döneminde faaliyet gösterebilen sadece 1 medrese (Gazi Hüsrev Bey) kaldığını belirten Adilovic, buraya da göstermelik olarak izin verildiğini, ders içeriklerinin ve okul yönetiminin hükümet tarafından sıkı bir şekilde kontrol edildiğini söyledi. Yugoslavya döneminde faaliyetine son verilen camii ve medreselerin birçoğunun henüz kullanıma açılmadığı ve bazılarının mülkiyetinin dahi geri alınmadığına dikkat çeken Adilovic, görev yaptıkları Travnik Medresesi binasının da mülkiyetinin halen devlette olduğunu ve kendilerine sadece kullanım izni verildiğini kaydetti.

Ahmed Adilovic şu anda Bosna Hersek'de faaliyet gösteren 3 İlahiyat Fakültesi ve 6 medrese olduğunu, açılan bu medreselerin 90'lı yıllardan sonra tekrar fa-

aliyete geçtiğini ve idarelerinin Bosna-Hersek İslam Birliği tarafından sağlandığını belirtti. Gelirlerinin yarısının devlet, yarısının da öğrenciler tarafından verilen aidatlar tarafından karşılandığını anlatan Adiloviç kız öğrenciler için eğitimin de yine 90'lardan sonra başladığını ekledi. Faaliyeti durdurulan diğer medreselere sahip olunamadığı için şu anda eğitimin bu 6 medresede devam ettiğini ifade etti.

Medrese eğitiminin içeriğine de temas eden Adiloviç, müfredatın %30 dini ilimler, %20 dil (Boşnakça, Arapça, İngilizce, Türkçe seçmeli), %20 matematik-fizik-kimya-biyoloji, %11 sosyal bilimler ve kalan da diğer derslerden oluştuğunu söyledi ve medrese diplomasının Bosna'daki bütün üniversitelerde geçerliliği olduğunu ve öğrencilerin medreselerden mezun olduktan sonra istediği herhangi bir bölüme gidebildiklerini belirtti. Bunun da yeni kazanılan bir hak olduğunu ekleyen Adiloviç, Komünizm döneminde Gazi Hüsrev Bey medresesi diplomasının devlet tarafından tanınmadığını, mezunların sadece İlahiyat fakültesine gidebildiklerini, ardından da imam olabildiklerini ancak sistem tarafından ilkokul mezunu olarak kabul edildiklerinin altını çizdi.

Medreselerde terbiyeli iyi birer Müslüman yetiştirme amacı taşıdıklarını ve şu an itibarıyla Sancak'taki ile birlikte 7 medrese ve 3 ilahiyat fakültesinde eğitim verdiklerini, hafızlık kurumunun canlılığını koruduğunu hatırlatan Adiloviç buna ilaveten ortaokullarda da din eğitimi verildiğini belirtti. Buna ek olarak okul dışında 5-15 yaş arası çocukların gittiği din eğitimi verilen mektepler olduğunu ve bunun da sayısının yaklaşık 200'e ulaştığını kaydetti.

TAM Sohbet

Tefsir Öğretimi Açısından Elmalılı Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'an Dili*

İshak Özgel

5 Şubat 2015

Değerlendirme: **Abdulkerim Asilsoy**

Türk entelektüel hayatının en netameli konularından birisi ve belki de birincisi orta ve yüksek öğrenimde gerçekleştirilen(?) eğitim meseleleri olsa gerek. Sosyal ilimlerin hangi şubesine elinizi atsanız devasa ölçekte bir "seviye" kalitesizliği sizi hemen karşılayacaktır. Isparta İlahiyat'ta tefsir doçenti olarak görev yapan İshak Özgel'le yaptığımız programda da yine bu çetrefilli konunun ilahiyat ayağını konuştuk. Özgel sunumunda Türkiye'deki tefsir eğitimi(?) ile ilgili görüş ve önerilerini çok açık bir şekilde - çuvaldızı "kendisi"ne de batırarak- paylaşmayı ihmâl etmedi. Aslına bakılırsa Türkiye'de mevcut müfredat göz önüne alındığında bir tefsir eğitiminden daha ziyade bir tefsir öğretiminden söz edilebileceği konusuna dikkatleri çeken konuşmacı, İslâmî ilimlerin tedris sonuçlarının neden toplum

katmanları arasında görülemediği sorusunun cevabını bahsi geçen eğitim-öğretim farkında yattığını belirtti. Konuşmasının başında Türkiye’de tefsir öğretimiyle alakalı olarak durum tesbitinde bulunan Özgel, özetle Selçuklu ve Osmanlı medreselerinde bu ilim şubesine ait eğitimle ilgili bilgiler aktardı. Buna göre gerek Selçuklu gerekse Osmanlı medreselerinde daha belirgin bir şekilde müfredat ve o müfredatın amacına uygun bir tertip ve düzenin olduğu görülür. Türkiye’de özellikle YÖK’le birlikte birkaç defa müfredat değişikliği yapılmıştır ki bu değişiklikler incelendiğinde müfredatı yapanların kayda değer bir amaç gütmedikleri hemen görülecektir.

Osmanlı medreselerinde tedris hayatının temel hedefi Kur’an’ı anlamaktır. Bu bakımdan medrese sisteminde tefsir dersi en üst seviyede okutulur. Allah’ın kelâmını her açıdan insanların anlayabileceği bir eğitim öngörülmüş ve buna uygun da bir yapılanma ortaya konmuştur. Bu açıdan bakıldığında Allah’ın kelâmını anlamak için gerekli ilimlerin ve bir müfessirden bulunması gereken özelliklerin neler olduğu meselesi çerçevesinde Arap dili ve belagatını iyi bir şekilde bilecek ve onun inceliklerine vukufiyet sağlayabilecek bir yapı teşkil edilmiştir. Dersler arasında öncelikle sarf ve nahiv bunlarla birlikte belagat ilmi, bir de hüküm istinbatı yapabilmek için bir tür usul vazifesi gören mantık ilmi hemen göze çarpar. Tefsir ilmi ise diğer İslâmî ilimler arasında en son aşamada tahsil edilmektedir. Tefsir ilmi özelinde konuşacak olursak bugün pek de göremediğimiz ancak o gün için hayati ehemmiyeti haiz bir husus da eğitimin nass merkezli oluşudur. Yani metin merkezli bir eğitim söz konusudur. Ders bir metin üzerinden başlar ve bitirilir. Bir talebeye sordüğünüzde sarftan filanca metni bitirdiğini; nahivden falanca metni bitirdiğini; mantıktan filanca metni bitirdiğini söyleyecektir. Metin bir öğretici tarafından okutulur ve metnin kendisi de talebeden beklenen ne ise onu gerçekleştirmeye matuf özellikleri içerir. Özgel konuşmanın bu noktasında bugün ders kitaplarına baktığımızda tefsir usulüyle veya tefsir dersiyle alakalı olarak böyle düşünülmüş, hazırlanmış bir metnin karşı karşıya olmadığımızı ifade edi-

yor. Bir örnek üzerinden konuşacak olursak Türkçede İsmail Cerrahoğlu’nun yazmış olduğu tefsir usulü kitabı doğrultusunda onun türevlerinin okutulduğu bir tefsir usulü müfredatı ilahiyat fakültelerine hakimdir. O yüzdendir ki ben bir metni bitirdim ve o metin üzerinden bu ilmi edindim deme şansı bugün artık elimizde yok.

Osmanlı medreselerinde daha çok Zemahşeri’nin Keşşafı, Beyzavi’nin Envarü’t-Tenzil’i, Molla Gürani’nin Gayetü’l-Emanet’i, Ebussuud Efendi’nin İrsadü Akli’s-Selim’i okutulmuştur. En yoğun okutulan metin ise Zemahşerî ve Beyzavi’nin eserleri olmuştur. Burada dikkat edilecek bir husus da kitapların tamamının okutulmaması; içinden parçalar seçilmek suretiyle ders takririnin yapılıyor oluşudur. Meselâ Yasin suresi veya kısa sureler ya da belli bir cüzün belli bir parçası gibi...

Bu metinler de medrese hocalarının derslerde okutmak amacıyla kendilerinin hazırladıkları metinlerdir. Çoğunluğu da Beyzavi şerh ve haşiyelerinden müteşekkildir. Ancak bu eserler müstakil olarak Beyzavi tefsirine yapılmış şerh ve haşiyeler değildir; bunlar daha çok hocaların ders notları veya ders kitabı vazifesi görmesi için kaleme alınmış eserler niteliğindedir.

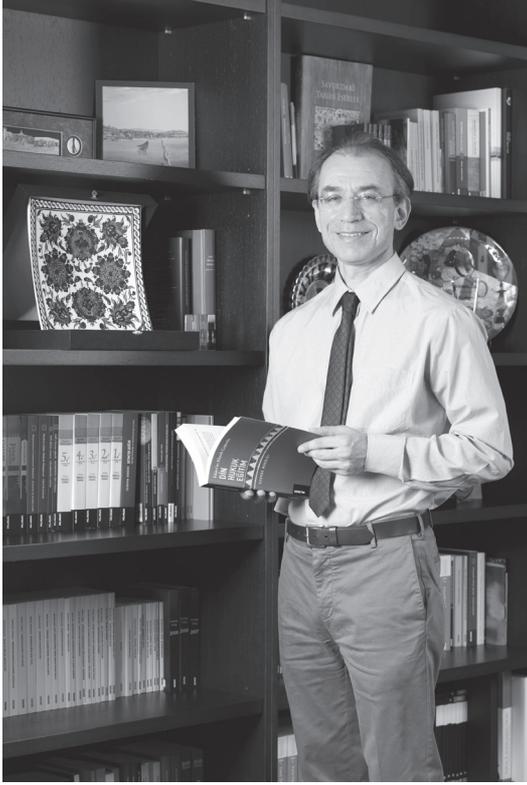
Osmanlı medreselerinde Zemahşeri’nin eserinin okutuluyor olması da tefsir eğitim ve öğretim teknikleri bakımından ilginç bir durumdur; zira eserin içinde mebzul miktarda itizalî fikirler mevcuttur; bunun sebebi, öğrencinin daha önce sarf, nahiv, bedii, beyan, meâniyle alakalı öğrendiği nokteleri metnin içinde rahatça takip edebileceği bir eser oluşudur. Bugün Türkiye’de de bu nitelikte bir metin takibi yapılabilir mi sorusuna pekâla “evet” denilebilir; zira Elmalılı’nın eseri tam da bu nitelikte bir eser hüviyetiyle Türk entelektüellerinin karşısında duruyor.

Bugün Türkiye’de pekâla Zemahşeri de Beyzavi de okutulabilir ama pratikte bunun böyle olmadığını 20 senelik ilahiyat hocalığı esnasında öğrendiğini kaydeden Özgel, ilahiyat fakültelerine gelen öğrenci profili hakkında şunları aktarıyor: “Her geçen gün seviyesi

düşen bir ilahiyat ilmi talibiyle karşı karşıyayız. Arapça bir ibareyi çözmeye, anlamaya çalışan bir kişi var ve ders tamamen bir tercüme dersine dönüşüyor. Yani karşınızda Arapça bir metni okumakta zorlanan bir kitle var, siz de seçmiş olduğunuz bir metni ona Arapça okutmaya, şu kelimenin manası şudur, burası budur diye anlatmaya çalışıyorsunuz..” Bu realite karşısında Türkiye’de Türkçe yazılmış tefsir kitapları içerisinde duruma en uygun düşen eser Elmalılı Hamdi Yazır’ın Hak Dini Kur’an Dili’dir. Sanki aksine Türkçe tefsir bakımından çok da alternatifimiz yok. Hangi tefsir kitabını okuyalım sorusu Türkiye şartlarında cevaplandırması zor bir sorudur. Diyanetin Kur’an Yolu eseri dışında büyük ölçüde tercüme literatürüyle karşılaşılır. Tercümelerin de hangi gaye ile yapıldığı meselesi de ayrı bir problem. Meselâ “Ebussuud Efendi veya Beyzavi niçin tercüme edilir, Beyzavi’nin tercümesini kim okur veya Beyzavi’nin tercümesini okuduğu zaman insanlar ne anlarlar?” soruları büyük ölçüde piyasa şartlarıyla ilgili olduğu söylenebilir. Beyzavi’yi okuyacak bir adamın zaten Arapça bilmesi gerekir. Arapça bilmeyen birinin o tefsirden ne gibi bir istifadesi olabilir? Bunları anlamak güç; ama bunların karşısında çok önemli bir eserimiz var: Hak Dini Kur’an Dili

Son olarak İshak Özgel’in tefsir eğitim ve öğretimi ile alakalı olarak şöyle bir öngörüsünün olduğunu öğreniyoruz: Bir yandan Kur’an’ı anlamak isteyen ve fakat Arapçası da çok iyi olmayan ve dilini bu yolda bir şekilde geliştirmeye çalışan bir grup talip ile Elmalılı tahlil edilerek, kavramları üzerinde durularak tıpkı bir Arapça kaynak okuyormuşcasına takip edildiğinde medreselerde bir tefsir kitabını okumaktan kastedilen, amaçlanan hedefler neler ise bu hedeflerin pek çoğu gerçekleşebilir. Elmalılı’nın içeriğine bakıldığında hakikaten hem kaynakları itibarıyla hem ele aldığı mevzular itibarıyla hem birikimi itibarıyla birçok meseleyi tanımladığını, tahlil ettiğini, tartıştığını, tercihte bulunduğunu çok rahatlıkla görebiliriz.

İstanbul Şehir Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ahmet Ademoğlu ile Konuştuk

İstanbul Şehir Üniversitesi'nin kuruluş hikayesinden kısaca söz edebilir misiniz?

İstanbul Şehir Üniversitesi, 31 Mayıs 2008'de kuruldu. İlk öğrencilerine ise kapılarını Ekim 2010'da açtı. Ancak üniversite çeyrek asrı aşan bir geleneğin, 30 yıldır eğitim veren bir kurumun mirası üzerine inşa edildi. Bir yandan çağdaş dünya toplumunun ana dinamiklerini anlamaya, diğer yandan Türkiye'nin tarihi köklerini bulmaya ve bu kökler üzerinde sağlıklı bir geleceğin oluşumuna katkıda bulunmaya çalışan Bilim ve Sanat Vakfı, bunu sağlamak için sahip olduğu tüm bilgi birikimini üniversitemize aktarıyor.

Vakfımızın Başkanı Sayın Ahmet Okumuş bir konuşmasında şöyle demişti: "Adı olan her şeyin bir hikayesi vardır derler. Bir adı verenlerle, o adı alıp sürdürenler, hikayenin ortak yazarları, ortak kahramanları olurlar." Bizim de adımız, İstanbul Şehir Üniversitesi. Adımızı kurucu vakfımız, Bilim ve Sanat vakfından aldık. Bu adı, bize bırakılan kültür birikimi mirasımıza yakışır şekilde gelecek nesillere aktarma umuduyla yola çıktık. Bu birikimin gelecek nesillerin ellerinde şekillenmesine katkı sağlıyoruz.

Bilgi birikimi üniversitenizin mottolarından. Bu bilgi birikiminin oluşturulmasında İstanbul Şehir Üniversitesi'nin rolü nedir?

Özgün bir bilgi birikimi oluşturabilmek öncelikle bilgiyle kurulacak ilişkinin varoluşsal bir önemi olduğunu kavramayı, ardından da insanlık tarihin tüm ortak düşünce birikimini özümsemeyi gerektiriyor. Nihayetinde disiplinlerin sınırları sanıldığı kadar keskin değil ve yeni bilginin sırrı çoğu zaman farklı alanlardaki imkanların ustaca bir araya getirilmesinde saklı. Tüm öğrencilerimize uyguladığımız özgün tasarımlı ortak dersler programının yanısıra, onlara sunduğumuz yandal, çift anadal ve yatay geçiş olanakları eleştirel ve yenilikçi bakış açısının geliştirilmesi ve bu bilgi birikiminin oluşturulmasını hedefliyor. Böylece onları farklı alanların bilgi birikimleri ve yönetsel imkanlarıyla tanıştırdığımız özgün bileşimler ve yenilikçi fikirler geliştirmelerini hedefliyoruz. Bunu yaparken yerel tecrübeyi özümsemek, evrensel birikimle bütünleştirmek ve sonunda özgün olanı yakalamak temel perspektifimizi oluşturuyor.

Üniversitenizin mevcut öğrenci sayısı nedir?

2014-2015 Akademik Yılı itibarıyla, 2663 Lisans, 571 Yüksek lisans, 8 Doktora olmak üzere öğrenci 3242 bulunuyor. Lisans öğrencilerimizin yaklaşık %20'si 70 farklı ülkeden gelen uluslararası öğrencilerden oluşuyor.

Üniversitenizin mevcut akademisyen sayısı nedir?

Üniversitemiz sayısı her geçen gün artan, bilimsel literatüre ve ülkemize katkısı büyük isimlerle çalışmaya özen gösteriyor. *İstanbul Şehir Üniversitesi akademik kadrosu* 115 akademisyen, 93 okutmandan oluşuyor.

Akademik kadromuz başta A.B.D. olmak üzere yurtdışındaki üniversitelerde doktora yapmış veya yurtdışındaki eğitim/araştırma kurumlarında uluslararası tecrübeye sahip kişilerden oluşuyor. Şerif Mardin, Kemal Karpat, Mehmet Genç, Ergun Özbudun, Ferhat Kentel, Mesut Yeğen, Medaim Yanık, Erkan Türe, Mahmut Mutman, Serap Yazıcı, Engin Akarlı ve Ümit Cizre akademik kadromuzda yer alan isimlerden bazılarıdır.

Üniversitenizde hangi bölümler var. İleri vadede açmayı planladığınız bölümler nelerdir?

Üniversitemizde *6 Fakülte*de yer alan *14 lisans programına ek olarak Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve İşletme Enstitülerimiz* bünyesinde 12 Yüksek Lisans Programına öğrenci kabul ediyoruz.

Kampüs içinde öğrencilere ne gibi imkanlar sunuyorsunuz?

Altunizade'de bulunan Doğu, Batı ve Güney olmak üzere üç kampüsümüz; İstanbul'un ana ulaşım arterlerinin tam ortasında, otobüs ve metrobüs duraklarına yürüme mesafesinde yer alıyor. Yaklaşık 300 dönümlük bir alana yayılan ve mimari proje çalışmalarını devam etmekte olan Dragos Kampüsü yaklaşık 6 bin öğrenciye hizmet verecek.

Ayrıca, öğrencilerimiz basketbol, voleybol, masa tenisi ve benzeri sportif etkinliklere katılarak sosyalve atletik becerilerini geliştirebiliyorlar. Spor takımlarımız uzman antrenörler eşliğinde yıl boyunca çalışmalarını devam ediyorlar. Kampüslerimizde bulunan fitness salonlarımız, voleybol, basketbol ve

sunu çim futbol sahalarımız tüm ŞEHİR'lilere hizmet veriyor. Çok amaçlı spor salonlarımızda pilates, yoga, zumba, power crunch, spinning vb. Grup egzersiz dersleri; wing tsun, taekwondo, aikido, capoiera, halk oyunları vb. spor kursları düzenleniyor. Mevcut fitness salonlarımız, voleybol, basketbol ve suni çim futbol sahalarımız tüm ŞEHİR'lilere hizmet veriyor.

300'ü aşkın öğrencimiz, 30'u aşkın öğrenci kulübümüzde yıl boyunca Fotograf, Müzik, Bilişim Teknolojileri, Tiyatro, Girişimcilik, Münazara, İletişim, Gastronomi, Liderlik, Politika, Geleneksel Okçuluk, Diplomasi, Kültür Sorunları, Medya ve Reklamcılık, Gezi, Radyoculuk gibi pek çok sosyal, kültürel, sanatsal ve bilimsel alanda faaliyetler düzenliyorlar.

İstanbul Şehir Üniversitesi, kendisi için doğayla içiçe bir kampüs planının çalışmalarını yürütüyor. Akademik ortamın çalışmayı destekleyen yönü de düşünülürse, yeni kampüste sosyal, kültürel ve akademik yaşamı destekleyen nasıl bir yapı planlanıyor?

Halihazırda öğrencilerimize sunduğumuz özgün müfredat, nitelikli yabancı dil öğretimi ve uluslararasılaşmış bir akademik ortama ek olarak kampüste spor tesisleri, kütüphane, konferans merkezi gibi altyapılar olacak. Bu sayede düzenlediğimiz sosyal, sportif, kültürel, sanatsal ve bilimsel faaliyetleri çok daha etkin ve daha büyük ölçeklerde yapabileme imkanına kavuşacağız. Ayrıca yeni inşa edilecek kampüs ŞEHİR adına bir kimlik oluşturabilmek, kurumsal varoluş ve aidiyete süreklilik kazandırabilmek ve adaylar tarafından tercih edilebilmek açısından bize çok önemli bir destek sağlayacak.

Akademik özgeçmişinizde göze çarpan başarılar bir yana, sporla yakından ilgilenen, ilgilenmekle kalmayıp, hayatına entegre eden bir kişiliğiniz var. İstanbul Şehir Üniversitesi'ni de sporla anılan bir üniversite olarak da görebilecek miyiz?

Sporun beden sağlığı kadar ruhsal bütünlüğü korumada da çok önemli olduğunu hepimiz biliyoruz. Ben her öğrencimizin ŞEHİR’de kaldığı sürede bir sporu aktif olarak yapar hale gelmesini ve bunu tüm yaşamında kalıcı kılmamasını çok arzu ederim. Bunu üniversitemize özgü bir nitelik haline getirmek için elimden geleni yapacağım. Geçen olimpiyatlarda California Üniversitesi’nin aldığı madalya sayısı sanırım pek çok ülkenin aldığı madalyadan fazlaydı. ŞEHİR’in sporla da anılması şüphesiz kurum olarak başarımıza başarı katacak bir özellik olur.

edinen gençler yetiştiriyoruz. Ortak dersler de bu disiplinlerarası yapının temel taşıdır.

“Dersimiz İstanbul” isimli ders de ortak dersler havuzunun temel taşlarından sanırım?

Elbette. Çok renkli ve sesli bir ders bu. Üniversitemizden çok sayıda akademisyen katkıda bulunuyor. İçinde bulunduğumuz şehri okumak ve anlamak için çok farklı aktiviteler gerçekleştiriliyor. Bir yandan tarihi, kültürel mekanlar gezilirken, diğer yandan da zamansal ve mekansal olarak daha geniş bir çerçe-

Üniversiteniz ortak dersler büyük öneme sahip. Bunu tanıtım kitapçıklarınızda görebiliyoruz. Ortak derslerin özelliği nedir?

Üniversitemiz yoğun bir dil eğitimi sonunda, Hazırlık programlarını başarıyla tamamlayan öğrenciler için özel bir müfredat düzenlemiştir. Bu amaçla, öğrencilerimiz lisans eğitimlerinin ilk senesinde, hangi disiplinde olursa olsun ortak bir havuzdan dersler almakta, bütüncül bir yapıyla disiplinlerarası bir eğitimin parçası olmaktadır. Dolayısıyla geleceğe, teknolojiyi tarihe aktarabilen, matematiği edebiyatla bütünleştirebilen disiplinlerarası serüveni temel ilke

de İstanbul’un durduğu yer de keşfediliyor. Aldığımız geribildirimlere göre, bu ders üniversite dışında da dikkat çekiyor.

Geçtiğimiz yıl ilk kez mezun verdiniz? Mezun olacak öğrencileriniz konusunda neler söylemek istersiniz?

Geçen yıl yaklaşık bir düzine öğrencimizi lisans programlarımızdan mezun ettik. Bunlar arasında California Üniversitesi, Macaristan Orta Avrupa Üniversitesi, Michigan Üniversitesi, Sabancı Üniversitesi gibi kurumlarda burslu olarak akademik çalışmalarına devam edenlerin yanısıra İstanbul

Büyükşehir Belediyesi, Albaraka Finans, TÜBİTAK-BİLGEM gibi kurumlarda profesyonel yaşama atılanlar da bulunuyor. Ayrıca Sosyal ve Fen Bilimleri Enstitülerimizdeki yüksek lisans programlarımızdan mezun ettiğimiz yaklaşık 50'yi aşkın öğrencimiz arasında Colorado, Duke, Pennsylvania, Brown, McGill, Stanford, Arizona, City University of New York, Purdue, California, Ottawa, Texas gibi Kuzey Amerika üniversitelerinde doktora bursu elde edenlerin yanısıra çeşitli kamu ve endüstriyel kuruluşlarda çalışanlar olduğunu söyleyebiliriz.

İlk günden beri araştırma odaklı bir üniversite olma hedefiyle yola çıktınız. Bu konuda nasıl bir yol kat ettiniz? Bu doğrultuda yapmayı planladığınız proje ve çalışmalar nelerdir?

Üniversitemizin akademik ağırlık merkezini sosyal ve beşeri bilimler oluşturmakla birlikte bilişim ağırlıklı bir mühendislik fakültemiz bulunuyor. Günümüzde sosyal ve beşeri bilimlerin eleştirel ve bütünselci yaklaşımlarıyla teknik alanların bilişimsel ve veriye dayalı analiz yöntemlerini bir arada ustaca kullanmayı gerektiren konular giderek artıyor. Şehir araştırmalarını öncelikli bir araştırma alanı olarak seçmiş bulunuyoruz. Bu nedenle bilişim, elektronik, tarih, sosyoloji, iletişim, psikoloji, işletme, hukuk, sanat ve edebiyat gibi konularda Şehir temasıyla buluşan ve Şehir yaşamına özgü sorunları anlamayı/çözmeyi hedefleyen projeler yapıyoruz. Ayrıca eğitim-öğretime başladığımız 2010 yılında bir İstanbul Kalkınma Ajansı Projesi olarak ortaya çıkan Teknoloji Transfer Ofisimiz ve ona bağlı araştıma modüllerimiz kamu ve özel sektör destekli projeler, girişimcilik, kuluçka gibi konularda faaliyet gösteriyor. Halihazırda süregiden ya da tamamlanmış 50'ye yakın projemiz TÜBİTAK, İstanbul Kalkınma Ajansı, AB Çerçeve Programı gibi kurumlardan yaklaşık 10 Milyon TL destek aldı. 2014 yılında ülkemizde Bilkent, Koç, Sabancı, Özyeğin gibi dört vakıf üniversitesinin elde etmeyi başardığı TÜBİTAK-1503 kodlu Teknoloji Transfer Merkezi Desteği'ni kazanmamız bu alanlardaki faaliyetlerimize

yeni bir boyut getirdi. 2015 yılında ise Avrupa Yatırım Fonu'nun 35 Milyon Avro ile destekleyeceği girişim fonunu adaylarla buluşturacak konsorsiyumun içinde yer almayı başardık. Ofisimiz girişim alanında yenilikçi fikirleri inceleyerek bu fonla buluşturmaya çalışacak. Ayrıca sosyal girişimciliği ülkemizde geliştirmeyi çok önemsiyoruz. İlham verici bir tecrübe olarak kurucu vakfımızın kendisi de 30 yıl önce birkaç idealist gencin sosyal bir girişimi olarak ortaya çıkan bir kurum. Özellikle sosyal ve beşeri bilimler alanında yetiştirdiğimiz öğrencilerimize sosyal ve kültürel fayda yaratma ve bunu sürdürülebilir kurumlara dönüştürme konusunda beceri ve motivasyon kazandırmak istiyoruz.

Akademik yayınların literatürde ve çoğu zaman iş dünyasındaki yeri yadsınamaz. İstanbul Şehir Üniversitesi'nin bu araştırmalar açısından bulunduğu yeri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Gerek sosyal ve beşeri alanlarda gerekse işletme, yönetim ve mühendislik alanlarında ulusal ve uluslararası yayınlara çok önem veriyoruz. Akademisyenlerimiz Web of Science SCI(E), SSCI, AHCI uluslararası atıf indekslerinde 130'a yakın ŞEHİR adresli makaleye imza attılar. Ayrıca diğer indekslerde taranan uluslararası dergilerde de yayınlarımız bulunuyor. Özellikle sosyal alanlarda telif kitapları çok önem veriyoruz. Yazdıkları eserlerle ve diğer çalışmalarla çeşitli ödüller kazanan öğretim üyelerimiz oldu. Bunlar arasında “Sabancı Bilim Ödülü”yle Prof. Ergun Özbudun, Türkiye “İktisat Derneği Bilim Ödülü”yle Prof. Cengiz Kallek, “Türkiye Yazarlar Birliği Biyografi Ödülü”yle Doç. Abdülhamit Kırmızı, “Sedat Simavi Sosyal Bilim Ödülü”yle Prof. Cem Behar ve “Türkiye Bilimler Akademisi GEBİP ödülü”yle Y. Doç. Abdurrahman Atçıl'ın yanısıra Critical Theory adlı uluslararası bağımsız kuruluşun “Yılın En İyi Eleştirel Kuram Kitabı” ödülünü alan Prof. Mahmut Mutman'ı sayabiliriz.

Peki üniversitenizin yurtdışı olanaklarından söz edebilir misiniz?

Biz genel yapımız itibarıyla çok kültürlü ve çok dilli bir üniversiteyiz zaten. Üniversitemizde 70 farklı ülkeden 500'ün üzerinde uluslararası öğrenci bulunmaktadır. Dolayısıyla, öğrencilerimiz ülke dışına çıkmadan da kendilerini uluslararası bir atmosferin içinde bulabiliyorlar.

Bununla birlikte, öğrencilerimiz gerek ikili anlaşmalar gerek Erasmus değişim programları ile yurtdışında eğitim görme imkanına sahip. Yaklaşık 45 üniversite ile Erasmus ikili anlaşmamız varken, George State University, George Mason, ICEIF, Wilfrid Laurier, City University-Somali ve EDHEC Business School gibi

üniversitelerle de ikili anlaşmamız bulunuyor.

Son olarak bizlere ne söylemek istersiniz?

Ülkemizin herşeyden çok iyi yetişmiş insan gücüne ihtiyaç duyduğunu biliyoruz. Öğrencilerine uluslararası nitelikte yüksek öğretim olanağı sunabilen ve bunu yine uluslararası düzeyde araştırma çıktılarıyla destekleyebilen akademik mükemmeliyet odaklarına sahip olabilmek çok önemli. Vizyon, entelektüel birikim, geniş odaklı ve eleştirel bakışın yanısıra gelenek birikimiyle modern oluşumu bütünleştirebilen bir özgüven hissini bireylere kazandırmak gerekiyor. Bu noktada İstanbul Şehir Üniversitesi olarak konumsal açıdan dünyanın önemli bir mekanında, tarihsel açıdan zamanın gereklerine uygun tasarlanmış bir kurum olduğumuzu düşünüyorum. Ancak insanların ömrünü yıllarla izlese de üniversite kurumların ömrünü on yıllarla hatta bazen yüzyıllarla izlemek zorundayız. O nedenle zor ve sabır isteyen ama getirisi ölçülemez oranda büyük bir sürecin başındayız. Bu sürece emek ve destek veren herkese şükranlarımızı sunarız. Bülteninizde bize yer verdiğiniz için size de çok teşekkür ederiz.

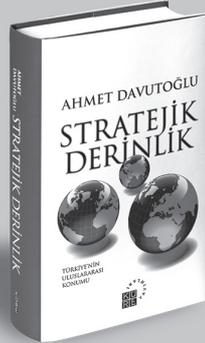

TEORİDEN PRATİĞE

TÜRK DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE KONUŞMALAR
ISBN 978-605-5383-28-2
440 sayfa

İnsanlık tarihini şekillendiren birçok medeniyet birikiminden harmanlanan tarihi ve çok boyutlu eşsiz coğrafyasıyla Türkiye, tarihî akışın seyirini belirleyebilecek ülkelerin başında gelmektedir.

Kitabı oluşturan metinler, 2002-2009 yılları arasında, Türkiye'nin, bu potansiyelini gerçekleştirmek amacıyla yürütülen gayret ve çalışmaların bir hasilasıdır. Özelliği ve özgünlüğü, tarih akarken ve süreç işlerken konuşulmuş ve yazıya dökülmüş olmalarıdır.

STRATEJİK DERİNLİK

TÜRKİYE'NİN
ULUSLARARASI KONUMU

Türkiye için bir "stratejik teori" sunan ve tüm otoritelerce "başyapıt" olarak nitelenen Stratejik Derinlik, Türkiye'nin kaderini tayin eden stratejik unsurları disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alıyor.

Stratejik Derinlik, aynı nehirde akan bir neslin serüvenini yansıtan anonim bir kültür atmosferinin, anonim bir hafızanın ürünü...

ISBN 978-975-6614-51-8
600 sayfa

BASKI
91

KÜRESEL BUNALIM

11 EYLÜL KONUŞMALARI

Berlin Duvarı'nın yıkılması ve özellikle 11 Eylül olayları sonrasında küresel dengelerde meydana gelen değişim ve bu değişimin muhtemel sonuçları üzerine stratejik bir bakış açısı...

Ve enformasyon yığını içinde farkına varılmayan önemli dönüşümlerin anlamı üzerine özgün bir çalışma...

ISBN 978-975-6614-07-5
276 sayfa

BASKI
36

Tel 0212. 520 66 41-42
Faks 0212. 520 74 00
satis@kureyayinlari.com

www.kureyayinlari.com

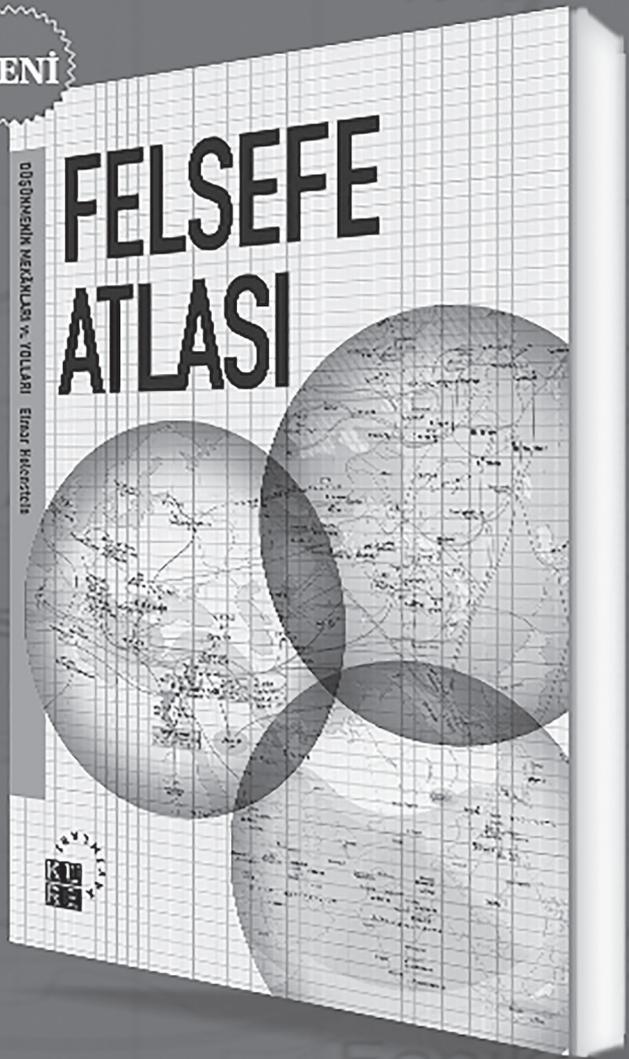
facebook.com/kureyayinlari

twitter.com/kureyayinlari

YENİ

Dünyanın dört bir yanındaki felsefe akımlarını kapsayan, insanlığın fikir tarihini 41 ayrı haritayla görselleştiren ve felsefenin bugüne dek göz ardı edilen coğrafya boyutunun tarihine dair cevaplar sunan bir atlas.

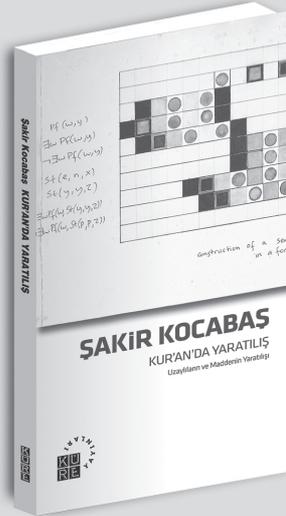
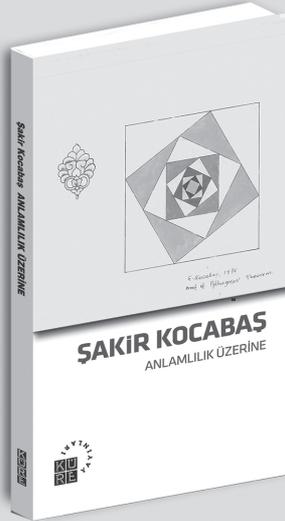
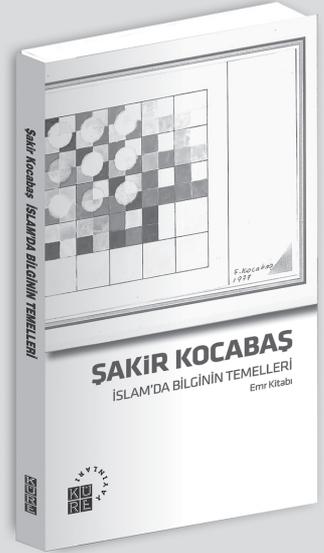
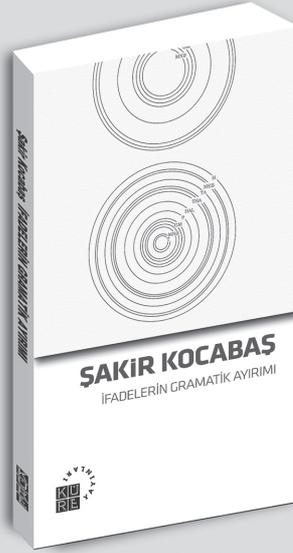
Tel 0212.520 66 42
Faks 0212.520 75 00
satis@kureyayinlari.com

www.kureyayinlari.com

 facebook.com/kureyayinlari

 twitter.com/kureyayinlari

ŞAKİR KOCABAŞ'IN BÜTÜN ESERLERİ KÜRE YAYINLARINDA

Tel 0212. 520 66 41-42
Faks 0212. 520 74 00
satis@klureyayinlari.com

www.kureyayinlari.com

HAYAL PERDESİ

İKİ AYLIK
SİNEMA
DERGİSİ

E-dergi olarak yayınlanan *Hayal Perdesi Sinema Dergisi* yayın hayatına matbu halde devam ediyor. *Hayal Perdesi* yeni tasarımıyla 44. sayısından itibaren okuyucularıyla buluşacak.

BİLİM
VE
SANAT
VAKFI

Vefa Cad. No: 48 34134 Vefa İstanbul
Tel: 0212 528 22 22 • Faks: 0212 513 32 20
hayalperdesi@hayalperdesi.net
www.hayalperdesi.net

**BİLİM
VE
SANAT
VAKFI**

Vefa Cad. No. 41
34134 Vefa İstanbul
Tel 0212. 528 22 22 pbx
Faks 0212. 513 32 20
bsv@bisav.org.tr
twitter.com/BSV_BilimSanat
facebook.com/BilimVeSanatVakfi

www.bisav.org.tr